

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea de Asistență Socială, Sociologie și Filosofie

Maria BULGARU
– *coordonator* –

SOCIOLOGIE

(manual)

Volumul II

*Aprobat de Consiliul
metodico-științific și editorial
al Universității de Stat din Moldova*

Chișinău – 2003
CE USM

CZU 316(075.8)
S 65

Recomandat de Consiliul Științific
al Facultății de Asistență Socială,
Sociologie și Filosofie

Recenzent: *Tatiana COMENDANT*, doctor în sociologie, conferențiar universitar

Lista autorilor:

Maria BULGARU, doctor habilitat, profesor universitar
Andrei TIMUȘ, doctor habilitat, membru-correspondent al AȘM
Lidia DERGACIOV, doctor habilitat, profesor universitar
Ludmila MALCOCI, doctor habilitat, conferențiar universitar
Vasile ONICOV, doctor în filosofie, conferențiar universitar
Stela MILICENCO, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Tatiana SPĂȚARU, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Oxana ISAC, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Marcela DILION, doctor în sociologie, lector superior
Diana CHEIANU, doctor în sociologie, lector superior
Valentina FLOCOSU, lector-asistent
Mariana BUCIUCEANU, lector-asistent
Lucia BOLOGAN-SPOIALĂ, lector-asistent
Angela MIRON, lector-asistent
Liliana SÂRBU, lector-asistent

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Sociologie / Maria Bulgaru, Vasile Onicov,
Oxana Isac, ..., coord. Maria Bulgaru; Univ. de Stat
din Moldova. Facultatea de Asistență Socială, So-
ciologie și Filosofie. – Ch.: Centrul Ed. al USM,
2003.

Vol. 2. – 2003. – 284 p.

ISBN 9975-70-261-9
100 ex.

316(075.8)

ISBN 9975-70-261-9

© **M.Bulgaru, 2003**
© **USM, 2003**

CUPRINS

SECȚIUNEA IV. Sociologia vieții spirituale	5
Capitolul 1. Teoria sociologică a personalității (L.Dergaciov)	6
1. Definirea personalității în timp și spațiu	6
2. Structura personalității: individ, individualitate, personalitate	13
3. Tipologia personalității	18
4. Factorii dezvoltării personalității	20
Capitolul 2. Sociologia culturii (M.Bulgaru)	27
1. Definirea conceptului de cultură. Cultură și civilizație	27
2. Funcțiile și elementele culturii	32
3. Categoriile și sferele culturii	40
4. Unitatea și diversitatea culturii	43
5. Tipuri de cultură. Sistemul culturii naționale	47
Capitolul 3. Mass-media – factor al formării și dezvoltării opinieii publice (L.Malcoci)	54
1. Opinia publică ca fenomen social	54
2. Condițiile și factorii formării și dezvoltării opiniei publice	60
3. Rolul mass-media în formarea și dezvoltarea opiniei publice	66
SECȚIUNEA V. Sociologia familiei și a educației	79
Capitolul 1. Abordarea sociologică a familiei: concepte și caracteristici (M.Dillon)	80
1. Conceptul de familie. Tipuri de familie	80
2. Fenomenul rudeniei. Forme de rudenie	86
3. Din istoricul formelor de organizare familială	90
Capitolul 2. Socializarea – proces social fundamental (O.Isac)	97
1. Definirea procesului de socializare	97
2. Teorii ale socializării	99
3. Etapele socializării și formele ei	103
4. Agenții socializării	107
Capitolul 3. Teorii sociologice ale educației (O.Isac, V.Flocosu)	111
1. Educația din perspectiva funcționalistă	111
2. Analiza educației în paradigma interacționalismului simbolic	115
3. Formarea personalității din perspectiva funcționalismului simbolic	117
4. Constructivismul fenomenologic: rolul educației în constituirea ordinii sociale	122

SECȚIUNEA VI. Politica socială – domeniu de cercetare al sociologiei	127
Capitolul 1. Politica socială (M.Bulgaru)	128
1. Conceptul politicii sociale. Paradigma sociologică a politicii sociale	128
2. Obiectivele și rolul politicilor sociale	132
3. Structura sistemului de politici sociale	136
4. Tipologia politicilor sociale	138
Capitolul 2. Elemente de politici sociale în domeniul populației și familiei (M.Bulgaru)	146
1. Familia în societatea contemporană: schimbări de modele, tendințe de interacțiune reciprocă.	146
2. Particularități ale evoluției comportamentelor demografice și familiale.	151
3. Obiectivele și tipologia politicilor sociale privind populația și familia.	156
4. Măsuri și intervenții în domeniul populației și familiei.	161
5. Aspecte ale comportamentelor familial-demografice în Republica Moldova și modalități de influențare prin politici sociale.	176
SECȚIUNEA VII. Sociologia urban-rurală	185
Capitolul 1. Comunități umane teritoriale (D.Cheianu)	185
1. Comunitățile umane teritoriale: definiții și caracteristici	186
2. Comunitățile rurale	189
3. Comunitățile urbane	193
4. Dinamica populației și impactul ei asupra comunităților	197
Capitolul 2. Dezvoltare comunitară: aspecte teoretice și practice (M.Bulgaru, V.Pistrinciu)	204
1. Conceptul comunității	204
2. Semnificațiile dezvoltării comunitare	208
3. Modele curente de organizare a lucrului comunitar	222
Capitolul 3. Fenomenul sărăciei: modalități de operaționalizare și estimare (S.Milicenco)	237
1. Sărăcia absolută: metode de estimare	237
2. Sărăcia relativă: modalități de măsurare	245
3. Sărăcia subiectivă ca autoapreciere a indivizilor	251
Știința sociologică și interesul public (A.Timuş)	257

IV

SECȚIUNEA

SOCIOLOGIA VIEȚII SPIRITUALE

- CAPITOLUL I. ► Teoria sociologică a personalității**
- CAPITOLUL II. ► Sociologia culturii**
- CAPITOLUL III. ► Mass-media – factor al formării și dezvoltării
opinie publice**

CAPITOLUL I

TEORIA SOCIOLOGICĂ A PERSONALITĂȚII

1. Definirea personalității în timp și spațiu

Interesul sporit pentru om ca fenomen individual, ca personalitate este un indiciu caracteristic gândirii social-filosofice la momentele de cotitură în dezvoltarea istorică a umanității. Propriu noului spațiu și timpului nou, acest interes își are începuturile în antichitate. Cu 2 500 de ani în urmă, vestitul filosof *Diogen*, plimbându-se ziua-n amiaza mare pe străzi, cu felinarul în mâini, spunea: **“Caut Omul”**. Străzile capitalei antice erau, ca și astăzi, pline de oameni – bătrâni, tineri, femei, marinari, negustori etc. Fiecare din ei era om, însă *Diogen* căuta ceea ce era ascuns în fiecare din ei. El căuta *personalitatea umană*.

Astăzi, personalitatea umană este punctul de pornire al cercetării sociologice, dar nu numai astăzi, în prezent. În secolul al XX-lea probleme privind dezvoltarea individului, integritatea sa spiritual-morală erau puse tot mai mult în centrul atenției, îndeosebi în legătură cu agravarea problemelor globale - ecologice, demografice, sociale etc.

Bunei, părinții își trăiau viața după anumite reguli și cereau de la copiii și nepoții lor ca ei să urmeze aceleași reguli. Actualmente, oamenii sunt încadrați, chiar de la naștere, într-o societate mult mai complicată, în care nu toți membrii acesteia duc un trai decent.

Dacă în trecutul nu prea îndepărtat noțiunea de personalitate era înțeleasă, de obicei, ca o antiteză a noțiunii de “masă” și în această ipostază era inclusă în filosofia procesului istoric, apoi în literatura perioadei contemporane se vorbește despre caracteristicile individuale ale participanților la procesul istoric, despre structura tipică a acțiunilor lor. Corespunzător, tema personalității apare deja tratată nu atât sub aspectul rolului marilor personalități istorice, cât în contextul întregii problematice a omului, întru a cărei studiere sunt unite eforturile specialiștilor din multe domenii: psihologie, sociologie, filosofie, pedagogie, etică, estetică, culturologie etc. Cunoștințele despre personalitate au evoluat în câteva etape.

Astfel în *China Antică*, în concepțiile daoiştilor omul ocupă locul de mijloc în lume, îmbinând în sine partea întunecoasă şi cea luminoasă, femininul şi bărbătescul, începutul activ şi cel pasiv, mişcarea şi repausul. Omul comunică cu divinitatea nu ca individ, dar ca descendent, verigă în lanţul original, fără a sesiza limitele personalităţii sale.

În *India Antică*, budismul înlătură originalitatea individuală a oamenilor. Budismului nu-i este cunoscută ideea personalităţii autonome care s-a născut în filosofia europeană.

Filosofii antici primii au conştientizat că valoarea vieţii constă în irepetabilitatea sa. Ei au făcut un pas înainte separând individul de cosmos. Transferul spre tema antropologică a fost iniţiat de filosoful grec *Socrate*. El este numit premergătorul, întemeietorul filosofiei omului. Substanţa maximei sale **“Cunoaşte-te pe tine însuţi”** rezidă în faptul că fiecare om deţine un “eu” interior, având ca nucleu raţiunea şi gândirea.

Omul este raţional, gândeşte, îşi pune scopuri şi le atinge, poartă răspundere pentru ele. Omul nu numai se cunoaşte pe sine, dar este şi măsura tuturor lucrurilor din natură şi societate. În continuare, concepţia despre om ca măsura a tot ce este esenţial au dezvoltat-o filosofii *Democrit, Platon, Aristotel* şi alţii.

Civilizaţiile Chinei Antice, Indiei Antice şi Greciei Antice sunt clasate drept culturi prepersonale. Putem afirma că în epoca medievală s-a format o nouă viziune privitor la tematica omului, legată de răspândirea creştinismului. *Creştinismul* a plasat omul în centrul universului. Omul este “Templu”, fiind creat după chipul şi înfăţişarea lui Dumnezeu. Omul este o reflectare a personalităţii Creatorului. Filosofia medievală începe a sesiza personalitatea umană ca pe o realitate particulară, ca ceva deosebit de individualitatea psihologică, ca ceva ireductibil la o careva natură universală, substanţă corporală sau spirituală.

În *epoca Renaşterii* europene concepţiile despre om conţin tot ce este pozitiv prelucrat din antichitate şi creştinism şi încarnat în concepţia umanistă. Personalitatea era înfăţişată ca armonie dintre corp şi suflet, raţiune şi sentimente, pământesc şi ceresc. În această perioadă conştiinţa renaşterentistă evolua de la “individ” la “individualitate”. Renaşterea prezintă în sine perioada trecerii de la societatea tradiţională la cea modernă, când apar primele elemente, semne ale capitalismului. Sfârşitul epocii Renaşterii este marcat de două evenimente: Marea Revoluţie Industrială care a favorizat apariţia capitalismului şi Marea

Revoluție Franceză care a proclamat libertatea și drepturile politice ce au devenit fundamentul democrației contemporane. Istoricii afirmă că noțiunile de *individualitate* și *personalitate* au apărut cu aproximativ 200-300 de ani în urmă, adică în epoca Renașterii.

Noțiunea de *personalitate* este o noțiune relativ târzie și sintetică.

În sociologie, personalitatea este o *noțiune centrală*. O mare influență asupra constituirii noțiunii sociologice de personalitate exercită filosofia. Filosofia operează mai mult cu noțiunea **Om**, aceasta incluzând în sine - biologicul, mentalitatea și cultura. Sociologia ia în considerație calitățile sociale care se formează la oameni pe parcursul vieții lor în cadrul societății. Psihologia centrează atenția atât la diferențele individuale dintre oameni: temperament, caracter, specificul comportării, cât și la cele comune: modul de trai, de activitate, de percepere a lumii, a universului.

În sociologie personalitatea este tratată ca ceea ce face ca oamenii să se asemeze unul cu altul. Atât filosofia, cât și psihologia au o influență mare în formarea concepției despre personalitate. Sociologii operează cu noțiunile de **personalitate** și **subiect social** pentru a studia esența calităților sociale ale omului.

În sociologia contemporană personalitatea poate fi ca un subiect individual, ceea ce coincide cu personalitatea și cu grupul social, fiind deci un început social activ. Se consideră că personalitatea, înțeleasă drept caracteristică socială tipică a oamenilor, a căpătat elevație determinată de progresul istoric.

Personalitatea a păstrat în sensul termenului originar referința la aspectele exterioare și vizibile cu care cineva se înfățișează în public. Conceptul de personalitate este mult mai vast, el reprezentând o constelație de caracteristici, între care cele aparente formează numai o parte. Deci, *personalitatea este organizarea dinamică în interiorul individului a acelor sisteme psihice, fizice și sociale ce determină gândirea și comportamentul caracteristice numai lui*.

Să examinăm pe scurt conceptele-cheie din această definiție:

1) **organizarea dinamică**. Problema centrală a personalității este organizarea mintală, adică formarea structurilor, ierarhiilor de idei și de deprinderi ce conduc dinamic activitatea. Termenul implică și procesul reciproc de dezorganizare, mai ales la acele personalități anormale ce sunt marcate de o dezintegrare progresivă;

2) **sistemul psihic, fizic, social** - organizarea personalității, însoțită de integrarea spiritului și a biologicului ce atrage după sine atât funcția spiritului, cât și a trupului într-o unitate. Sistemele psihic, fizic și social constituie potențialul de activitate al personalității. Intrând în acțiune, aceste sisteme direcționează o activitate sau o gândire specifică. Toate sistemele ce compun personalitatea au o influență directoare asupra tuturor actelor adaptive și expresive prin care persoana ajunge a fi cunoscută;

3) **comportamentul și gândirea** - constituie o etichetă pentru a desemna tot ceea ce poate să facă un individ (adaptarea individului la mediul în care el trăiește și reflectarea în acțiunile acestuia a interacțiunii sale cu mediul).

Putem afirma că personalitatea este expresia socioculturală a individualității umane. În limbajul comun personalitatea e sinonimul individualității puternice, impunătoare prin creație sau prin autoritate de lider. În mare parte, la dezvoltarea acestui concept a contribuit psihologia. Personalitatea a fost definită drept organizare dinamică în interiorul individului a acelor sisteme psihologice care determină și comportamentul său caracteristic (*Allport Gordon*).

Dacă psihologia generală fixează cadrele cele mai largi de manifestare a personalității - trăsături, niveluri (conștient și subconștient), comportamente (afectivitate, cogniție, voință) etc., atunci psihologia socială analizează aceste manifestări în cadre sociale concrete (asociații, clase, instituții, comunități, etnii). Ea definește personalitatea ca rezultat al interacțiunilor sociale (dintre indivizi, dintre indivizi și instituții); aici personalitatea apare ca o aglutinare de roluri și de statute proprii unui sistem social. Antropologia culturală a introdus în această viziune o conceptualizare nouă, derivată din cultură. Antropologia vede în personalitate purtătorul ultim al culturii, un purtător marcat, la rândul său, de sensurile moralei și de valorile culturii în care el se naște și pe care le internalizează prin enculturație. În domeniul antropologiei culturale s-a conturat ca obiect special interrelația personalitate-cultură, sau, după *R.Linton*, “fundamentul cultural al personalității”. *A.Wallace* și *E.B.Tylor* menționează că personalitatea este acel complex, ansamblu ce cuprinde datele cunoașterii, arta, principiile morale, dreptul, obiceiul și alte iscusințe și deprinderi dobândite de individ ca membru al societății.

În sens științific, personalitatea este totalitatea modelelor comportamentale ale unui individ, organizate într-un sistem unic și durabil.

În conceptul macrosociologic, personalitatea este un rezultat al dezvoltării societății, culturii, istoriei și cosmosului. Personalitatea este o totalitate, un întreg. Acest punct de vedere este susținut de *Em.Durkheim*, *M.Weber*, *T.Parsons* și alții care au pus în prim-plan problema socializării. Metaforic, ea era formulată de *J.Piaget*, care a analizat comportarea animalelor sălbatice pentru a determina sensul sintagmei “cum devin copiii personalități”.

Vestitul antropolog și sociolog *R.Linton*, fondatorul teoriei rolurilor, a introdus noțiunile de **personalitate modală** și **personalitate normativă**. Personalitatea normativă, prin trăsăturile sale, mai bine exprimă cultura grupului în care trăiește, este deci un ideal al acestei culturi.

Personalitatea este un tip statistic mai răspândit de varietăți deviate de ideal. Cu cât mai nestabilă este societatea (de exemplu, în perioadele de tranziție) cu atât mai mulți oameni nu corespund personalității normative. Și invers, în societățile stabile omul tot mai rar se abate de la stereotipul ideal impus. În momentele de criză în orice comunitate apar *anomii* (dereglarea ordinii constituite, mărindu-se considerabil numărul devianțelor de la ideal).

Anomia își are rădăcinile în antichitate. Grecii antici înțelegeau prin anomie “fără de legi”, “fără de norme”. Acest termen îl întâlnim la filozofii greci *Euripid* și *Platon*, în “*Testamentul Vechi*” și “*Testamentul Nou*”, la sociologul *Em. Durkheim* și alții.

Sociologul german *R.Darendorf*, unul dintre reprezentanții de vază ai curentului conflictologic în societatea contemporană, a formulat concepția de “tipologie a personalității contemporane”. El afirmă că personalitatea este un rezultat al dezvoltării culturii, relațiilor sociale, luând ca bază termenul **homo sociologicus**.

R.Darendorf a propus următoarele forme tipice ale personalității:

1) **homo faber** - personalitate ce îndeplinește o funcție socială tradițională - omul muncitor (țăran, politic, militar), purtător de sarcină;

2) **homo consumer** - consumatorul contemporan, personalitate formată de societate;

3) **homo universalis** - personalitate ce poate să se ocupe cu diverse activități. În concepția lui *K.Marx* – omul care își schimbă singur activitățile, omul universal;

4) **homo soveticus** - omul dependent de stat.

În anii '60 ai secolului al XX-lea, sociologul american *D.Risemen* a propus conceptul de **om standard** (unidimensional) - oameni egali, care percep totul ce se petrece în societate, însă doar superficial, nivelul contrazicerilor fiind simplificat până la alternative simple, primitive, adică aceștia sunt personalități cu o percepere socială redusă. O dată cu dezvoltarea capitalismului, Omul devine personalitate capabilă, din punct de vedere social, să-și exprime în mod manifest nemulțumirea față de nelegiuirile cu care se confruntă.

Savanții *T.Adorno*, *K.Horni* și mulți alții au făcut în lucrările sale concluzii paradoxale, și anume: personalitatea în societatea contemporană este nevrotică. După părerea lor, societățile, în care valorile morale erau stabile, demult s-au dezmembrat; omul se conduce de alte valori și "joacă" cu totul alte roluri sociale. Microsociologia analizează problema personalității nemijlocit prin prisma relațiilor interpersonale și a concepțiilor de roluri. Această abordare teoretică ia naștere în lucrarea psihologului *G.Mead* "*Rolul, eu și societatea*" (1934) și a sociologului *R.Linton* "*Cercetările omului*" (1936). Acești savanți au ajuns la concluzii asemănătoare, afirmând că atunci când oamenii trăiau în societăți mai simple ei nu considerau că îndeplinesc un anumit rol social. Rolul lor era limitat la: rolul-ocupație sau la rolul-poziție (în dependență de tradiție).

Acest rol ei îl moșteneau din generație în generație, fapt ce nu le crea însă disconfort.

În societatea contemporană au crescut posibilitățile de a fi schimbat rolul social al omului. Actorii sociali sunt impuși să treacă în repetate rânduri de pe o scenă mai mare pe una mai mică, și invers. Actorul social se simte că îndeplinește în general roluri prescrise din interiorul structurii sociale. *G.Mead* analizează rolul ca o sinteză de prescrieri în dependență de statut, fiindcă funcțiile sociale ale personalității se deosebesc atât pe orizontală, cât și pe verticală (fiu, tată, vecin, șef).

R.Linton analizează conflictul dintre roluri în legătură cu statusul marginal al personalității. În microsociologie se consideră că omul nu poate combina rolurile, de aceea joacă când un rol, când altul (în depen-

dență de statutul ce i se atribuie). Pe *R.Linton* nu îl interesează cum asimilează omul rolul și ce atitudine are față de el. Pe psihologul *G.Mead*, din contra, îl interesează anume mecanismul de asimilare a rolurilor. El introduce noțiunea de comportament așteptat, “*despicând Eu*” în “*Eu* cum mă văd eu însumi pe mine” și “*Eu* cum vreau să mă vadă alții”. În acest mod, el evidențiază conflictul dintre cum mă comport eu ca Eu și cum percep acest Eu alții. Ambele relații există în realitate.

Psihologul contemporan *E.Erikson* a descris foarte bine această stare “eu mă văd pe mine”. El subliniază un nou detaliu “autoritarul altul” este foarte important pentru dezvoltarea comportamentului de rol al personalității. Iată de ce idolii tinereții, ca simbol social (fapt întâlnit nu doar în viața culturală), uneori au influență asupra întregii generații.

Microsociologia este preocupată de studierea mecanismelor socializării ca de un proces de percepere a funcțiilor sociale și a rolurilor ce permanent înregistrează informația în acest domeniu.

G.Mead și *C.H.Kuli* au cercetat culturile tradiționale mici și grupurile primare (sociale) și au propus trei stadii de socializare ca un proces de percepere a rolurilor:

- 1) **imitația** - repetarea mecanică a activităților observate;
- 2) **jocul** - trecerea de la un rol la altul, îndepărtarea de la rolul deja jucat;

- 3) **membru grupal** - perceperea propriului rol, când devine lucrativă formula “pe mine” ca mecanism de apreciere de către grup a rolului social pe care membrul său îl joacă.

S.Freud analizează conflictul personalității ca o luptă dintre necesitățile interioare ale omului și posibilitățile lui de a-și realiza rolul într-o formă cât mai adecvată.

În cercetarea reală, la nivel microsociologic, deseori sunt însușite (împrumutate) anume concepțiile psihologice. Sociologul nu se mulțumește doar cu faptul că omul îndeplinește un anume rol, el studiază și cum se adaptează omul la acest rol, cum îl însușește. Macrosociologia nu dă însă răspuns la o astfel de întrebare. Iar pentru a completa această lacună, microsociologia se adresează teoriilor psihologice, folosește teste și interpretarea social-psihologică a acestora.

Teoriile psihologice și psihostatice permit a găsi latura comună. Analizele permanente au contribuit la formarea unui set de teste pentru evidențierea tipurilor sociopsihice de personalitate.

În acest domeniu s-a dezvoltat un sistem nou de cunoștințe, numit **socionica**. În acest caz, posibilitățile de a studia comportamentul uman sunt mai variate și într-un număr mai mare.

Sociologul rus *I.Kon* și alți savanți afirmă că omul contemporan refuză să joace un singur rol social, el își asumă astăzi roluri sociale, pe care însă nu și le însușește în deplinătate. Iar acel ce se mulțumește cu un singur rol refuzând celelalte este nefericit și devine persoană nevrotică. El nu e în stare să-și schimbe rolul social, deoarece sunt în continuă schimbare condițiile sociale la care nu întotdeauna se poate adapta.

Viața socială este astăzi polivalentă. Oamenii activează în diferite domenii, structuri unde sunt stabilite reguli specifice obiective, de aceea pentru a le respecta și a le atinge el trebuie să se adapteze ușor la condițiile mereu schimbătoare.

2. Structura personalității: *individ, individualitate, personalitate*

În analiza conexiunilor dintre noțiunile *individ, individualitate și personalitate* se reproduce, de fapt, modelul sau structura omului, a personalității sale.

Ca formațiuni istorice, individul, individualitatea și personalitatea constituie componentele fundamentale ale unui om concret ce trăiește în mediul social respectiv.

Individul are o menire pur biologică, iar în procesul evoluției îi revine rolul de a perpetua specia, transmitând generației următoare informația genetică. În societatea umană, unde dezvoltarea culturii și a civilizației depinde de ceea ce este particular în fiecare individ, de gradul de dezvoltare a individualității sale, lucrurile capătă un alt sens.

Aici, individualitatea devine o valoare socială mai superioară decât însuși individul natural, capacitatea acestuia de a se acomoda determinându-i, în ultimă instanță, capacitatea de a supraviețui.

Componentele ce formează structura personalității (individul, individualitatea și personalitatea) sunt strâns legate între ele. Dar, *prim*o, oricât de strânsă și organică ar fi conexiunea dintre aceste componente și oricât de imposibil ar fi să le separăm în practică, învelișul cel mai de suprafață, pe care ar trebui să-l scoatem în relief, este cel al *măști-*

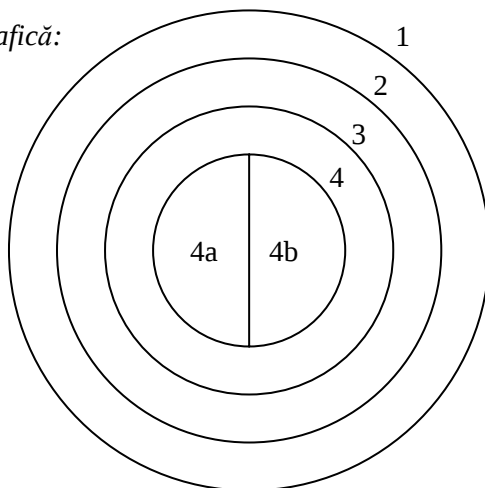
lor sociale la care în diverse situații omul este nevoit să recurgă (conștient sau inconștient). *Secundo*, sub aceste măști descoperim adevărata *personalitate socială* care îl prezintă pe om așa cum el este, cum se manifestă în activitățile sociale pe care le îndeplinește.

Substratul al treilea rămâne *individualitatea* ca componentă biosocială, formată din două programe: social și genetic. Ea poartă în sine întreaga bogăție a individului uman și reprezintă esența sa cea mai intimă, ceea ce face ca individualitatea să nu poată fi nicidecum separată de individ.

Ultimul substrat este *individul* care, la rândul său, se prezintă ca:

- individ natural - abstract,
- individ uman.

Prezentarea grafică:

- 1) **măștile sociale** - modul în care individul vrea să-și prezinte sau să-și ascundă adevărata sa personalitate;
- 2) **personalitatea** - amprenta individualității și a rolurilor sociale;
- 3) **individualitatea** - sinteza organică a programului genetic și social;
- 4) **individul**
  - a) *individul uman* - individul natural, abstract, ce formează esența ansamblului de relații sociale;
  - b) *individul natural* - ființa cu posibilități potențiale de a deveni om.

În psihologie, o teorie recunoscută a personalității este cea care a apărut la începutul secolului al XX-lea datorită lui *S.Freud* (1856-1939) - **psihanaliza**. El a creat o teorie despre personalitate și structura ei, aceasta incluzând componente psihice importante: 1) **Sinele**, 2) **Eul**, 3) **Supraeul** - situate respectiv în sfera inconștientului (subconștientului), conștientului și a supraconștientului.

Subconștientul (sau *Sinele*) include necesitățile biologice: dorințele sexuale, necesitățile naturale în hrană, căldură etc. *Sinele* este germenul din care evoluează în procesul socializării *Eul* și *Supraeul*. Este materialul de construcție a personalității, rezerva energiei instinctiv-psihologice (libido). Nu suntem în stare de a vedea ce conține subconștientul altfel decât conștientizându-l, făcându-l obiect al gândirii și reflectării. Însă cuvintele care pătrund în subconștient denaturează imaginea primară.

Subconștientul, susține *S.Freud*, nu se poate manifesta verbal, ci doar indirect: în visuri, fantezii ș.a. Subconștientul (*Sinele*) este dirijat de principiul satisfacției și plăcerii. În fiecare om există un altul care spune: "Voi face doar ceea ce-mi place". Acesta este principiul satisfacției, plăcerii și cu el adesea ne luptăm făcând ceea ce nu ne place, făcând ceea **ce trebuie**.

Conștientul (sau *Eul*) este componenta personalității ce dirijează contactele noastre cu lumea externă. Când omul apare pe lume, el are doar trebuințe biologice care necesită o imediată satisfacere, satisfacere care aduce organismului satisfacție (înlătură tensiunea). Însă tot mai mult părinții, apoi cei din jur învață copilul să-și limiteze necesitățile naturale, să se comporte după anumite reguli, să facă ceea ce trebuie. Astfel, în procesul educației omul este învățat să se limiteze. Treptat se formează *Eul* său care este dirijat deja de un alt principiu - cel al realității. Acest principiu impune să ținem cont de rațiune, argumente logice, să scoatem din toate foloase, să ne acomodăm la situații, să supunem totul unei critici și îndoieli, să nu încredințăm primului întâlnit adevăratele noastre gânduri. *Eul* rațional ne face nu numai pragmatici, indiferenți, duri, dar și întreprinzători, chibzuiți, prevăzători, capabili de a obține succese și de a ne descurca în situații critice. Noi datorăm *Eului* apariția celei mai perfecte arme logice a gândirii - a mecanismului de a lua hotărâ-

rări. Realizările civilizației sunt, în multe, rezultatul activității *Eului*. Putem spune chiar că realizările civilizației sunt fundamentul vieții sociale a oamenilor, tot ce apare ca obiect al studiului sociologiei ca știință.

Supraconștientul (sau *Supraeul*) este partea componentă a structurii personalității studiate cel mai puțin de S.Freud, însă el corect a indicat izvorul apariției Supraeului și anume - societatea.

Supraeul lui S. Freud îl constituie normele culturale, regulile, cerințele, interzicerile, stereotipurile, legile etc. *Supraeul* este mediul de existență a sentimentelor morale.

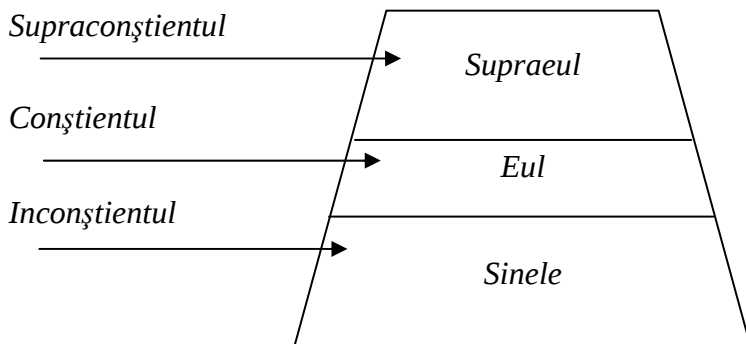
Dar sunt ele oare inconștiente, așa cum credea Freud? Răspunsul corect îl găsim la P. Sorokin care continuă tradițiile altor filosofi, de exemplu ale lui V. Soloviov, N. Berdeaev ș.a.

Legile morale constituie conținutul *Supraeului*, ele sunt expresiile generale, desăvârșite în timp, cum ar fi legile logicii, iar normele sociale de care se conduce *Eul* nostru sunt doar relative. Atunci când valoarea generală este transformată de către oameni în valoare relativă, în societate începe haosul, iar cultura se prăbușește. Perfecționarea conștiinței morale a personalității poate fi înțeleasă ca o ascensiune, în timp ce existența obișnuită a *Eului* se desfășoară exclusiv pe orizontală - în lumea valorilor relative. În verticalitatea suprafeței sunt amplasate dragostea altruistă pentru apropiați, rușinea, simțul vinei, datoriei, milei etc.

Deci, *Supraconștientul* este conștiința morală a individului, regiunea valorilor ideale. Câmpul puternic al *Supraconștientului* este creat de energia dragostei altruiste. Dragostea altruistă față de apropiat este greu de a o atinge, pentru că la polul opus se află egoismul. Dar, fără de el nu este posibilă desăvârșirea personalității. P. Sorokin, studiind dragostea altruistă, pentru prima dată în sociologie a descris o mulțime de personalități istorice și contemporane purtătoare de energie a dragostei altruiste.

Deci, dragostea altruistă este necesară pentru sănătatea nu doar a unor indivizi, dar și a institutelor sociale, a societății ca un tot. Salvarea omenirii constă în a te ridica la o mai mare înălțime pe scara moralității.

Structura personalității la S. Freud:

Deci, afirmăm că noțiunea de individ desemnează omul ca pe un reprezentant unic al genului uman ce aparține simultan și societății, și naturii. Această noțiune se utilizează pentru a desemna pe fiecare reprezentant al speciei umane. În filosofia socială cu acest termen este desemnat un reprezentant al unui anumit întreg (tot) social (societate, grup social, formațiune socială etc.).

Individul este singular, adică nu pur și simplu “unul”, dar întotdeauna “unul din”. Deosebiriile dintre oameni ca indivizi sunt deosebirile dintre înseși grupurile sociale ai căror reprezentanți ei sunt. Prin noțiunea de individ este subliniată dependența inițială a fiecărui om aparte de condițiile sociale în care el s-a format ca personalitate.

Noțiunile de individualitate și personalitate sunt apropiate după sens; deci, faptul că personalitatea este individuală, iar individualitatea este specificul personalității ne aduce la concluzia că aceste noțiuni deseori sunt folosite ca sinonime ce se înlocuiesc unul pe altul. Totodată, în aceste noțiuni găsim diverse dimensiuni a ceea ce numim “calități umane social utile”.

Esența acestei deosebiri cuprinde limbajul. Punem în corespondență cu cuvântul *individualitate* așa epitete ca “originală”, “specifică”. Despre personalitate spunem însă “puternică”, “energetică”, “independentă” ș.a. În individualitate găsim originalitate, particularitate, în personalitate mai degrabă independență.

Noțiunea de individualitate accentuează specificul, originalul, ceea ce deosebește omul concret de ceilalți oameni.

Toți oamenii trăiesc în societate, însă fiecare își trăiește viața sa proprie, deci izolându-se oarecum de ea, devenind autonom, ceea ce-i permite să se exprime activ, creator în lumea exterioară.

3. Tipologia personalității

Personalitatea reprezintă o particularitate socială relațională a omului sau o relație stabilită de facto între individ și societate.

În practică, nimeni nu intră în relație cu întreaga societate. Relațiile se stabilesc cu anumite zone sau compartimente ale societății. Astfel, individul nu dispune de o singură personalitate (caracteristică), ci concomitent de trei personalități (caracteristici) diferite în care individul uman se manifestă și care îi sunt proprii numai lui. Cele trei caracteristici ale personalității, ca fapt istoric, individul nu le dobândește în mod automat. Aceste caracteristici ale personalității sunt:

- 1) *personalitatea socială - primară*;
- 2) *personalitatea juridică*;
- 3) *personalitatea civică*.

Prima caracteristică, fundamentală, care decurge nemijlocit din relația individului cu mediul social, în care el își formează principalele sale roluri și activități sociale, este *personalitatea socială - primară* sau *de bază*. A doua decurge din relația individului cu statul - *juridică*. A treia presupune relația individului cu societatea civică și se numește *personalitate civică*.

Personalitatea socială - primară este cea mai manifestată la om, deoarece ține de principalele roluri sociale pe care individul le îndeplinește, adică fiind implicat activ în structura (fundamentală) a societății. Îndeplinind anumite roluri sociale, omul devine subiect al activității sociale. Rezultatele activităților sociale ale indivizilor își lasă amprenta în memoria generațiilor următoare. Personalitatea primară se realizează prin principalele sale roluri sociale și unul dintre acestea ocupă, de regulă, un loc dominant. Aceasta nu înseamnă însă că personalitatea socială – primară se identifică cu însuși acest rol.

Personalitatea juridică (spre deosebire de celelalte două forme) este formată astfel încât în conținutul ei nu găsim amprenta individualității unice și irepetabile a omului concret. Purtătorul nemijlocit al

personalității juridice nu este omul individualizat, ci individul uman abstract. În conținutul noțiunii de personalitate juridică se conturează două laturi strâns legate reciproc, și anume: corelația dintre drepturile ce-i sunt asigurate de către stat individului și obligațiile pe care le are individul față de stat.

Prima latură reprezintă libertatea individului asigurată de actele normative de a acționa în cadrul societății organizate ca stat, cea de-a doua - restricțiile ce-i sunt impuse de lege de a nu acționa în așa mod. El trebuie să respecte aceste două laturi, iar din corelația lor și rezultă caracteristica personalității juridice. Dacă însă individul are numai obligații fără a dispune de drepturi, atunci personalitatea este de calitate inferioară, și invers: dacă nu are decât numai drepturi, atunci personalitatea juridică intră în conflict cu normele de conviețuire general acceptate, ea devenind penalmente pedepsibilă.

Specificul personalității juridice se referă la faptul că nu individul își proiectează individualitatea față de stat, ci invers, statul îi proiectează individualitatea.

Aceasta explică faptul că milioane de indivizi care trăiesc într-un anumit stat ca supuși ai acestuia au personalități juridice perfect identice.

Și, în sfârșit, individul uman devine **personalitate civică** prin implicarea sa în sferele vieții sociale. Omul nu poate deveni personalitate civică, afirmându-se doar în cercul restrâns al prietenilor sau al familiei. Nimeni nu a devenit personalitate civică pentru simplul motiv că este soț sau soție ideală. Familia nu a făcut și nu va face pe nimeni personalitate civică. Ca personalitate civică omul poate deveni numai înscriindu-se prin faptele sale în dimensiunea marelui **Socium**.

Astfel, trăsătura caracteristică a personalității civice se realizează prin servirea unei cauze sociale: apărarea ideilor, principiilor sau intereselor societății, apărarea unor grupuri sociale etc.; deci, prin subordonarea intereselor particulare celor obștești și nu prin vorbe, ci prin fapte, nu prin constrângere, ci prin libera alegere.

Personalitatea civică include „*servirea unei cauze sociale juste*”, ceea ce presupune asumarea unor riscuri și sacrificii concrete. Personalitatea civică este specifică nu pentru că se naște din raportul ce se stabilește între individ și societate, ci pentru că este confirmată în așa calitate de către societate. În acest sens, numai societatea poate crea personalitatea civică.

4. Factorii dezvoltării personalității

Copilul se naște ca o unitate biosocială. Aceasta înseamnă că el apare pe lume cu sistemele sale anatomo-fiziologice formate incomplet, adică ele îi sunt date genetic. Mecanismul ereditării, care determină latura biologică a omului, include și esența socială. Ereditatea îl asigură pe copil nu numai cu instincte pur biologice. El de la bun început se pomenește posesor al unei capacități deosebite de a-i imita pe cei vârstnici, și anume: acțiunile lor, sunetele și altele. El e înzestrat cu curiozitate, iar aceasta este deja o calitate socială. Copilul este capabil să se supere, să aibă frică și bucurie; zâmbetul lui este ceva înăscut. Și totuși, în momentul nașterii copilul este doar candidat în a deveni Om. El nicidecum nu poate să devină om în izolare, el are nevoie să se învețe să devină **personalitate**.

Latura biologică a omului este determinată în principal de către mecanismul ereditar. Destinul lui biologic este prezentat destul de multicolor. Unii consideră în mod optimist că sistemul ereditar existent la specia umană reflectă în deplinătate rezultatele dezvoltării ei ca specie biologică unică. Stabilitatea și perfecțiunea acestui sistem sunt atât de înalte, încât ele pot servi practic fără limite în cadrul viitorului accesibil vederii noastre. Alții afirmă că omul ca specie biologică înclină deja spre stingere. Cauza acestui fapt e văzută în aceea că, grație propriului mediu de viață și succeselor medicinei, omenirea nu mai este supusă selecției naturale și își asumă ea singură responsabilitatea pentru mutațiile în cadrul ei. Exploziile sociale atestă, din acest punct de vedere, stingerea speciei umane.

Și, în sfârșit, există cei care sunt de părerea că omul, fiind o specie tânără sub aspect biologic, mai continuă să poarte în ereditatea sa prea multe gene animalice.

Evocând aceste doctrine, autorii lor pornesc de la faptul că natura genetică a omenirii trebuie în ansamblu corijată, că viitorul cel mai apropiat amenință omenirea cu pieirea, cauza fiind factorii biologici și că în asemenea condiții doar genetica, luând evoluția în “mâinile sale”, poate să abată acest pericol sinistru. Pe baza unor asemenea idei a luat naștere **eugenia** (de la grecescul *eugenēs* - specie bună), disciplină care studiază ereditatea omului, reproducerea speciei umane, selecția parțială în “folosul” omenirii, care declară că știința e cea care trebuie

să exercite acest control al selecției. Dacă facem abstracție de posibilitățile pur genetice ale selecției, apar o mulțime de chestiuni de ordin moral-psihologic: cum să determinăm cine dispune de genotip cu trăsăturile dorite și, în general, cine trebuie să rezolve și poate rezolva chestiunea privind specia dorită.

Vorbind despre factorii biologici, nu putem să-i reducem doar la cei de ordin genetic. Trebuie luate în considerație și aspectele fiziologice ale dezvoltării individuale, mai ales acelea care provoacă efecte patologice, pentru că anume ele schimbă comportamentul biologic al individului, care în cazul acesta începe să simtă schimbările cu totul altfel, reacționând la factorii sociali ce îl influențează.

Prezintă interes deosebit acele concepții care, ținând seama de importanța factorului biologic, enunță optimism privitor la posibilitatea unei schimbări rapide și ireversibile a naturii umane în direcția cerută doar în baza influențelor singulare din exterior - educative. Istoria cunoaște multiple exemple când cu ajutorul unei singure pâghii se schimbă psihicul social (până la psihoze în masă), însă aceste procese au fost totdeauna de scurtă durată și, principalul, reversibile.

Cercetările din anii '80-90 ai sec. al XX-lea au pus în evidență faptul că ereditatea joacă un rol decisiv în determinarea anumitor trăsături de personalitate cum ar fi inteligența și mai puțin important în determinarea altor trăsături - a intereselor, atitudinilor, sociabilității etc. Până în prezent, nu s-a putut oferi o explicație științifică conexiunilor dintre trăsăturile fizice și cele comportamentale.

Omul, ca și oricare altă ființă vie, are mediul său de viață care îi și determină, prin interacțiunea tuturor componentelor, existența. Noțiunea de **mediu** include în sine mediul social, adică societatea, și mediul naturii, al cosmosului în ansamblu.

Mediul fizic a fost considerat de multe teorii, mai vechi, ca fiind un factor determinant în modelarea personalității. Condițiile acestuia pot influența anumite trăsături de personalitate. Persoanele care trăiesc în zonele cu climă temperată sunt mai dinamice decât cele din zonele tropicale.

Viața oamenilor depinde într-o măsură mai mare decât noi credem de fenomenele naturii. Noi viețuim pe planeta în adâncurile căreia au loc diverse procese, pe care încă nu le cunoaștem, dar care influențează asupra personalității. Dependența stării organismului individului de

procesele naturii, și anume - de diversele schimbări ale temperaturii, de câmpurile geomagnetice, de radiația solară etc. - se exprimă cel mai des în starea lui psihică și în starea organismului în general.

Noțiunea de mediu nu se limitează numai la sfera Pământului, dar include și cosmosul în ansamblu. Noi trăim în unitate cu întregul mediu cosmic și orice schimbare în el influențează asupra stării noastre. Omul trăiește pe Pământ în limitele unui înveliș subțire al acestuia - **mediul geografic**. Acesta este zona de trai a omului și sfera de aplicare a forțelor sale. Noi suntem legați de mediul geografic “prin legături de sânge”, el este baza naturală a vieții umane, o premisă a producției materiale. Un mediu calitativ deosebit al omului este biosfera, care include suprafața terestră, populată de organisme, incluzând apele, râurile, lacurile, mările etc. Omenirea este o parte a biosferei.

Diferite locuri pe Terra se dovedesc a fi mai mult sau mai puțin prielnice pentru om. De exemplu, iradierile subterane pot contribui la eliberarea organismului de stresuri sau pot ușura unele suferințe ale organismului. Este știut că dacă omul ar nimeri într-un mediu demagnetizat, el imediat ar pieri.

Se constată că comunicarea cu animalele influențează benefic asupra stării individului. Pe oameni nu-i obosește prezența câinilor, a pisicilor și a altor animale domestice; grație influenței câmpului biologic al animalelor ei nu simt nici un fel de disconfort, atât de frecvent în comunicarea dintre oamenii înșiși. Din contra, omul primește de la animale o oarecare doză de energie. Masa biologică a tuturor vietăților generează “un câmp biologic” deosebit. S-a constatat că pisicile și câinii înlătură starea de stres la om.

Omul interacționează cu mediul natural nu doar la nivelul funcțional al organismului, dar și la nivelul emoțional, spiritual.

Cine nu cunoaște, de exemplu, influența emoțională pozitivă pe care o produce asupra psihicului sentimentul contopirii depline cu natura. Noi trăim în unitate cu întregul mediu cosmic și orice schimbare în el influențează asupra stării noastre. În prezent, problema “înscrierii” organismelor vii în contextul interacțiunilor energetico-informaționale ale universului este pusă tot mai des în discuție. Există o presupunere conform căreia nu doar apariția vieții pe Pământ, dar și funcționarea sistemelor vii în fiecare secundă

nu poate fi separată de interacțiunea lor permanentă cu tot felul de radiații cunoscute sau încă necunoscute, dar pe deplin admisibile ce vin din cosmos.

Trebuie să ținem minte că nu toți oamenii sunt atât de sensibili și că unii nu se lasă dominați de influențele din exterior.

Știm cu certitudine că în afară de însușirile înnăscute caracterul poporului se formează și sub influența directă a factorilor geografici, sociali, economici, culturali etc.

În context menționăm că triburile primitive populau, în majoritatea cazurilor, pământurile care le plăceau, adică se așezau cu traiul acolo unde locul însuși era în armonie cu caracterul înnăscut al tribului.

Cultura este unul dintre factorii importanți care modelează personalitatea. Conexiunea dintre cultură și personalitate este evidentă, întrucât formarea personalității constă în mare parte în interiorizarea elementelor unei culturi.

În societatea în care cultura este stabilă și integrată personalitatea este un aspect individual al culturii, iar cultura este un aspect colectiv al personalității (*Horton Kunt, 1980*).

Trăsăturile generale ale unei personalități generează anumite particularități în socializarea copiilor. Acest proces include atât elemente specifice, diferite de la un grup la altul sau chiar de la o persoană la alta, cât și elemente generale, comune majorității membrilor unei societăți.

Prin utilizarea unor elemente și mecanisme socializatoare comune se formează trăsături comune de personalitate tipică pentru membrii unei societăți. Această personalitate a fost numită “modală” (*W.D.Bois, 1944*) sau de bază (*R.Linton*).

În fiecare societate există unul sau mai multe tipuri de personalitate pe care copiii trebuie să le copie.

Putem menționa că mijloacele de bază ale socializării personalității sunt multiple: religia, cultura, dreptul, filosofia și altele. Totuși, mijlocul fundamental în realizarea socializării personalității îl are cultura, care include în sine asimilarea cunoștințelor, valorilor, normelor și exemplelor ce prezintă lumea spirituală a indivizilor, a grupurilor sociale și a societății. Cultura îl ajută pe individ să însușească condițiile mediului extern, la fel și exemple

ale comportamentului social. Conștientizarea culturii de către individ devine condiția primordială a comportării lui în societatea al cărei membru este.

Cultura creează pentru societate un tip concret al personalității. Tipului european de personalitate îi sunt asociate caracteristici ca: sociabilitatea, amabilitatea, cooperarea, competitivitatea, orientarea spre practică și spre eficiență, punctualitatea, creativitatea etc. Familia și alți factori de socializare transmit copiilor aceste caracteristici, conformarea la ele fiind controlată la nivel social. În fiecare societate cultura dominantă coexistă cu un anumit număr de subculturi și contraculturi. Socializarea făcută în cadrul unei subculturi adaugă caracteristicilor personalității modele, elemente specifice. Apar astfel personalități diferențiate în raport cu subculturile constituite pe criterii etnice, religioase, ocupaționale etc. (personalitatea unui orășean, intelectual, muncitor).

La naștere, copilul este o simplă ființă care se mulțumește cu satisfacerea nevoilor biologice. Dar mai târziu el devine conștient de sine, începând să se identifice prin "Eu". Devenirea sa ca ființă socială nu este posibilă în afara interacțiunii cu grupul în care trăiește.

Interacțiunea cu grupul permite copilului să-și formeze imaginea despre sine. Dacă unui bărbat i se repetă că este un sportiv, el se va percepe pe sine ca atare.

Cercetările psihologice și pedagogice au pus în evidență faptul că atitudinile și comportamentele indivizilor sunt determinate de imaginea pe care o au despre ei înșiși, imagine formată prin interacțiunea cu grupul. Imaginea indivizilor despre ei înșiși este în mică parte determinată de dimensiunile obiective ale personalității lor și în mai mare parte de "oglină" pe care societatea și grupul le-o oferă pentru a se privi. Această "oglină a Eului" (*Charles Harton Cooley*) servește ca sistem referențial pentru indivizi de-a lungul întregii lor vieți.

Grupurile cu care interacționează indivizii în procesul formării personalității lor nu au aceeași importanță. Unele grupuri sunt mai importante ca modele de la care indivizii preiau idei și norme comportamentale. Acestea sunt grupurile de referință în formarea personalității. Din această categorie fac parte în primul rând familia și grupurile-pereche. Copiii preiau de la grupurile-pereche idei și norme comportamentale. Participarea copilului la grupurile-pereche are

un rol psihologic important. Pe parcursul vieții sale, individul interacționează cu o mulțime de grupuri de referință. Imaginea despre sine se poate modifica în raport cu modul în care el se simte perceput de către grupurile cu care interacționează. Procesul de internalizare a atitudinilor celorlalți în formarea imaginii despre sine a fost analizat de *George Herbert Mead* (1863-1931). El a dezvoltat conceptul de **generalized other** (*altul generic*).

Altul generic este un ansamblu de așteptări pe care individul crede că ceilalți le așteaptă de la el.

Acest concept desemnează ansamblul așteptărilor pe care comunitatea sau un segment al acesteia îl are față de un individ, care exercită un anumit rol.

Altul generic desemnează așteptările comunității, dar nu toți membrii comunității prezintă aceeași importanță pentru individ. Anumite persoane sunt mai importante decât altele. Pentru a marca această diferențiere, a fost introdus conceptul de **significator other** (*altul semnificativ*), concept ce desemnează persoanele care exercită o influență majoră asupra comportamentului indivizilor. Această influență poate proveni din rolul pe care îl joacă (părinții, șefii, profesorii, preoții ș.a.), sau pentru că individul consideră o anumită persoană că fiind foarte importantă pentru el (prieteni buni, persoane iubite etc.).

Personalitatea individului este influențată de experiența proprie. Fiecare individ este o experiență personală unică, prin care el se deosebește de ceilalți indivizi. Experiența de viață nu se cumulează în mod simplu, nu este niciodată încheiată pe parcursul vieții individului. Experiența trecută poate fi reevaluată din perspectiva noilor experiențe, producându-se modificări de atitudini și de comportamente și, prin aceasta, modificări de personalitate.

O experiență nouă de viață este tratată și evaluată din perspectiva normelor și a valorilor socializate și internalizate. În experiența personală acționează și întâmplarea (un contact cu o personalitate, să zicem - cu un savant).

Cultura, ca un sistem de tradiții, norme sociale, reguli de comportare dispune de un mecanism de reglare a comportării indivizilor și a grupurilor, numit controlul social, incluzând în sine normele comportării și sancțiunile pentru nerespectarea lor. Când în societate nu funcționează legile și normele, ea se găsește într-o stare de haos sau anomie.

Întrebări recapitulative:

1. Dezvăluți conținutul conceptului de personalitate.
2. Care sunt posibilitățile omului “de a se forma pe sine însuși”?
3. Determinați tipologia personalității.
4. Numiți factorii ce asigură dezvoltarea personalității.
5. Ce deosebește individul de personalitate?
6. Caracterizați procesul de socializare a personalității.
7. Care sunt tipurile de socializare? Personalitatea și rolul ei social.
8. Specificați:
  - a) concepțiile macrosociologice ale personalității
  - b) concepțiile microsociologice ale personalității.

Bibliografie selectivă:

1. Jeleu Jeliu. *Omul și ipostazele personalității sale*. - București, 1995.
2. Marcus Stroe. *Empatie și Personalitate*. - București, 1997.
3. Gordon Allport. *Structura și dezvoltarea personalității*. - București, 1991.
4. Golu M. *Dinamica personalității*. - București, 1993.
5. Тощенко Ж. *Социология*. - Москва, 1999.
6. Сорокин П. *Человек, Цивилизация, Общество*. - Москва, 1992.
7. Фрейд З. *Введение в психоанализ*. - Москва, 1991.

CAPITOLUL II

SOCIOLOGIA CULTURII

1. Definirea conceptului de cultură.

Cultură și civilizație

Procesele complexe ale organizării societății în diferite comunități umane nu pot fi înțelese fără a fi dezvăluite și din perspectiva aspectelor integrării culturale. În acest context, problemele ce țin de cultură, în general, și de sociologia culturii, în special, au fost abordate de majoritatea sociologilor. A.Weber, spre exemplu, a definit sociologia ca *știință a culturilor societății*, iar în opinia lui B. Malinowski sociologia este *știința nivelului de viață culturală*. T.Parsons i-a atribuit subsistemului cultural al societății rolul de control pentru toate celelalte subsisteme (politic, economic etc.).

În conștiința comună, cuvântul *cultură* deseori sugerează o formă de artă superioară: operă, balet, muzee etc. O persoană cultă este definită ca fiind rafinată, sofisticată, având cunoștințe din domeniul artei și capacitatea de a o aprecia. În acest sens cultura este o caracteristică a individului. Totuși, sociologii și antropologii atribuie termenului de cultură un sens mai larg. Astfel, ei prezintă cultura ca o caracteristică a societății, și nu a unui individ. Cultura constituie totalitatea valorilor create de omenire și transmise din generație în generație. În opinia lui Ralph Linton, ea este *ereditatea socială a membrilor unei societăți*.

Dacă e să ne referim nemijlocit la definirea și etiologia termenului de cultură, atunci putem menționa că în prezent există peste 250 de definiții. Sociologii americani A.Kroeber și C.Kluckhohn, în lucrarea *The nature of culture* (1952), au înregistrat prezența în lucrările de specialitate a 164 de definiții ale culturii, iar sociologul francez A.Moles a stabilit că numărul definițiilor ar fi în jur de 250.

Prima definiție riguroasă a culturii a fost formulată de **E.B. Tylor** în lucrarea *Primitive culture* (1871), desemnând prin ea *complexul care include cunoașterea, credința, arta, moravurile, legea, obiceiurile și orice alte capacități și deprinderi dobândite de om ca membru al societății*.

Din punct de vedere etimologic, termenul **cultură** își are originea în verbul latin „colo” sau „colere”, ceea ce semnifică „a lucra pământul”, dar și „a locui”, prima conotație a termenului de cultură fiind drept „arta de a prelucra pământul”.

Pe parcursul dezvoltării sociale au fost formulate multiple sensuri ale noțiunii de cultură, dintre care menționăm:

1) *sensul subiectiv* (cultură spirituală), reprezentând acțiunile de modelare a spiritului și corpului, precum și efectele acestor acțiuni;

2) *sensul obiectiv* (cultură materială, sau *civilizație*), desemnând totalitatea obiectelor create de om, transformate sau umanizate de acesta pentru a fi presus naturii;

3) *sensul etnologic*, cuprinzând atât maximele, cât și minimele realizărilor umane, atât elementele materiale, cât și cele spirituale. Acesta este sensul cel mai larg posibil având la bază ideea că omul și cultura sunt părți coexistente în cadrul sistemului social;

4) *sensul restrictiv* (cultură rafinată, academică, iluministă), cuprinzând știința, arta, literatura, religia, ideile politice, adică „produsele superioare ale spiritului” care necesită cultivarea minții, tendința realizării unor scopuri mai înalte decât simpla satisfacere a nevoilor biologice.

Dacă sensul inițial al culturii era cel de *cultura agrorum* (cultivarea pământului), prin acest ultim sens accentul se deplasează pe *cultura animi* (cultivarea sufletului), sens utilizat în perioada iluminismului francez. Secolul luminilor va configura unul din înțelesurile perpetuate până astăzi, acela al umanismului universalist: **dacă rațiunea este ceea ce îl desprinde pe om din animalitate, cultivarea ei presupune ridicarea speciei umane pe o treaptă superioară.**

Variația sensurilor conceptului de cultură poate fi urmărită și din *punctul de vedere al utilizatorului*. Spre exemplu, Cicero utiliza formularea „cultura animi” pentru a-și desemna preocupările din domeniul filosofiei.

Sensul culturii mai poate fi identificat și în *funcție de câmpul de forțe* manifest în interiorul societăților. În pofida eterogenității și a tendințelor de supraordonare, forțele câmpului social definesc în manieră unitară un „ideal cultural” valabil pentru o perioadă limitată. Astfel, o cultură poate exprima opțiunea pentru aspectele umaniste, iar alta pentru cele enciclopediste. Dacă în Franța și Anglia în pe-

rioada iluminismului cultura avea sensul de formare intensivă a spiritului, apoi în Italia și Germania cultura avea un caracter extensiv: de „om desăvârșit”.

Anumite diferențe în utilizarea sensului culturii pot fi constatate chiar și în același spațiu cultural, dar în faze diferite de evoluție istorico-culturală. Astfel, *Dicționarul Academiei Franceze* marchează că în sec. al XX-lea cultura desemnează ansamblul de aspecte intelectuale, morale, materiale, de sisteme de valori, de stiluri de viață care caracterizează o civilizație, pe când până în sec. al XVIII-lea noțiunea de cultură era definită drept totalitate a lucrărilor agricole exercitate pentru a spori fertilitatea pământului, creșterea și dezvoltarea arborilor și a plantelor, deci ca pricепere de a adăuga mai mult la ceva.

Numărul sensurilor atribuite culturii este, desigur, mult mai mare, sociologii vorbind de asemenea despre cultură civică și cultură politică, cultură ecologică și cultură juridică etc. Cu toate acestea, pluralitatea de sensuri poate fi ordonată într-un număr mai mic de tipuri, de definiții cu care să putem opera. Edward Sapir consideră că multitudinea de sensuri în care circulă termenul de cultură poate fi grupată în 3 categorii:

1) cultura în sens *tehnic*, folosit îndeosebi de către etnologi și istorici, sens care vizează unificarea tuturor elementelor vieții umane, atât materiale, cât și spirituale, cultura fiind astfel coextensivă omului și identică cu noțiunea de civilizație;

2) cultura în înțelesul de *ideal de personalitate*, de ideal individual în ceea ce privește instrucția și educația;

3) cultura în sens de *spirit* sau *geniu* al unui popor.

Deși sunt atât de numeroase, definițiile date culturii gravitează în jurul a trei aspecte: *relația omului cu natura, relația omului cu semenii săi și relația omului cu valoarea*.

Cea mai vehiculată definiție a culturii este cea în sens larg care prezintă *totalitatea valorilor materiale și spirituale create în procesul istoric de afirmare a omului ca om – proces ce evidențiază progresul omenirii în cunoașterea, transformarea și stăpânirea naturii, a societății și a cunoașterii însăși*. Acest sens al culturii este concretizat și de sociologul francez M.Herscovits, care menționează că omul este „creator” și apartenența culturală presupune sintetizarea unor factori istorici, naturali și sociali.

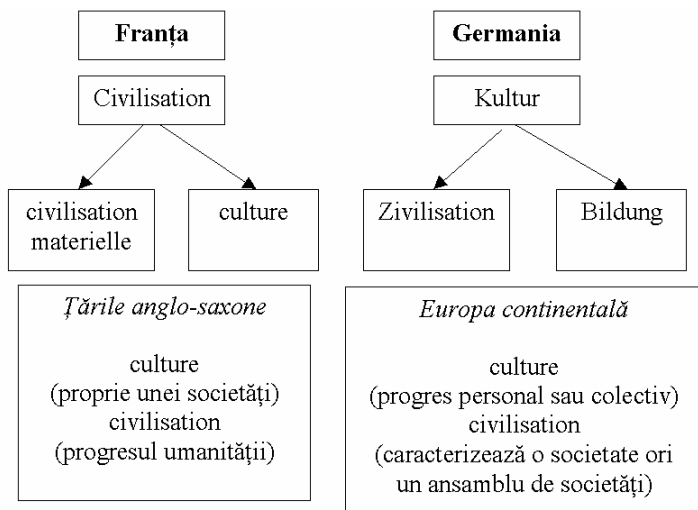
În accepțiune sociologică, prin cultură înțelegem *ansamblul modelelor de gândire, atitudine și acțiune care caracterizează o populație sau o societate, inclusiv materializarea acestor modele în lucruri*. Cultura cuprinde deci **componente ideale**: credințe, norme, valori, simboluri, modele de acțiune, precum și **componente materiale**: unelte, locuințe, îmbrăcăminte, mijloace de transport etc. Cultura conține un set de răspunsuri standardizate pentru a interacționa cu ceilalți membri ai societății. Ea prescrie cum trebuie să se comporte un om cu membrii familiei, cu vecinii, cu necunoscuții, ce atitudine trebuie să se adopte la o înmormântare sau la celebrarea unei căsătorii etc.

Cultura reprezintă pentru membrii unei societăți ceva firesc, de care nu își dau seama decât atunci când intră în contact cu culturi deosebite. Nici un om nu poate fi considerat ca ființă socială, ca membru al societății, dacă nu aparține unei culturi. Cultura se dobândește prin conviețuire socială. Transferurile ereditare au un rol minor. Un copil născut în Africa, dar crescut de la vârstă foarte mică într-o metropolă (oraș) europeană, aparține culturii în care a crescut. Transferat în țara părinților săi, se va simți străin, deși, biologic, nu se deosebește cu nimic. Cultura oferă oamenilor posibilități multiple de adaptare la medii naturale foarte diferite.

Analiza multiplelor definiții date culturii conduce la necesitatea sesizării distincției dintre termenul de **cultură** și cel de **civilizație**. Această problemă a generat controverse dintre cele mai accentuate și opinii cu caracter divers. Astfel, în perioada Luminilor, francezii utilizau termenul de *civilisation* pentru a desemna cultura, iar germanii pe cel de *kultur* pentru a denumi civilizația.

Dacă urmărim cu atenție această schemă, putem observa cu ușurință că termenii *Civilisation* (în franceză) și *Kultur* (în germană) tind să subsumeze schema cea mai simplă în care circulă noțiunile de cultură și civilizație la majoritatea cercetătorilor din domeniu: respectiv, cultura este spirituală (totalitatea ideilor, concepțiilor, teoriilor, valorilor ideale etc.) și materială (ansamblul creațiilor umane în plan material), aceasta din urmă fiind denumită adesea *civilizație*.

Schema lui P.H. Chombart de Lauwe

Or, *conceptul de cultură* cuprinde în sfera sa atitudinile, actele, operele limitate (ca geneză, intenție, motivare și finalitate) la domeniul spiritului și al intelectului. Opera, actul și omul de cultură urmăresc satisfacerea nevoilor spirituale, explicarea misterului, plăcerea frumosului. Sferei culturii aparțin: datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, ornamentele, operele de știință, literatură și muzică, arhitectura, pictura, sculptura și artele decorative aplicate.

Conceptul de civilizație desemnează totalitatea mijloacelor cu ajutorul cărora omul se adaptează mediului (fizic sau social), pe care îl supune, îl organizează și îl transformă pentru a se putea integra în el; tot ceea ce ține de satisfacerea nevoilor materiale, a confortului și a securității reprezintă *civilizația*. În sfera civilizației figurează elemente de natură utilitară dispuse în următoarele capitole: alimentație, locuință, îmbrăcăminte, construcții publice și mijloace de comunicație, tehnologii, activități economice și administrative, organizare socială, politică, militară și juridică, educație și învățământ etc.

Cultura și civilizația formează o unitate, corespondența dintre ele manifestându-se în permanență, întrucât obiectivul fundamental al omului este „să fie și să rămână fericit” (S.Freud. *Viitorul unei iluzii*).

Dacă dobândirea fericirii implică rezolvarea unor trebuințe materiale presante, atunci omul își manifestă opțiunea pentru civilizație; dacă trebuințele acestuia sunt orientate spre împlinire și realizare spirituală, atunci el pledează pentru cultură.

Servind una alteia în calitate de bază și condiție, cultura și civilizația ne apar ca etape distincte și unitare ale aceluiași proces – de socializare a omului.

2. Funcțiile și elementele culturii

Multitudinea de definiții date conceptului de cultură întrunesc în mare parte și funcțiile exercitate de aceasta în viața socială, cele mai importante din ele fiind:

a) *funcția adaptativă* – menită să asigure supraviețuirea și ajustarea (adaptarea) întregului program genetic al omului conform solicitărilor condițiilor de mediu. Ea contribuie la diferențierea omului de lumea animală și, totodată, la autodefinirea omului prin raportare la propria natură și la cea exterioară;

b) *funcția de achiziție, acumulare a informației* – constă în preluarea și producerea de cunoștințe tehnice sau științifice, economice, morale sau de altă natură, necesare oricărei societăți;

c) *funcția de reproducere* a comunității, prin transmiterea din generație în generație a patrimoniului cultural al comunității date;

d) *funcția de coeziune socială* – menită a solidariza membrii colectivității, a-i aduna în jurul unor obiective comune, dar și a unor simboluri sau imagini pe care le împărtășesc;

e) *funcția identitară* – orientată spre a-i face pe indivizi să-și recunoască co-apartenența la grupul social, să stabilească convenții și coduri sociale prin care să poată stabili relații unii cu alții etc.;

f) *funcția de socializare* – presupune transformarea fiecărui individ născut sau adoptat de colectivitate într-un membru al acesteia, prin însușirea și interiorizarea normelor, convențiilor, codurilor, a sistemelor ei de valori specifice;

g) *funcția de distincție socială* – urmărește realizarea diferențierii indivizilor care aparțin unor medii, grupuri sau clase, unor etnii, minorități sau comunități culturale.

Toate funcțiile enumerate se pot realiza doar prin intermediul *funcției de comunicare*, datorită căreia se instituie relațiile interumane, se exprimă acordul sau dezacordul, se împărtășesc aceleași semnificații și valori.

Prin cultură omul devine o ființă socială, depășind stadiul de dezvoltare pur biologică și încadrându-se într-o nouă formă de organizare, și anume - cea socială. Cultura *limitează libertatea umană*. Oamenii nu sunt liberi să facă tot ceea ce vor. Legile culturii îi împiedică să se angajeze în unele feluri de comportament, de exemplu să umble goi pe străzile orașului, impunându-i să acționeze în anumite feluri, să respecte anumite norme de conviețuire.

În același timp, cultura *extinde libertatea umană*. Cultura eliberează individul de comportamentul predeterminat și condiționat, dictat de instinct. Oamenii își modifică reacțiile în funcție de situații, fac alegeri, oricât ar fi ele de limitate.

Cultura ne eliberează de nevoia de a reinventa mereu componentele vieții sociale. Nu trebuie, spre exemplu, să creăm neîntrerupt o limbă în care să comunicăm sau prin care să redescoperim în mod continuu unele lucruri. Nenumăratele fapte obișnuite pe care le facem zi de zi și bunurile materiale de care avem nevoie sunt asigurate prin cultură, astfel eliberându-ne timp pentru creație și explorare.

Ca și în cazul noțiunii de cultură, atunci când se discută problema conținutului universului cultural, găsim o varietate de poziții la diferiți sociologi. Spre exemplu, B. Malinowski consideră că dacă privim cultura ca un tot, atunci conținutul ei include o serie de elemente, cum ar fi valorile materiale, legile organice care reglează activitatea diverselor grupuri sociale, ideile și artele, credințele și obiceiurile. A. Mucchielli, sociolog francez, subliniază că în orice sistem cultural vom desprinde ca elemente diferite premise culturale, credințe, religii, coduri culturale, ideologii, valori, expresii culturale obiectuale (sculpturi, picturi etc.).

Definind cultura ca o totalitate de obiecte și fenomene dependente de simboluri, Leslie A. White consideră că acestea pot fi divizate în 3 grupe:

- cele care țin de viața interioară a oamenilor (concepțe, credințe, emoții, atitudini);
- cele care aparțin proceselor de interacțiune socială dintre ființele umane;
- obiectele materiale produse de om (unelte, căi ferate etc.).

Prin urmare, universul cultural include elemente din sfera intraorganică, din cea interorganică și din cea extraorganică.

T. Parsons și Ed.A. Shils evidențiază în mod deosebit dimensiunea simbolică a culturii, considerând că un sistem cultural este unul simbolic, ale cărui componente întrețin mai degrabă relații logice sau de semnificație decât relații funcționale. Într-un sistem cultural caracteristica sistemică trebuie să fie *coerența*.

Pentru E.Morin cultura este un patrimoniu informațional ce cuprinde drept elemente: cunoștințele, tehnicile, regulile și normele proprii unei societăți.

În sensul cel mai larg, cultura reprezintă un ansamblu foarte complex (la prima abordare - eterogen) de obiecte, credințe, prejudecăți, moduri de comportare, creații artistice etc. În acest ansamblu pot fi identificate câteva **elemente principale**: *simbolurile, riturile, limbaul, normele și valorile*.

- **Simbolurile** sunt *semne arbitrare utilizate la nivel social pentru a desemna ceva (un obiect, o acțiune, o atitudine etc.)*. Ele sunt depozitele culturii care poate fi definită, într-un anumit sens, și ca un sistem de simboluri. Modurile în care ne îmbrăcăm, mâncăm, ne adresăm altora, ne iubim sau ne dușmănim, vorbim sau gândim sunt orientate de simboluri.

Simbolurile pot lua forme foarte diferite de la o societate la alta sau de-a lungul istoriei unei societăți. De exemplu, există ritualuri foarte diverse ale salutului. Într-un sat tradițional, femeile adresau bărbaților salutul, iar aceștia răspundeau; persoanele în vârstă, fie femei, fie bărbați, erau salutate de către persoanele mai tinere. Tinerii și copiii sărutau mâna bărbaților de vârstă înaintată. În societățile în care s-au răspândit „comportamentele cavalești” bărbații sărută mâna doamnelor. În țările islamice nu există acest obicei; dimpotrivă, în unele din aceste țări ar fi complet dezonorant pentru un bărbat să dea mâna cu o femeie.

Dinamica simbolurilor este uneori foarte rapidă, producându-se modificări de la o generație la alta. Generația adultă de astăzi se adresa părinților cu expresiile „mamă”, „tată” utilizând și pronumele de politețe: „Dumneavoastră”, „Dumneata”. Prin aceasta copiii vedeau buna educație și respectul față de părinți. Adulții de astăzi au însă alte raporturi cu copiii lor. Aceștia, tot mai frecvent, li se adresează părin-

ților pe nume, fără formule de politețe. În acest caz, formulele de adresare către părinți sunt văzute ca o expresie a emancipării familiale, ca o democratizare a vieții familiale. Generația adulților de astăzi a abandonat astfel anumite simboluri și a început să se orienteze către altele.

- **Ritul** poate fi definit *ca o secvență formalizată și stereotipă de acte săvârșite într-un context religios sau magic* (H.Mendras). Aceasta este o definiție predominant etnologică. Riturile au cunoscut și ele unele schimbări pe parcursul istoriei.

În societățile industriale, riturile magice sau religioase și-au diminuat importanța sau au dispărut. În schimb, s-au multiplicat riturile laice: protocolul, ceremonialurile, regulile de politețe și comportare, sărbătorile. Desfășurarea unei întruniri publice se supune unui anumit ritual, la fel sărbătoarea de Anul Nou sau a Crăciunului etc.

În societățile tradiționale erau minuțios elaborate „riturile de trecere” prin care se simboliza trecerea de la un grup de vârstă la altul. Literatura etnologică prezintă numeroase rituri de trecere a băieților în categoria bărbaților și a fetelor în categoria femeilor. În societățile industriale, vechile rituri de trecere au dispărut, dar au fost instituite alte rituri, care, chiar dacă nu mai sunt practicate de întreaga societate, îndeplinesc același rol.

Nerespectarea unui rit semnifică refuzul societății, punerea sub semnul întrebării a valorilor și a normelor care asigură coeziunea și reglementarea socială. Din acest motiv, societatea întregă sau grupurile urmăresc respectarea riturilor și pedepsesc cazurile de devianță.

- **Limbajul** este principalul depozitar al simbolurilor. El este *un sistem, structurat la nivel social, de modele sonore cu semnificații specifice și arbitrar*. Însușirea limbajului semnifică nașterea omului ca ființă socială, ca om. Limbajul permite oamenilor să se exprime, să creeze cultură, să o acumuleze și să o transmită etc.

Limbajul depozitează achizițiile culturale trecute și, în același timp, organizează perceperea lumii de către noi. Neposedând limbajul referitor la un domeniu, nu putem percepe sau percepem vag acest domeniu. Limbajul apare deci ca un preprogram al percepției realității. Nu trebuie exagerată această condiționare, întrucât limbajul se îmbogățește continuu prin contact cu realitatea, prin cercetare sau imaginare. Limbajul reține numai diferențele care sunt importante pentru activitatea unei comunități. Dacă aceasta are nevoie să facă noi diferențe, atunci sunt create cuvinte noi.

- **Normele** sunt *reguli sociale care specifică comportamentele de adoptat în situații date*. Ele sunt convenții sociale, stabilite mai mult sau mai puțin arbitrar. De exemplu, nu ne amuzăm în timpul unei ceremonii funerare, ne ridicăm în picioare la intonarea imnului național etc. În general, normele stabilesc comportamente care s-au dovedit raționale și eficiente în anumite situații. Dacă traversăm strada când este aprinsă lumina roșie, putem fi accidentați. Dar nu întotdeauna normele stabilesc comportamentele cele mai raționale.

Normele au un caracter constrângător, nerespectarea lor fiind sancționată, pedepsită. Intensitatea pedepsei este diferențiată în raport cu forța normei. Aceasta este diferită în cazul tradițiilor, moravurilor sau legilor.

- **Tradițiile**, sau cutumele, sunt *modalități comportamentale obișnuite și practicate de multă vreme de un grup*. În mod obișnuit, trebuie să fim punctuali la o întâlnire; ajunși în același moment în fața unei intrări, un bărbat permite doamnei să intre mai întâi; când mergem la o ceremonie, trebuie să ne îmbrăcăm îngrijit etc. Dacă nu respectăm aceste norme, putem fi considerați imorali, periculoși sau criminali. Nerespectarea tradițiilor se sancționează prin ridicularizare, desconsiderare sau marginalizare. În societățile puternic atașate de tradiții, sancțiunile pot fi mult mai severe, societățile moderne însă sunt mai tolerante față de nerespectarea tradițiilor; în anumite limite, aceasta este văzută chiar ca o precondiție a inovării sociale. Tradițiile se transmit parțial, în mod deliberat, prin învățare, iar cele mai multe sunt însușite prin conviețuirea socială.

Cutumele nu sunt identice pentru toți membrii unei societăți, ele pot lua forme diferite de la un grup social la altul.

- **Moravurile** au un caracter imperativ mai accentuat. Ele sunt *idei, afirmații puternice cu privire la ceea ce este drept și greșit și, în raport cu aceasta, permis și interzis în situații anumite*. Moravurile sunt norme cărora oamenii le acordă o mare importanță și față de care pretind o conformare strictă. Un exemplu concludent ar fi acela că este nepoliticos să nu îți saluți prietenii, dar mult mai grave să nu le restitui banii pe care ți i-au împrumutat.

Fiecare societate consideră anumite norme ca fiind mai importante sau esențiale pentru bunăstarea și supraviețuirea ei. Acestor norme li se asociază ideea de drept sau greșit, devenind astfel moravuri. Mem-

brii societății apreciază că nerespectarea moravurilor prejudiciază grav relațiile sociale stabilite de secole între ei. Moravurile sunt deci credințe cu privire la ceea ce este drept sau nedrept.

Moravurile nu au fost inventate sau elaborate în mod deliberat de către cineva. Ele apar în mod treptat, în interacțiunea curentă dintre indivizi și grupuri, de cele mai multe ori în afara unei intenții conștiente. În stabilirea moravurilor intervine, desigur, o decizie de grup care apreciază că anumite acțiuni sunt dăunătoare și trebuie interzise sau sunt folositoare și trebuie întreprinse. Aici intervine o judecată de grup cu privire la ceea ce este bun sau rău pentru bunăstarea grupului.

Există o puternică diferențiere socioculturală a moravurilor, de la o societate la alta și chiar în cadrul aceleiași societăți. Sunt însă și moravuri generalizate având atât caracter pozitiv, cât și negativ: spre exemplu, incestul, canibalismul, trădarea sunt peste tot interzise. Ca urmare a unor procese de internaționalizare culturală, sfera moravurilor comune se lărgeste și au loc împrumuturi, transferuri de moravuri.

Deși moravurile au o mare persistență în timp, unele dintre ele se modifică sau sunt abandonate. În urmă cu 50-60 de ani, relațiile sexuale premaritale erau considerate imorale. Astăzi, dimpotrivă, tinerii consideră aceste relații normale, unii opinând că experiența sexuală premaritală este chiar necesară. Însăși societatea, comunitatea, părinții au devenit mai toleranți față de aceste schimbări în comportamentul tinerilor.

Moravurile se transmit noilor generații ca un set de adevăruri absolute. Pe măsură ce ele sunt interiorizate, asimilate, supunerea față de ele se realizează în mod automat. Societățile care dispun de norme clar definite și puternic asimilate se confruntă într-o mică măsură cu cazuri de încălcare a lor.

În unele societăți, interdicțiile stabilite de moravuri sunt foarte puternice, instituindu-se *tabu*-uri. Acestea sunt prohibiții față de violarea anumitor moravuri. În categoria lor intră atingerea unor obiecte, pătrunderea în anumite locuri, pronunțarea unor cuvinte, sacrificarea unor animale. Altarul unei biserici ortodoxe este tabu pentru femei, cu excepția călugărițelor; vaca este tabu pentru hinduși etc. Procesele de modernizare generează multe tabu-uri; de altfel, unele inovații sociale nu au fost posibile decât prin neconsiderarea tabu-urilor.

- Reglementarea prin norme atinge forța maximă în cazul **legilor**. Fiecare societate dispune de un sistem de legi prin care sunt susținute și întărite normele. Legile sunt *reguli stabilite sau întărite de un organism politic (Statul) compus din persoane cărora li se recunoaște dreptul de a folosi forța*. Trăsătura particulară a legilor este utilizarea legitimă a constrângerii fizice. Legile sunt în cea mai mare parte rezultatul unei acțiuni conștiente, al unei decizii formale și deliberate. În consecință, legile pot fi mult mai ușor schimbate decât tradițiile sau moravurile.

Sanțiunile prevăzute de legi sunt graduale în raport cu gradul de pericolozitate pe care se consideră că îl reprezintă încălcarea normelor. În anumite situații, legile prevăd amenzi, în altele închisoarea sau chiar execuția. Pentru a putea asigura reglementarea vieții sociale, legile trebuie să fie în concordanță cu ansamblul de norme, tradiții și moravuri.

Stabilirea de legi are sens numai atunci când se constată un anumit grad de nerespectare a normelor. Este inutil să se stabilească o lege când toți membrii unei societăți respectă o normă.

- **Valorile** sunt *idei abstracte despre ceea ce este dezirabil, corect și bine să urmeze majoritatea membrilor unei societăți*. Valoarea nu se reduce doar la ceea ce este dezirabil, dorința, în felul acesta, fiind un simplu mijloc de realizare a unei nevoi. Valoarea reprezintă ceea ce este demn să fie dorit, ceea ce merită în sine să fie apreciat sau căutat. În această categorie poate să intre un obiect, un mod de a fi, de a spune, de a acționa. Astfel, pot fi deosebite *valori economice, logice, estetice și practice*.

Valoarea economică are trei dimensiuni: *valoarea de întrebuințare* – caracteristică ce permite satisfacerea unei nevoi sau dorințe, *valoarea de schimb* – cantitatea de alte bunuri care pot fi obținute în schimbul unui bun și *prețul* – valoarea unui bun exprimată în bani.

Gândirea și discursul trebuie să respecte anumite reguli pentru a fi valabile. Aceste reguli, ca legi fundamentale ale logicii, le numim **valori logice**, pentru că ele constituie condiția de valabilitate a oricărui discurs care se vrea coerent. Valorile logice nu trebuie confundate cu valorile intelectuale care sunt luciditatea, intuiția, sinceritatea, simțul măsurii etc.

Valorile estetice se articulează cu noțiunea de frumos, originalitate, armonie etc., iar **valorile practice** – cu noțiunile de util sau inutil.

Valorile sunt atât de generale, încât ele nu pot specifica care comportamente sunt acceptabile și care intolerante. Apelăm la valori ca la un ultim argument în alegerile pe care le facem în viață. Teoriile funcționaliste atribuie valorilor un rol coeziv, o funcție de integrare socială.

P.Iluț și T.Rotariu propun următoarele precizări referitoare la noțiunea de valoare:

1) valorile funcționează la nivel societal, la nivel de grup și la nivel individual, dar ele devin operante numai dacă sunt internalizate de către indivizi;

2) valorile au un statut de motive acționale;

3) valorile nu trebuie considerate doar ca un *dat universal*, ci și în funcție de context; există o raționalitate axiologică, dar nu una general valabilă;

4) constanța comportamentală a indivizilor și a grupurilor nu poate fi explicată fără aportul valorilor, dar o viziune asupra *valorilor ca fiind veșnice* nu este productivă, pentru că și valorile sunt supuse presiunilor situaționale, interpretărilor și schimbărilor;

5) valorile trebuie asociate cu normele, deoarece ele reprezintă baza pentru acceptarea sau respingerea unor norme specifice.

La fiecare nivel (societal, grupal sau la nivel de individ) există o ierarhie a valorilor, o ordonare a valorilor în sisteme sau scări de valori. De exemplu, există societăți în cadrul cărora binele și răul, justul și injustul sunt considerate valori ierarhic superioare în raport cu valorile de util și dăunător, de agreabil și dezirabil. Ierarhia valorilor diferă adesea de la un grup social la alt grup și de la individ la individ. A alcătui scările de valori pentru diversele grupuri sociale și pentru diferite perioade istorice constituie un câmp de studiu dintre cele mai importante pentru științele sociale.

Într-o tratare mai amănunțită a sistemelor de valori trebuie să ținem cont și de nivelurile diferite la care se structurează acestea. Urmărind acest aspect, P.Iluț stabilește următoarele niveluri pentru universul axiologic:

- valori general umane;
- valori ale unui sistem sociopolitic;

- valori ce țin de o anumită cultură și etnicitate;
- valori ale grupurilor sociale mari și medii (clase sociale, profesii etc.);
- valori ale microgrupurilor (familie, organizații, grupuri restrânse etc.);
- valori individuale.

Preocupat de clasificarea valorilor, P.Andrei stabilește o sistematizare a multiplelor taxonomii în funcție de șapte criterii:

- *valabilitatea* – conform căreia putem avea valori absolute și relative, obiective și subiective;
- *calitatea* – valori pozitive și negative, valori-scop și valori-efect;
- *subiectul valorilor* – valori proprii și valori străine etc.;
- *motivul aderării la valori* – accidentale, tranzitorii și valori propriu-zise ale persoanei;
- *obiectul valorilor* – economice, etice, juridice, politice etc.;
- *facultățile psihice vizate* – valori sensibile, sentimentale, cognitive;
- *sfera de întindere a valorilor* – individuale, sociale, cosmice.

Cercetările de sociologie privind valorile urmăresc cunoașterea sistemelor de valori prin utilizarea scalelor de atitudini.

3. Categoriile și sferele culturii

Sociologul francez **Guy Rocher** definea *cultura* ca *ansamblu articulat al manierelor de gândire, simțire și acțiune mai mult sau mai puțin formalizate care, fiind învățate și împărtășite de mai multe persoane, contribuie într-un mod obiectiv și, totodată, simbolic la constituirea acestor persoane într-o colectivitate specifică și distinctă*. Definiția dată permite surprinderea **caracteristicilor esențiale ale culturii** prin care se menționează că ea:

- desemnează toate activitățile umane (gândirea, simțirea, acțiunea);
- are un grad de formalizare mai mare la nivelul științelor, legilor, ritualurilor, tehnologiilor, structurilor birocratice raționale etc.;
- este mai puțin formalizată la nivelul artelor, literaturii, regulilor de politețe, obiceiurilor etc.;

- este comună unui anumit număr de persoane și din acest motiv are caracter colectiv; numărul celor care se subscriu unei culturi poate fi foarte mare (societate globală), dar și redus la dimensiunile unui grup minoritar (subcultură);

- propune modele de simțire, gândire, acțiune care ușurează comunicarea dintre indivizi și care exercită o „*violență simbolică*”, perceptibilă deplin numai în interiorul aceluiași grup.

Prin aspectele obiective și simbolice ale culturilor grupurile dobândesc stabilitate, unitate și specificitate.

Una dintre problemele importante în cercetarea culturii constă în găsirea unei grile sau a unui model care să surprindă „*universalitățile culturale*”. În acest sens, J.H. Steward vorbește despre „universalități instituționale”, Cl.Kluchohn abordează „categoriile universale ale culturii”, F.M. Keesing utilizează expresia de „constante de cultură”, iar T.Parsons folosește formula „*patternuri culturale*” – numărul celor preocupați de această temă fiind foarte mare.

Prima încercare sistematică în cercetarea categoriilor culturii aparține lui E.B. Tylor (1871), urmat în scurt timp de J.Frazer care a elaborat, în 1880, un *Chestionar pentru cercetarea universală a faptelor de cultură*. Variabilele urmărite de J.Frazer, care au însemnat de fapt și o evidențiere a **categoriilor culturii**, au fost:

- cultura materială (hrană, îmbrăcăminte, locuințe etc.);
- organizarea economică (producție, schimb, alcătuirea proprietății etc.);
- organizarea socială (vârstă, sex, căsătorie, familie);
- controlul social (lege, moralitate, etică);
- concepția despre lume (cunoștințe, filosofie, religie, magie);
- arta și jocurile;
- limba;
- educația și transmiterea culturală.

În 1923 Cl.Wissler, în lucrarea *Omul și cultura*, formulează o nouă schemă de *patternuri culturale universale*:

- *comunicarea* – limbajul, felurile de scriere etc.;
- *trăsăturile materiale* – obiceiurile de nutriție, adăpostul, transportul și călătoriile, îmbrăcăminte, uneltele, armele, activitățile industriale;
- *artele* – sculptura, pictura, desenul, muzica etc.;

- *mitologia și cunoștințele științifice;*
- *practicile religioase* – ritualuri, tratamentul bolilor, obiceiurile legate de înmormântare etc.;
- *familia și sistemele sociale* – formele de căsătorie, relațiile de rudenie, moștenirea, controlul social, sporturile și jocurile;
- *proprietatea* – colectivă și personală, standardele de valoare și de schimb, comerțul;
- *guvernământul* – formele politice, procedurile juridice și legale.

Categoriile propuse de Wissler au fost criticate, deoarece permit extensia de tip antropologic a sensului culturii și diminuează foarte mult semnificația elitistă a acesteia.

O altă încercare de clasificare a categoriilor culturii, în care să se evite adoptarea exclusivă atât a sensului larg, cât și a sensului restrictiv al acestei noțiuni, este regăsită în nomenclatorul elaborat de experții UNESCO (1985):

- *Categoria 0 – Patrimoniu cultural:* monumente culturale, patrimoniu arheologic, patrimoniu muzeistic, patrimoniu arhivistic, alte forme de patrimoniu cultural;

- *Categoria 1 – Imprimare și Literatură:* cărți, ziare și periodice, servicii de bibliotecă;

- *Categoriile 2 și 3 – Muzică și Arte interpretative (de spectacol):* muzică, teatre muzicale, teatre dramatice, dans, alte arte de spectacol (circ, pantomimă etc.);

- *Categoria 4 – Arte vizuale:* pictură, sculptură, arte grafice, artizanat artistic, fotografie etc.;

- *Categoriile 5 și 6 – Mijloace audio și Audiovizuale:* cinema, radio, televiziune, video;

- *Categoria 7 – Activități socioculturale:* asociații socioculturale, așezăminte polivalente pentru activități culturale, practici socioculturale (individuale, familiale, comunitare);

- *Categoria 8 – Sporturi și Jocuri;*

- *Categoria 9 – Mediul și Natura:* mediul natural, mediul urban etc.

Cu siguranță, și această clasificare a categoriilor culturii este discutabilă. Astfel, ea nu prevede aspecte importante care în mod tradițional au fost incluse în sfera culturii: educația, morală, știința, mitologia, religia etc.

Întrucât diversitatea problemelor pe care trebuie să le cerceteze sociologia culturii este extrem de mare, s-a recurs la forme de organizare și de grupare a faptelor de cultură. Astfel, *realitatea socioculturală* este reflectată în plan teoretic de categoriile culturii și organizată, sistematizată în **sferele culturii**.

Sfera culturii este unitatea socioculturală de realizare a valorilor de același tip. Din această perspectivă definițională, cultura se delimitează în următoarele sfere:

- a) sfera artelor;
- b) sfera științei;
- c) sfera comunicațională;
- d) sfera eticii;
- e) sfera educației.

Deosebirea categoriilor și a sferelor fundamentale în cadrul culturii echivalează cu stabilirea părților sincretice, ordonatoare în definirea omului ca ființă socială. Fiecare sferă a culturii are, la rândul ei, caracteristici de subsistem, deoarece propune cadre instituționalizate – neinstituționalizate, oficiale – neoficiale de desfășurare și stimulare a creației, categorii proprii de creatori și receptori, dezvoltă o tipologie specifică de relații sociale etc. Întrucât sociologul își fixează demersurile în realitatea socioculturală concretă, este posibil ca el să constate că în unele spații nu sunt manifeste toate sferele amintite sau că, în alte locuri, se dezvoltă cu predilecție numai o sferă sau un număr redus dintre acestea.

Putem conchide, așadar, că în studiul sociologic asupra unei culturi pot să apară diferențe de la un sociolog la altul în funcție de interesul acordat de fiecare din ei categoriilor și sferelor culturii, precum și datorită modului în care ei înțeleg raportul dintre cultură și civilizație.

4. Unitatea și diversitatea culturii

Cercetările antropologilor înregistrează o diversitate culturală semnificativă care există între societăți. Or, societățile se deosebesc nu numai prin modurile de organizare a relațiilor dintre membri, dar și prin culturile lor.

Cea mai simplă caracteristică a unei culturi este denumită *trăsătură*. Cultura materială, spre exemplu, include astfel de trăsături, precum: plugul, jocul, furculița etc. Cultura nematerială se caracterizează prin trăsături ca: scrierea de la stânga la dreapta, înclinarea capului la salut, oprirea la lumina roșie a semaforului etc. Trăsăturile culturii se asociază și se combină între ele, formând *complexe culturale*. Analiza unei culturi se poate face prin identificarea complexelor și trăsăturilor ei.

Analiza trăsăturilor și a complexelor pune în evidență o mare diversitate de la o cultură la alta, încât ne putem întreba dacă există trăsături culturale comune tuturor societăților cunoscute până acum. Antropologii au identificat numeroase trăsături și complexe culturale, comune majorității sau totalității culturilor, denumite **universalii culturale**.

Diversitatea trăsăturilor culturale nu se manifestă doar între societăți, ci chiar în interiorul aceleiași societăți. Unele grupuri de oameni practică anumite complexe culturale care nu sunt acceptate de restul societății: adolescenții, spre exemplu, se îmbracă altfel decât adulții și folosesc un vocabular care uneori nu este înțeles decât de ei. *În cadrul unei culturi generale a unei societăți apar ansambluri specifice de trăsături și complexe culturale caracteristice unor anumite grupuri care sunt denumite subculturi*.

Existența și diversitatea subculturilor sunt determinate de gradul de omogenitate socială și de gradul de toleranță a fiecărei societăți. Subculturile se pot constitui pe criterii naționale, religioase, profesionale, de vârstă, sex etc.: subcultura muncitorilor, a bătrânilor etc. Deseori, o subkultură are o limbă distinctă: terminologia negustorilor de droguri sau a muzicanților de jazz. Formele distincte de comunicare în cadrul subculturilor conferă un sentiment de identitate, oferă posibilitatea unei comunicări mai precise între membrii subgrupului și protejează această comunicare de persoanele din afara acestuia.

Indivizii aparțin de-a lungul vieții mai multor subculturi. Din perspectivă funcționalistă, acestea au un rol de coeziune socială, deoarece permit integrarea indivizilor în grupuri relativ omogene și le asigură o identitate socială. Mozaicul cultural creat de subculturi poate fi considerat un factor de îmbogățire a societății. Statele Unite ale Americii, de exemplu, deseori au considerat diversitatea lor

culturală ca fiind una dintre puterile lor majore. Pe de altă parte, unele societăți, de exemplu Japonia, cred că variația subculturală slăbește cultura națională și de aceea nu o încurajează.

În unele situații, *trăsăturile și complexele culturale specifice unor grupuri nu numai că se deosebesc de cultura dominantă, dar și se opun acesteia, formând contraculturile*. Un grup de delicvenți are propriile norme, valori și trăsături care sunt în opoziție cu normele culturale dominante. În raport cu cultura dominantă, contraculturile sunt opuse numai în anumite aspecte, nu în toate. Chiar și cele mai extremiste contraculturi împărtășesc norme și valori ale culturii dominante.

În anii '60 și la începutul anilor '70 ai sec. al XX-lea „hippie” au sfidat valorile americane fundamentale de individualism, competiție și materialism. Mișcarea neonazistă crescândă din Germania, Ku Klux Klan-ul din Statele Unite și Frăția Musulmană din Egipt și-au dezvoltat propriile lor ansambluri de tipare culturale care îi pun în opoziție cu culturile propriilor lor societăți.

Integrați într-o anumită cultură, indivizii ajung să o considere ca absolut firească. Unii dintre ei nu concep că ar fi posibil și un alt mod de viață. *În situația în care celelalte culturi sunt judecate în raport cu propria cultură, când modul propriu de viață este considerat singura cale normală de a gândi, a simți și a acționa, este prezent fenomenul de etnocentrism*. Totul este raportat la propriul grup, propria cultură și ceea ce diferă este apreciat negativ. Etnocentrismul întărește coeziunea socială a grupurilor, dar provoacă tensiuni și conflicte intergrupale. El are, în același timp, efecte pozitive și negative. Etnocentrismul radical provoacă prejudicii interculturale importante.

Cercetările de specialitate au stabilit că etnocentrismul se menține mai ușor în societăți relativ omogene, tradiționale și izolate. În astfel de societăți, există probabilitatea unui contact redus cu diferite practici și puține posibilități de a le vedea utilitatea și importanța în interiorul culturii în care acestea au loc. T.Adorno arată că persoanele etnocentriste sunt, în general, mai puțin educate, cu un status mai scăzut și, din punct de vedere religios, mai ortodoxe. În demersul său, etnocentrismul este considerat ca o loialitate puternică

că și necritică față de grupul etnic sau național combinată cu prejudecăți împotriva altor grupuri etnice sau naționale. Această definiție este prea limitativă, deoarece nu explică toate formele de etnocentrism și nici nu face deosebire între cele la care se referă. Cercetările recente nu au confirmat existența unei corelații clare între gradul de etnocentrism și trăsăturile de personalitate sau de status social al indivizilor.

În fiecare societate se manifestă și fenomene total opuse etnocentrismului – **xenocentrismul**, care constă în *preferința față de ceea ce este străin, în credința că produsele, normele, ideile propriului grup sunt inferioare celor produse în altă parte*. În cazul xenocentrismului, străinul sau cel care vine de departe se bucură de un prestigiu niciodată acordat unui localnic. Xenocentrismul poate fi total, dar de cele mai multe ori este parțial sau selectiv. Berea germană este considerată a fi cea mai bună, la fel parfurmurile franțuzești, electronica japoneză sau avioanele americane. Aceeași diferențiere se poate face și pentru trăsături culturale nemateriale: politețea franceză, disciplina germană, meticulozitatea japoneză. Persoanele xenocentriste își părăsesc uneori grupurile din care fac parte pentru a se instala în grupurile pe care le apreciază, dar nu toți emigrează. De cele mai multe ori, xenocentrismul se manifestă doar referențial, fără a se asocia cu o mobilitate intergrupală.

Fiecare societate se caracterizează printr-o anumită doză de etnocentrism și xenocentrism. Determinarea lor riguroasă este o operație foarte dificilă. Ceea ce se poate afirma în mod sigur este că manifestările etnocentriste și xenocentriste în cadrul aceleiași grup sunt surse de tensiuni și conflicte.

Variabilitatea culturilor înaintea o multitudine de probleme teoretice și metodologice pentru sociolog. Ca oricare membru al societății, sociologul se integrează într-o anumită cultură care îi apare ca normală. Dacă va studia și va judeca o cultură străină prin prisma normelor și valorilor proprii culturii, el nu va putea realiza o analiză științifică obiectivă. Astfel, soluția la această dificultate este dată prin recurgerea la **relativism cultural**, care constă în *suspendarea judecăților și în considerarea trăsăturilor unei culturi din perspectiva persoanelor care trăiesc în această cultură*. Aceas-

tă perspectivă îl face pe observator să se abțină de la a formula aprecieri asupra practicilor necunoscute. Aceasta presupune toleranță, și chiar respect, față de stilurile culturale care pot părea ciudate sau chiar „nefirești”.

Cultura permite oamenilor să se adapteze condițiilor de mediu și să supraviețuiască în situații dificile. Achizițiile culturale au, în general, un efect benefic asupra indivizilor și colectivităților. Însă, unele inovații culturale complică existența oamenilor sau chiar o amenință în mod serios. Culturile nu sunt statice, ele se transformă în permanență. Analiza schimbărilor culturale pe termen lung pune în evidență o creștere continuă a diversității. Această tendință istorică a fost numită evoluție socioculturală.

5. Tipuri de cultură. Sistemul culturii naționale

Stabilirea principalilor referenți ai noțiunii de cultură și a perspectivelor din care este privită aceasta ne ajută să discernem mai bine și diferitele încercări de clasificare a culturilor. Pe parcursul istoriei s-au construit mai multe teorii care se referă la diversitatea culturilor și a civilizațiilor umane. Deși aceste teorii și construcții filosofice și sociologice diferă unele de altele, având puternice accente de originalitate de la un autor la altul, se pot găsi trăsături comune, cum ar fi cea subliniată de Sorokin, conform căreia modelul predominant în construcțiile lui Spengler, Berdeaev ș.a. este în esență organicistă.

În evoluția culturii se deosebesc *trei faze* – de creștere, de maturitate și de decădere – care sunt denumite și *tipuri de cultură*.

De exemplu, primei faze (adică celei de creștere) îi corespunde tipul de *cultură barbară* (la Berdeaev), de *cultură ascetică* (la Schubart), de *cultură estetică* (la Northrop), de *cultură religioasă* (la Kroeber) și de *cultură ideationalistă* (la Sorokin). Echivalentele fazei de maturitate ar fi tipurile de *cultură medievală* (Berdeaev), *armonioasă* (Schubart), *estetică* (Northrop) sau *idealistă* (Sorokin), iar cele ale fazei de decădere se regăsesc în tipurile de *cultură eroică* sau *prometeică* (Schubart), *umanist-seculară* (Berdeaev), *teoretică* (Northrop), *seculară* (Kroeber) și *senzualistă* (Sorokin).

Literatura de specialitate întrunește mai multe clasificări și din perspectivă antropologică. Studiile de tip antropologic, etnologic și etnografic utilizează propriile clasificări. În concepția lui Tylor, unii autori vorbesc de culturi primitive sau arhaice în cazul comunităților tribale și de culturi istorice, tradiționale ori moderne pentru comunitățile evolute pe scara civilizației.

Atunci când este privilegiat un anumit factor, care este luat drept criteriu de bază, ca, de exemplu, *factorul religios*, culturile sunt clasificate în categorii cum ar fi:

- cultura șamanică;
- cultura budistă;
- cultura creștină;
- cultura islamică etc.

În dependență de *factorul tehnic* se discută de o cultură și o civilizație *a pietrei, a bronzului, a fierului*, iar pentru societățile moderne – de o cultură și o civilizație *industrială și postindustrială*.

Din perspectivă informațională și comunicațională asistăm la alte încercări de clasificare a culturilor și societăților, îndeosebi după *criteriul mutațiilor* care au loc în domeniul mijloacelor de comunicare. Astfel, pentru M.McLuhan, acolo unde preponderența este deținută de mijloacele orale și auditive de transmitere a informației este vorba de *culturi orale, auditive*, iar în cazurile în care predomină tehnologia tiparului vom avea *culturi vizuale* etc.

Din perspectivă sociologică, în care ca referenți principali sunt grupul uman și valorile, se vorbește de *cultură rurală* și *cultură urbană* (după criteriul așezării comunităților, în mediul rural sau urban), de *cultură profesională* și de *cultură generală* (cultura profesională putând fi împărțită în atâtea categorii câte meserii există, fiecare meserie reprezentând un grup uman specializat, iar cultura generală vizând un anumit nivel de instrucție și de însușire a unor cunoștințe diverse), dar și de *cultură de clasă*, *cultură etnică* și *cultură națională*.

O problemă deosebită care se ridică pentru clasificările din perspectivă sociologică este aceea a mărimii, a taliei grupului care trebuie luat în considerare pentru a vorbi de o cultură specifică. Se poate discuta de o cultură occidentală și de o cultură orientală? Sau se poate

spune că există o cultură latină și o alta anglo-saxonă? Sau putem vorbi numai de culturi naționale, adică de o cultură franceză, de una germană, de una românească etc.?

Este clar că atât la întrebările ridicate de orientarea sociologică, cât și la cele ridicate de celelalte orientări pe care le-am urmărit, nu se poate răspunde univoc și categoric. Modalitățile de abordare și răspunsurile date la aceste întrebări depind de nivelul de comprehensiune al specialiștilor din științele socioumanistice.

Dacă ne referim însă la orientarea sociologică, se impune să urmărim încercările de clasificare a societăților din perspectiva culturilor, ținând cont de grupurile mari umane ce sunt semnificative și la scară istorică. În acest context deosebim:

a) Culturi omogene, funcționale în societăți stabile, care se definesc prin:

- existența unor coordonate spațio-temporale de același nivel;
- corelație bună între numărul indivizilor și posibilitățile interne de acoperire a necesităților acestora;
- diferențe socioculturale dintre indivizi ne semnificative (diferențele deja existente sunt considerate normale, datorate diferențelor de calități fizice individuale);
- relații dintre indivizi, fundamentate preponderent pe conduite rațional-altruiste sau rezidual-altruiste;
- spiritul comunitar predominant ce asigură stabilitatea socială;
- sfere ale culturii care răspund așteptării sociale atât din punctul de vedere al variației, cât și în privința performanțelor obținute;
- probleme ale vieții economice secundare ca importanță în raport cu problemele referitoare la educație, morală și religie;
- fondul tradițional al culturii, permisiv la elementele de schimbare (noutățile apar însă mai mult din nevoia de variație, și nu datorită presiunii exercitate de imperativele culturale);
- omogenitatea culturală ce se sprijină pe o scară socială puțin extinsă; drept urmare, progresul cultural se desfășoară lent.

Un asemenea tip de cultură și societate a fost și este foarte rar întâlnit.

b) Culturi retardate și societăți închise, având următoarele caracteristici esențiale:

- permit desfășurarea tipului de economie naturală sau închisă, fapt care generează un nivel de trai de subzistență;

- deosebiriile dintre indivizi sunt nesemnificative, astfel că apartenența lor culturală este definită de asemănarea acestora până la identificare;

- societatea aplică un sistem de drept represiv în care tradiția este ridicată la statut de lege, determinând tipologia raporturilor interumane;

- etnocentrismul este exagerat, ajungându-se până la respingerea a priori a tot ceea ce provine din afara culturii de apartenență;

- magia, mitologia și religia sunt răspunsurile culturale cele mai invocate;

- cultura retardată mai persistă un timp prin istoria ei, treptat ea devine o curiozitate și un suport insuficient pentru societate.

Pe măsură ce cultura retardată se adaptează la unele forme de mobilitate, devine posibilă prosperitatea societății. În caz contrar, sunt sortite pieirii atât cultura retardată, cât și societatea închisă.

c) Culturi deschise și societăți în crize potențiale, care pot fi localizate în zonele unde se regăsesc următoarele trăsături:

- soluțiile culturale utilizate de societățile de acest tip aparțin actualității, sunt eficiente, au suporturi pozitive și satisfac în mare parte necesitățile și aspirațiile indivizilor;

- societățile și culturile din această categorie funcționează ca urmare a unor accentuate dependențe de alte societăți și de alte culturi cu care întrețin intense relații de transfer cultural;

- în ansamblu, cultura deschisă nu poate să devină omogenă, pentru că este prea perturbată de elemente culturale de import, după cum nu poate să devină retardată, pentru că este prea receptivă și asimilantă față de penetrările externe;

- societatea care se bazează pe o cultură atât de deschisă este expusă nu numai creșterii valorice, ci și unei crize potențiale. Spre exemplu, dacă din diverse motive (blocadă militară, război, ruperea relațiilor culturale și economice etc.) dispar modalitățile de dialog, împrumut, transfer cultural cu alte spații, atunci societatea va intra într-o perioadă de criză care se va adânci pe măsură ce vechile relații întârzie să acționeze.

d) Culturi anticipative și societăți proiective, caracterizate prin următoarele însușiri:

- într-un asemenea tip de cultură, exploratorii și cercetătorii sunt stimulați să contureze trăsăturile societății de viitor și să anticipeze tipuri de răspunsuri culturale necesare pentru funcționarea ei;

- cele mai multe dintre societăți, întrucât sunt afectate de diferite categorii de disfuncții, dezvoltă un sistem cultural, operațional în cea mai mare parte pentru situațiile prezentului. În ariile culturale în care insuficiențele prezentului sunt neglijabile, preocupările cercetătorilor sunt axate pe găsirea unor noi surse de energie, pe problema regenerării calităților mediului etc.;

- coordonatele culturii anticipative și ale societăților proiective vor fi întotdeauna superioare nivelului răspunsului cultural dominant;

- cu cât culturile și societățile vor trăi mai mult pentru viitorul lor, cu atât dinamica și performanțele răspunsurilor culturale dominante vor fi mai mari.

Abordarea modernității nu este posibilă fără analiza subsistemului cultural propriu fiecărei societăți. Între *sistemul național* și *sistemul cultural* există o relație de intercondiționare reciprocă, aceasta având explicația în faptul că națiunea este un produs cultural; la rândul ei, ea însăși produce cultură. Cultura națională este un sistem sociouman deosebit de activ, care sintetizează în sine întreaga experiență istorică a poporului și îi exprimă în mare măsură specificitatea acestuia.

În societățile moderne sistemul culturii naționale cuprinde trei categorii distincte, cu modele proprii de organizare și cu modalități specifice de a-și elabora mesajul:

- 1) cultura populară sau folclorică;
- 2) cultura înaltă sau conceptualizată;
- 3) cultura de masă sau mass-media.

E de reținut că aceste trei categorii ale sistemului național nu se plasează dispersat în cadrul sistemului cultural și nici nu împart cu exactitate matematică spațiul culturii în general. Dimpotrivă, ele se fixează în complexe asociative de entități originale între care se dezvoltă raporturi de susținere reciprocă și unde regula întregului devine regulă a părților. Ele utilizează valori comune, iar mesajele informaționale pot lua forme de expresie care să aparțină concomitent culturii înalte, culturii populare sau mass-media. Se întâlnesc chiar situații în care consumatorul manifestă o atitudine indiferentă cu privire la apartenența operei la una dintre cele trei categorii menționate și nu este preocupat de încadrarea ei într-o categorie anume. Totuși, aceste categorii ale culturii naționale comportă note definitorii distincte.

1. *Cultura folclorică* are drept spațiu de manifestare satul, pe când cultura înaltă aparține predominant, dar nu exclusiv – orașului. Timp îndelungat mediul rural a fost privat de instituții specializate și nu a beneficiat de un cadru relevant de instruire școlară, motiv pentru care creația și cunoașterea în general s-au păstrat la nivelul reflectării empirice și au vizat în special aspectele concrete ale lucrurilor. Astfel, cultura populară este rezultatul dialogului dintre om și mediu. Nu există produs folcloric care să nu surprindă trăiri ale omului în raport cu anumite fenomene ale naturii. Subiectul produce mesaje culturale, invocând evenimente din natură și relaționând cu ele. De aceea, cultura folclorică nu se creează în baza unor modele anterior elaborate și nu urmează unele canoane exact stabilite, așa cum se întâmplă în cazul culturii înalte, ci este liberă de orice schemă și regulă, având un caracter spontan.

Din punct de vedere generic, folclorul este atât *un produs individual*, cât și unul *colectiv*. Este un produs individual, deoarece în actul de creație nu lucrează concomitent un grup de autori împreună și nici nu există un fel de diviziune a muncii. Dar nefiind prinsă în anume structuri și circulând în mod oral, opera populară este supusă unor transformări continue, astfel că fiecare suprimă și adaugă motivului acele mesaje și simboluri pe care le consideră necesare.

2. *Cultura înaltă* funcționează numai cu ajutorul specialiștilor și rezistă în timp exclusiv datorită potențialului lor creator. Din această perspectivă, cultura înaltă se impune prin faptul că este un produs elaborat, desfășurându-se în baza unor ipoteze și utilizând metode verificate și testate în timp. Tot ceea ce semnifică creație nu intră spontan în categoria culturii înalte, unde totul este codificat și precodificat și are un caracter absolut rațional. Din aceste considerente, speciile acestui subsistem sunt exact delimitate între ele, iar actul consumului presupune o îndelungată pregătire de profil a celor care sunt interesați de conținutul produselor acestora. Grupurile sau persoanele cărora li se adresează trebuie să fie instruite și pregătite în instituții specializate. Consumul operelor din subsistemul la care ne referim este unul mediat, obligând la stadii formative anterioare și constrângând la o muncă ulterioară asiduă de informare și autocontrol profesional. Toate acestea atestă faptul că, la nivelul culturii înalte, actul de creație este precis nominalizat, iar autorii sunt bine cunoscuți în public.

3. *Cultura de masă* este un produs al industrializării și urbanizării societății contemporane. Ea nu se impune ca o creație absolut autonomă și nici nu are modele proprii de creație. Operele ei sunt realizate de către specialiști ai culturii înalte; din acest motiv, mass-media este considerată, uneori, drept secundară celor două categorii culturale sau ca „vehicul” al mesajelor produse de către acestea.

Înmulțind și difuzând mesajele create în sfera înaltă sau folclorică a culturii, mass-media nu creează, ci reproduce. Totuși, culturii de masă nu i se poate refuza un anume gen de creativitate și nici nu poate fi considerată total neproductivă, deoarece ea modelează conținutul operei și îl adaptează la tehnicile de difuzare, făcându-l astfel accesibil publicului larg și determinându-l pe acesta să participe efectiv la valorile culturii naționale.

Concluzionând, menționăm că în sistemul culturii naționale funcționează în egală măsură cele trei categorii, iar între acestea se constată un permanent proces de schimburi de mesaje, ceea ce justifică ideea caracterului procesual al creației culturale, precum și natura deschisă a subsistemelor ei constitutive.

Întrebări recapitulative:

1. Explicați sensurile noțiunii de cultură.
2. Determinați raportul dintre cultură și civilizație.
3. Numiți funcțiile exercitate de cultură în viața socială.
4. Definiți și exemplificați elementele culturii.
5. În ce constă unitatea și variabilitatea culturii?
6. Delimitați sferele și categoriile culturii.
7. Elucidați diversele tipologii ale culturii.
8. Numiți categoriile sistemului culturii naționale.

Bibliografie selectivă:

1. Biriș I. *Sociologia civilizațiilor*. – Cluj-Napoca, 2000.
2. Bondrea A. *Sociologia culturii*. – București, 1993.
3. Calhoun C., Light D., Keller S. *Sociology*. – 6th edition, 1994.
4. Bîltan I. *Introducere în istoria și filosofia culturii*. – București, 1993.
5. Ionescu I., Stan D. *Elemente de sociologie*. – Iași, 1999.
6. Goodman N. *Introducere în sociologie*. – București, 1998.
7. Mihăilescu I. *Sociologie generală*. – București, 2000.

CAPITOLUL III

MASS MEDIA – FACTOR AL FORMĂRII ȘI DEZVOLTĂRII OPINIEI PUBLICE

1. *Opinia publică ca fenomen social*

1.1. Conceptul și esența opiniei publice

Pentru a determina conceptul de opinie publică, este necesar a desemna inițial sensul cuvintelor care formează îmbinarea “opinie publică”. Se consideră că termenul *opinie* provine de la latinescul “*opinio*”, care derivă de la “*opinari*” – a formula o părere. Termenul *public* desemnează un personaj colectiv înzestrat cu reflecție colectivă. Deci, opinia publică nu este altceva decât părerea formulată de către public.

Este necesar a menționa că fenomenul *opinie publică* a fost dintotdeauna în atenția gânditorilor timpului, ei încercând să pătrundă în misterele lui, să-l pună în corelație cu societatea, statul, democrația etc.

Astfel, încă în epoca sclavagistă sofistii rezervau opiniei publice un loc esențial în statul democratic. Protagoras considera că anume ea trebuie să judece ce este echitabil și ce este inequitabil, ce este adevărat și ce este fals. Aristotel, în lucrarea sa *Politica*, contrapune opinia individuală opiniei majorității, accentuând posibilitățile mai vaste ale acesteia de a judeca despre operele muzicale și poetice. Totodată, marele filosof sublinia importanța utilizării opiniei publice ca organ consultativ în statul democratic; prin aceasta populația simplă, cetățenii liberi se implică în conducerea statală.

Fenomenul de opinie publică a fost în centrul atenției gânditorilor și în epoca feudală. Se consideră că anume atunci a apărut noțiunea de opinie publică - “public opinion”. Pentru prima dată această noțiune a fost utilizată de scriitorul englez Solsberry în secolul al XII-lea în scopul de a desemna susținerea morală a parlamentului de către populația țării.

În sec. XVI-XVII ideea participării poporului la dirijarea statală este reflectată în operele umaniștilor Th.Morus, T.Campanella, N.Machiavelli. În *Utopia* Th.Morus menționează importanța adunărilor populare, necesitatea discutării unor probleme în mod public. În *Orașul Soarelui* Campanella susține ideile egalității sociale, acordă

populației mature dreptul de a-și exprima în mod particular opiniile despre ceea ce este bine și ce este rău în societate, despre laturile pozitive și negative ale persoanelor aflate la conducerea țării. Nicolo Machiavelli, în lucrarea sa *Principele*, caracterizând conștiința politică și acțiunea politică, denotă că purtătorul concret al puterii politice este principele, care însă, pentru a putea conduce, trebuie să cunoască opiniile și dispozițiile poporului.

În perioada capitalistă gânditorii se ridică la o treaptă mai înaltă în dezvoltarea fenomenului de opinie publică. Astfel, Thomas Hobbes (1588-1679), filosof materialist englez, încearcă să pătrundă în esența opiniilor, considerându-le o reflectare a unor necesități sociale. După părerea lui, ele au o deosebită importanță social-practică, deoarece influențează acțiunile oamenilor. A dirija bine cu opiniile oamenilor înseamnă a dirija bine cu acțiunile lor și, astfel, a contribui în cele din urmă la menținerea armoniei în societate.

Un aport esențial în dezvoltarea teoriei despre opinia publică, despre factorii care influențează formarea opiniei publice l-au adus iluminiștii francezi din sec. al XVIII-lea Jean-Jacques Rousseau, Helvetius și Holbach. Astfel, Rousseau, în lucrarea sa *Contractul social* (1762), elaborează un sistem al drepturilor democratice, a cărui transpunere în viață ar duce la crearea unei societăți ideale, asigurând principiile democratice general umane.

Pornind de la situația diferită a oamenilor în societate, de la divizarea intereselor în personale, de grup, sociale, Helvetius și Holbach au ajuns la concluzia că acestea și determină caracterul contradictoriu al opiniilor oamenilor. Ei considerau că diversitatea mare de concepții este rezultatul interesului personal, care se schimbă în dependență de necesitățile oamenilor, de caracterul gândirii și condițiile de viață.

Primul care a elaborat o concepție integră despre opinie este Hegel (1770-1831). Filosoful german a determinat subiectul și obiectul opiniei publice, demonstrând legătura lor dialectică, a elaborat condițiile și factorii dezvoltării opiniei publice, precum și formele manifestării ei. În lucrarea sa *Principiile filosofiei dreptului sau elemente de drept natural și de știință a statului* (1821) Hegel lămurește opinia publică reieșind din conceptul organizării statale, în care evidențiază, de rând cu puterea legislativă și cea guvernamentală, momentul consultativ – elementul de castă. Acest element include în sine conștiința

publică ca o generalizare empirică a concepțiilor și a gândurilor multora. Hegel tratează opinia publică ca un fenomen general, substanțial, veridic, care reflectă tendințele adevărate ale realității. El consideră că în opinia publică se reflectă principiile echității sociale, rezultatul dirijării statale, eficacitatea sistemului de legi, precum și starea generală a tuturor lucrurilor. Mecanismul de bază al formării opiniei publice este discuția. Anume în timpul discuțiilor este posibil a evidenția acel general care există în opiniile individuale, precum și a ajunge la anumite raționamente veridice.

Un aport considerabil la dezvoltarea conceptului de opinie publică în perioada contemporană l-a adus sociologul francez Gabriel Tarde (1843-1904), care a definit opinia publică ca o grupare momentană, mai mult sau mai puțin logică, de judecăți care, răspunzând unor probleme de actualitate, se găsesc reproduse în numeroase exemplare – în persoane aparținând aceleiași țări, aceluiași timp și aceleiași societăți.

Fenomenul opiniei publice continuă să rămână și în prezent un obiect de discuție pentru cercetători. Conștientizând importanța socială a opiniei publice, sociologii încearcă să pătrundă în esența ei, să lămurească proveniența fenomenului. Astfel, în gândirea sociologică contemporană există două modalități de abordare a opiniei publice: gnoseologică și sociologică. Din punct de vedere gnoseologic, opinia publică este considerată drept reflectare a realității la anumite niveluri ale conștiinței sociale. Adepții punctului de vedere sociologic susțin caracterul social determinativ al opiniei publice, accentuând rolul și importanța funcționării opiniei publice în societate.

Există unele încercări (V.V. Șaronov, B.D. Parâghin, A.Moiseev, L.Cerkasov) de a atribui opinia publică domeniului psihologiei sociale, de a o plasa într-un rând cu dispozițiile, voința colectivă, tradițiile comunităților sociale.

Cercetătorii ruși V.M. Hvostov, B.A. Grușin, V.S. Paderin încearcă să definească opinia publică prin “atitudine”, “raționament evaluativ”, “stare a conștiinței”.

Deosebit de interesant abordează conceptul de opinie publică sociologul rus M.K. Gorșkov, care consideră că opinia publică poate avea trei niveluri de autoexprimare. La primul nivel ea se manifestă ca un raționament de evaluare; la al doilea nivel – ca o poziție, motiv și devine o verigă de legătură dintre spiritual și practic; la al treilea nivel

opinia, în care este materializat potențialul nivelurilor precedente, e capabilă de a se pronunța ca o atitudine practică și de a se manifesta ca un act de comportament.

Așadar, în cazul dat se accentuează capacitatea opiniei de a se transforma dintr-o formațiune spiritual abstractă într-o formațiune spiritual practică și de a apărea în calitate de forță materială.

Din cele expuse putem concluziona că diferiți autori tratează din diferite unghiuri de vedere esența fenomenului de opinie publică, evidențiind o latură a lui sau alta, atribuindu-l la un nivel al conștiinței sociale sau la altul, ori, în cele din urmă, la formele cunoașterii logice.

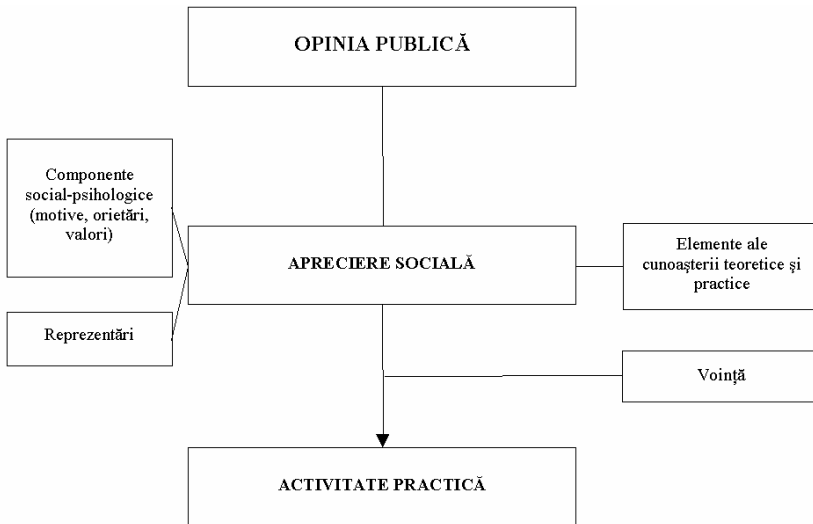
Pornind de la conceptul că orice fenomen trebuie să fie analizat în mod complex, multiaspectual, integrator, considerăm că cea mai aproape de adevăr este următoarea definiție dată opiniei publice: *“Opinia publică este o manifestare specifică a conștiinței sociale, o construcție spirituală complexă, care este exprimată în aprecieri verbale sau nonverbale și caracterizează o atitudine latentă sau manifestă a grupurilor sociale mari față de problemele actuale ale realității”*.

Această definiție dezvăluie fenomenul sub toate aspectele lui: esența, elementul structural central, caracterul spiritual-practic, subiectul și obiectul opiniei publice.

1.2. Structura, obiectul și subiectul opinii publice

În literatura de specialitate s-a conturat deja o structură destul de bine definită a opiniei publice, care include: aprecierile sociale, componentele social-psihologice (orientări, valori), elementele cunoașterii raționale (cunoștințele teoretice și empirice despre obiect), reprezentările, componentele volitive.

Aprecierea socială este elementul principal al opiniei publice, în jurul căruia se grupează toate celelalte. Prin *apreciere socială* noi înțelegem exprimarea atitudinii subiectului față de obiect. Atitudinea este o manifestare latentă sau manifestă a intențiilor, dispozițiilor subiectului față de obiect, care reiese din însăși poziția socială, interesele și opțiunile lui. Aprecierile sociale pot fi de diferite orientări: pozitive, negative, neutre.

Structura opiniei publice

Componentele social-psihologice includ: valorile și orientările. Acestea din urmă reprezintă predispozițiile subiectului de a acționa. Orientările sociale reflectă orientările valorice ale indivizilor ca reprezentanți ai diferitelor grupuri sociale, ai societății în general. Orientările valorice se schimbă sub influența condițiilor obiective și a factorilor subiectivi, fapt ce se reflectă nemijlocit în starea opiniei publice. Orientările sociale se exprimă prin dispoziții sociale.

Elementele cunoașterii raționale, sau cunoștințele, sunt de natură teoretică sau empirică. Unii încearcă să contrapună cunoștințele opiniei publice, pornind de la ideea că cunoștințele dezvăluie adevărul obiectiv, iar opinia publică nu este altceva decât aprecierea subiectivă a oamenilor. Însă, fără a poseda anumite cunoștințe despre obiect nu poți avea o oarecare opinie. Evident, formarea opiniei publice diferă de procesul de cunoaștere. Acest fapt este motivat prin aceea că scopul opiniei publice nu este cunoașterea multilaterală a obiectului, ci utilizarea cunoștințelor pentru formarea unei aprecieri, a unei atitudini de aprobare sau dezaprobare a obiectului.

De rând cu componentele social-psihologice și cele ale cunoașterii raționale, în structura opiniei publice se includ *reprezentările* și *componentele volitive*. *Reprezentarea* este imaginea perceptual-senzorială a obiectelor sau a fenomenelor evocată mintal în lipsa acestora. *Componentele volitive*, sau voința, se manifestă în opinia publică prin mobilizarea individului ca reprezentant al unei anumite grupe sociale la realizarea unei acțiuni în corespundere cu recomandările opiniei.

În rezultatul analizei structurii opiniei publice putem conchide că fenomenul dat reprezintă în integritatea sa unitatea dintre aspectele raționale, emoționale și volitive.

Subiectul opiniei publice, sau publicul, reprezintă o categorie sociologică și statistică care desemnează o colectivitate de persoane mai mult sau mai puțin numeroasă, concentrată sau dispersată spațial, omogenă sau eterogenă din diferite puncte de vedere (sex, grad de instruire, profesie, apartenență politică, ideologică, rezidentă etc.), care are însă comun un centru de interese sau informații identice și simultane la un moment dat. Este de menționat că în fiecare societate există mai multe publicuri, în funcție de problemele sociale existente. Structura publicului este foarte mobilă și depinde de importanța problemelor discutate în perioada respectivă.

Literatura de specialitate distinge diferite **tipuri de public**.

Astfel, **în funcție de valorizarea mesajelor**, distingem:

- *Publicuri dispersate* – cele care valorizează mesajele în mod diferit;
- *Publicuri concentrate* – valorizează mesajele similar și cooperează între ele;
- *Publicuri omogene* – valorizează convergent același tip de mesaj și manifestă o frecvență ridicată în receptarea mesajelor;
- *Publicuri eterogene* – segmente de opinie relativ eclectice, interesate constant de un gen anumit de mesaj, dar care îl valorizează în mod diferit.

În funcție de **atitudinea în raport cu mesajele**, putem deosebi:

- *Public receptor* – manifestă atitudine pasivă în raport cu mesajele;
- *Public participant* – participă nemijlocit la acțiune.

În funcție de **criteriile spațiale**, distingem: *publicuri locale* și *publicuri mondiale*. După **gradul de instituționalizare** a sursei de mesaj se mai cunosc: *publicuri organizate* și *publicuri neorganizate*.

Obiectul opiniei publice. În calitate de obiect al opiniei publice pot fi diferite fapte, evenimente, procese caracteristice atât realității obiective, existenței sociale (proces economice, condiții materiale de viață, activitatea oamenilor), cât și realității subiective, conștiinței sociale (proces social-psihologice, sisteme de valori etc.). În categoria de obiecte ale opiniei publice pot fi incluse de asemenea și diferite fenomene ale naturii, fenomene cosmice etc. În acest context este de menționat că orice eveniment, fapt, proces poate nimeri în categoria obiectului opiniei publice dacă îi sunt specifice două criterii principale: *interesul și natura discutabilă*.

Interesele pot fi de natură obiectivă și subiectivă – ca manifestare a conștiinței. Corelația dintre interesul obiectiv și cel subiectiv este aidoma raportului dintre existența socială și conștiința socială. Interesul ca manifestare a conștiinței reflectă mai mult sau mai puțin adecvat interesul obiectiv. Opinia publică este o formă de manifestare a interesului subiectiv.

Opinia publică apare numai în rezultatul suprapunerii diferitelor puncte de vedere ale oamenilor. De aici, al doilea criteriu al evidențierii obiectului opiniei publice - ***natura discutabilă a fenomenului, obiectului, procesului***. O problemă asupra căreia în mod obiectiv, logic nu se pot formula mai multe judecăți diferite și / sau opuse, deci ea nu poate fi obiect de opinie.

2. Condițiile și factorii formării și dezvoltării opiniei publice

2.1. Formarea opiniei publice

Opinia publică parcurge în dezvoltarea sa etapele de formare, evoluție și funcționare. Înainte de a analiza mecanismul de constituire a opiniei publice este necesar să accentuăm că pentru declanșarea procesului de formare a opiniilor în general, a opiniei publice în special, sunt necesare câteva condiții:

- 1. Contactul publicului cu informațiile.** Reieșind din considerenul că opinia publică este o apreciere a unui fapt, eveniment, proces, ea poate fi formulată numai în urma contactului publicului cu mesajul.

2. Caracterul concret determinat în timp și spațiu al evenimentului, faptului, procesului. Orice opinie publică, apreciere se poate referi doar la personalități concrete, la manifestări care au loc într-un mediu anumit și într-un timp anumit.

3. Informația, faptul, evenimentul să trezească interesul publicului. Dacă publicul este indiferent față de un eveniment sau altul, atunci el nu poate fi obiect al opiniei publice.

4. Evenimentul, faptul devenit obiect al opiniei publice, trebuie să posede o natură discutabilă și să fie discutat. O problemă care nu devine obiect de discuție și nu trezește păreri, judecăți *pro* și *contra* nu este obiect de opinie și deci de opinie publică.

În continuare vom încerca să dezvăluim dinamica opiniei publice, urmărind procesele care se desfășoară la fiecare etapă a dezvoltării ei. După cum am menționat mai sus, orice opinie publică ce formează doar în rezultatul producerii unui eveniment social foarte important pentru mase largi de oameni. Inițial, fiecare persoană apreciază acest eveniment în felul său, pornind de la nivelul său de studii, de informare, de cunoaștere a altor fapte care au o anumită tangență cu fenomenul în cauză. Astfel, se formează un șir de opinii individuale privitor la acest eveniment. Deoarece evenimentul are o încărcătură socială destul de mare, mase tot mai largi de oameni încep să se intereseze de el, încearcă să obțină cât mai multă informație despre faptul în cauză, caută noi surse de informare, obțin și însușesc un volum mare de cunoștințe suplimentare. În consecință, se constituie multe aprecieri evaluative individuale referitor la obiectul opiniei și apare necesitatea internă a indivizilor de a-și expune părerile, de a face schimb de opinii cu alte persoane, în primul rând, din mediul său apropiat - rudele, vecinii, colegii de serviciu etc.

Necesitatea de a face schimb de păreri privitor la obiectul opiniei publice, de a discuta scoate raționamentele evaluative din sfera conștiinței individuale și le include în sfera conștiinței de grup, colectiv, clasă. Are loc un schimb de opinii între oameni la locul de trai, la locul de muncă, în mediul prietenilor, asociațiilor etc. La această etapă din mulțimea de opinii existente se cristalizează o opinie dominantă, care începe să acopere conștiința a tot mai multor persoane, să obțină susținerea grupurilor mari de oameni.

E cazul să menționăm că această opinie dominantă nu constituie o sumă aritmetică a opiniilor individuale, ci are un caracter integrativ și reprezintă o exprimare concentrată a rațiunii colective. Ea rezultă din activizarea atitudinilor și intereselor, a cunoștințelor și convingerilor în rezultatul relațiilor interpersonale din cadrul publicului. Aurelian Bondrea menționează că opinia publică “este expresia generalizată a opiniiilor individuale ale unui popor ca popor. Prin ea se aud reacțiile colective față de fenomenele și acțiunile vieții sociale. În opinia publică se împletesc constanța (continuitatea) unor atitudini sociale și reacții (discontinuitatea) de actualitate, fenomene sau acțiuni din viața politică, economică și socială, care trezesc interesele generale și polarizează atenția oamenilor și care concentrează voința și sentimentele lor comune”.

Pornind de la geneza opiniei, în general, și a opiniei publice, în special, și ajungând până la cristalizarea unei opinii dominante, putem afirma că opinia publică parcurge în procesul de formare patru stadii importante:

- **producerea opiniei** – formularea unei idei relevante în legătură cu o problemă controversată care polarizează atenția unui public relativ numeros;

- **dezvoltarea opiniei** – relaționarea ideii respective cu așteptările imediate și de perspectivă pentru a întruni un coeficient de persuasiune cât mai mare;

- **difuzarea opiniei** – lansarea opiniei în segmentele de public considerate a fi cel mai ușor de persuadat în sensul conținutului opiniiilor și al așteptărilor celor ce se afirmă ca producători de opinie;

- **acceptarea și adeziunea** – cristalizarea curentului de opinie care poate asigura succes ideii emise și care poate întruni acceptări largi pe termen mediu și lung.

În societate poate să existe mai multe curenți de opinie, în dependență de problemele care se află în centrul atenției publicului. În cazul unei probleme puse în discuție pot fi două curenți de opinie opuse: *pro* și *contra*.

2.2. Funcționarea opiniei publice

Odată formată, opinia publică obține o anumită stabilitate, intrând în perioada de funcționare. Pentru opinia publică în perioada de funcționare sunt caracteristice următoarele particularități: un anumit grad

de maturizare, un public destul de mare, convins în obiectivitatea raționamentelor sale și orientat spre susținerea pozițiilor sale și transferul lor în sfera rezoluțiilor concrete.

La etapa de funcționare opinia publică îndeplinește un șir de **funcții și roluri sociale**. Prin *funcție* noi înțelegem *contribuția pe care un element o aduce la satisfacerea unei cerințe a sistemului din care face parte, contribuție la menținerea și dezvoltarea acestuia*.

Există diferite păreri privitor la delimitarea funcțiilor opiniei publice. Astfel, M.Gorșkov, de exemplu, nominalizează următoarele funcții ale opiniei publice: regulatorie, educativă, axiologică, de control social, defensivă, consultativă, directivă, cognoscibilă. În alte surse sunt delimitate următoarele funcții ale opiniei publice: regulatorie-educativă, normativă, analitică, consultativă, expresivă, directivă. Sociologul român Ștefan Buzărnescu divizează funcțiile în felul următor: normativ-axiologică, de socializare optimă și de integrare eficientă, de control social, consultativ-participativă, deliberativă.

E cazul să menționăm că între aceste tipuri de clasificări nu există divergențe esențiale de sens. Primele surse dau funcțiile într-un mod mai fărâmițat, ultima - în mod unificat, de exemplu: normativ-axiologică, consultativ-participativă etc. Pornind de la ultima modalitate de clasificare prezentată, să încercăm a determina în ce constau funcțiile realizate de către opinia publică în societate.

Funcția normativ-axiologică. În fiecare societate există un cadru de norme și valori. Funcția normativă a opiniei publice se afirmă prin susținerea sau prin dezaprobarea normelor existente și promovarea unui cadru normativ nou. Prin funcția normativ-axiologică, opinia publică este totodată un regulator al relațiilor dintre indivizi, dintre indivizi și grupuri sociale, dintre grupuri sociale și societate în general, dintre individ și societate.

Funcția de control social. În conformitate cu literatura de specialitate, prin *control social* se înțelege *“procesul prin care o instanță reglementează, orientează, modifică sau influențează comportamentele sau acțiunile altei instanțe, ce aparține aceluiași sistem, cu ajutorul unor mijloace materiale și simbolice, în vederea asigurării conformității și păstrării echilibrului specific sistemului”*.

Funcția de control social a opiniei publice se manifestă în scopul prevenirii, limitării sau eliminării devianțelor de la normele existente și contribuie la corijarea comportamentului individual și social.

Punctul culminant al controlului neformal este autocontrolul – reglementarea rațională, conștientă și voluntară de către o persoană a propriului comportament. Individul are dreptul de a alege dintre diferite alternative de acțiuni sociale “în funcție de compatibilitatea dintre opțiunile valorice proprii și valorile vehiculate de opinia publică din acel moment”.

Funcția de socializare și de integrare. Prin această funcție opinia publică contribuie la interiorizarea normelor și a valorilor sociale ale unui grup, comunități de către indivizi, la anumite conduite verbale și comportamentale. M.K. Gorșkov numește această funcție a opiniei publice – educativă, deoarece ea contribuie la înțelegerea de către indivizi a valorilor sociale și la respectarea lor din convingere. Valorile cu un conținut negativ sunt respinse de către opinia publică, astfel grăbind procesul de socializare a individului și de integrare a lui în societate.

Funcția consultativ-participativă. Esența acestei funcții constă în participarea opiniei publice în calitate de consultant la diferite elaborări din domeniile politic, economic, social, cultural etc. Exprimându-și părerea despre modalitățile de soluționare a diferitelor probleme prin intermediul instituțiilor din care face parte, al presei, publicul participă astfel, voluntar sau involuntar, la crearea unei opinii în această direcție. Dacă opinia este susținută de majoritatea indivizilor din societate, ea, pe lângă faptul că consultă, are uneori putere de decizie.

Funcția deliberativă. Sensul cuvântului *a delibera* este – a chibzui în comun și a discuta asupra luării unei hotărâri. Funcția deliberativă a opiniei publice constă în faptul că publicul poate să-și expună părerea referitor la deciziile luate sau la proiectele de decizii prin intermediul sondajelor de opinie efectuate, prin mass-media etc. Funcția deliberativă este foarte aproape de funcția consultativ-participativă.

Funcțiile opiniei publice se caracterizează printr-o interconexiune, care ar putea fi calificată drept regulator social. Din aceste considerente, opinia publică uneori îndeplinește concomitent câteva funcții, ele completându-se una pe alta.

Fiind un fenomen social, opinia publică poate fi caracterizată și din punct de vedere **cantitativ - calitativ**. Astfel, ea posedă orientare, sferă de difuziune, intensitate, mobilitate. În funcție de orientarea publicului, opinia publică poate fi: pozitivă, negativă, indiferentă. Opinia publică pozitivă se manifestă prin aprecierea pozitivă a evenimentului produs. Opinia publică negativă dă evenimentului o nuanță negativă, iar cea indiferentă se exprimă printr-o atitudine neutră față de eveniment. În funcție de difuziune, opinia publică poate avea difuziune socială și geografică. Difuziunea socială arată cât de larg a pătruns opinia în conștiința individuală, de grup etc., cea geografică denotă funcționarea opiniei publice în diverse regiuni ale țării.

Intensitatea opiniei publice este o caracteristică care arată gradul de atenție a membrilor societății față de obiectul opiniei publice, exprimă puterea lor de convingere în obiectivitatea raționamentelor expuse. În acest context este de menționat caracterul mobil, fluctuant al opiniei publice. Ea poate fi influențată, formată sau schimbată prin oferirea de informații selectate și direcționate spre orientarea dorită.

2.3. Condițiile și factorii formării și dezvoltării opiniei publice

Geneza și evoluția curentelor de opinie publică, a opiniei publice în general, dinamica și intensitatea ei privitor la unele sau altele probleme sociale este determinată de un șir de condiții și factori de diferit ordin, pe care vom încerca în continuare să-i dezvoltăm.

Condițiile reprezintă, conform literaturii de specialitate, punctul de pornire care anticipează un proces sau altul, îl însoțesc, creează posibilități favorabile sau nefavorabile pentru dezvoltarea lui.

Factorii sunt promotori activi incluși nemijlocit în proces, care determină caracterul lui, precum și rezultatul. Condițiile obiective sau subiective ale apariției opiniei publice pot fi concepute în calitate de factori numai în cazul când devin promotori activi ai procesului și se includ nemijlocit în dezvoltarea lui.

În viziunea noastră, **condițiile care influențează formarea și dezvoltarea opiniei publice** în orice societate pot fi clasificate în felul următor :

- **Condițiile social-politice.** În acest caz este vorba despre caracterul sistemului social, de faptul dacă societatea este bazată mai mult pe principii democratice sau autocratice. Astfel, într-o societate autocrată

curentul de opinie care corespunde opiniei clasei dominante este artificial menținut în forma manifestă de diferite instituții, iar curentul minoritar se află în permanență în stare latentă. Într-o societate democratică opinia publică are un caracter mai mobil. Sub influența diferiților factori curentul majoritar de opinie poate deveni minoritar, și viceversa. Perioada manifestă a opiniei publice se îmbină cu cea latentă, și invers.

- **Condițiile social-economice.** Gradul de dezvoltare a societății. Într-o societate cu un nivel înalt de dezvoltare, opinia publică poartă un caracter mai mult spiritual, deoarece la baza formării ei sunt interese și necesități în mare parte de ordin spiritual. Într-o societate cu un nivel de dezvoltare inferior caracterul opiniei publice este mai mult de ordin material și acest fapt rezultă din interesele și necesitățile colectivităților.

- **Condițiile socioculturale.** Este vorba despre nivelul de dezvoltare culturală a societății, tradițiile culturale etc.

Factorii care influențează nemijlocit procesul de formare și de evoluție a opiniei publice pot fi clasificați în felul următor:

- **Factorii de grup** (familial, organizare socială, apartenență profesională etc.);

- **Factorii cu caracter formativ** (mijloacele de comunicare în masă, instituțiile cultural-educative etc.);

- **Factorii psihologici individuali** (sentimente, atitudini, mentalități, iluzii etc.).

3. Rolul mass-media în formarea și dezvoltarea opiniei publice

3.1. Forța de influență a mass-media asupra publicului

După cum am menționat, unul din factorii cei mai importanți în procesul formării, dezvoltării și exprimării opiniei publice este mass-media (presa, radioul, televiziunea). Conform literaturii de specialitate, *mass-media semnifică seturi de tehnici și metode de transmitere, centralizat, de către furnizor a unor mesaje unei audiențe largi, eterogene și dispersate geografic. Într-o perspectivă instituțională, mass-media sunt considerate instituții sociale, atât culturale, cât și economice.*

Rolul presei, radioului, televiziunii în procesul de formare, dezvoltare și exprimare a opiniei publice a interesat dintotdeauna savanții preocupați de aceste probleme. Astfel, încă la începutul secolului

al XX-lea, în anul 1901, marele sociolog G.Tarde în lucrarea sa *L'opinion et la foule* accentuează că presa este o cauză a opiniei și una dintre cele mai recente, numind totodată conversația factorul de opinie cel mai continuu și universal. Referindu-se la rolul ziarelor în formarea opiniei publice, sociologul francez G.Le Bon menționează că “influența ziarelor este astăzi mai superioară acelei a cărților. Este incalculabil numărul persoanelor care nu au niciodată alte opinii decât acelea ale ziarului pe care îl citesc...”.

Problema cea mai importantă pusă în discuție de specialiști în acest domeniu a fost și este gradul de influență a mass-media asupra opiniei publice, sau măsura în care publicul este influențat de informațiile difuzate prin intermediul radioului, televiziunii, presei periodice. Sociologul român Ioan Drăgan desemnează trei etape specifice în dezvoltarea gândirii sociologice în această direcție: etapa atotputerniciei media, etapa efectului minimal al media, etapa revirimentului. Bazându-ne în continuare pe teoriile occidentale descrise de către sociologul român (în spațiul nostru operele originale ale acestor autori sunt lipsă), vom încerca să caracterizăm particularitățile fiecărei etape în parte.

Perioada atotputerniciei mass-media este caracteristică pentru primul război mondial și etapa interbelică. În această perioadă mass-media sunt considerate de către cercetători atotputernice, de o influență nelimitată asupra publicului. În conformitate cu cercetările de atunci, presa, radioul, televiziunea nu numai că influențează direct opiniile, dar și comportamentele oamenilor, contribuind nemijlocit la schimbarea lor. După părerea specialiștilor, mass-media sunt în stare să direcționeze opiniile, să manipuleze cu ele în direcția scontată. Publicul este privit foarte simplist, ca o masă de oameni pasivă, căreia i se injectează mesajele cu opiniile gata pregătite. Gradul de asimilare a mesajelor depinde de mesaj și de trăsăturile individuale ale receptorului. Reacția individului la mesaj este directă și imediată.

Perioada efectului minimal al mass-media începe în anii '40 ai sec. al XX-lea, dar se dezvoltă în special în anii '50-60. Pentru ea este specifică o trecere a cercetătorilor la o altă limită: mass-media doar întărește convingerile publicului asupra unui sau altui fenomen, însă

nicidecum nu schimbă opiniile, atitudinile create etc. Publicul este considerat ca fiind activ și selectiv în ceea ce privește recepționarea mesajelor difuzate.

Importanță deosebită pentru definitivarea acestor concluzii l-a avut studiul lui P.Lazarsfeld, B.Berelson și H.Gaudet *The people's choice*. Analizând influența mijloacelor de comunicare în masă asupra comportamentului populației la alegeri, cercetătorii în cauză au ajuns la concluzia că mass-media nu influențează substanțial hotărârile alegătorilor. Schimbările opiniilor politice ale unor alegători în perioada campaniei electorale au fost influențate în special de comunicarea interpersonală. După părerea cercetătorilor, mesajele comunicaționale numai consolidează și amplifică orientările deja existente și modalitățile de comportare a diverselor grupe de alegători.

În baza acestor cercetări, P.Lazarsfeld și E.Katz au formulat legea comunicării în două trepte, care demonstrează influența liderului de opinie în recepționarea mesajelor prin intermediul mass-media. Liderii de opinie se caracterizează prin faptul că sunt activi în plan politic, au un interes deosebit pentru informația de acest gen și, respectiv, sunt mai expuși acțiunii media decât ceilalți membri ai comunității. Ei sunt cei care preiau informația, o compară cu cele citite sau auzite din alte surse de informare, fac uneori deducții și o transmit celorlalți membri prin prisma propriei opinii.

Comparând nivelul de influență a comunicării de masă și a comunicării interpersonale asupra individului, cercetătorii E.Katz și P.Lazarsfeld au stabilit că contactele personale au o influență mai mare asupra individului decât contactul cu mass-media, fapt determinat atât de caracterul nondirectiv al comunicării interpersonale, precum și de nivelul de încredere mai mare al recipientului într-o persoană cunoscută.

Epoca revirimentului începe de la 1965 și este condiționată de apariția și dezvoltarea unui nou media – a televiziunii, când se pare că teoria efectelor limitate ale mass-media nu este atât de justă. Se revine la ideile influenței puternice a media asupra publicului. În această perioadă influența mass-media este privită mult mai larg decât la prima etapă. Dacă inițial se considera că mass-media influențează nemijlocit asupra atitudinilor sau că are un impact direct, imediat, de scurtă durată asupra receptorului, acum se pune

accentul pe influența mass-media asupra conștiinței și opiniei generale a publicului. Se acordă o atenție mai mare contextului social și motivațiilor expunerii indivizilor la mass-media, se cercetează efectele cognitive și afective, influențele mai largi ale ei asupra sistemelor de valori etc.

Analizând teoriile specifice perioadei revirimentului - Agenda setting, Teoria cultivării, Spirala tăcerii, Teoria dependenței, I. Drăgan evidențiază următoarele momente specifice acestora:

- Mass-media sunt privite ca niște organizații sociale integrate în sistemul funcțional al societății. Producția mediatică este o producție industrială care aduce profit. Din aceste considerente, mass-media trebuie studiate din perspectiva relațiilor lor cu alte instituții sociale, a impactului mesajelor asupra reprezentărilor diferitelor grupuri sociale, și invers etc.

- Mass-media influențează realitatea prin faptul că ele dețin puterea de a construi o realitate prin intermediul mesajelor sale. Ele selectează problemele care sunt difuzate, acordându-le diferit grad de importanță. Noi cunoaștem lumea, diferite probleme prin mass-media. Astfel, mass-media influențează la construcția propriei noastre realități.

- Deși efectele mass-media sunt foarte puternice, publicul selectează și asimilează mesajul în funcție de nevoile și interesele sale, de caracteristicile sociodemografice și culturale (vârstă, sex, studii, condiții familiale etc.).

- Rolul mesajelor media constă în producerea și reproducerea societății date.

- Mass-media creează și mențin un anumit public și o anumită opinie publică prin definirea actualității opiniei și stării ei (minoritară, majoritară).

Efectuând o analiză a concepțiilor caracteristice celor trei etape, putem conchide că cercetarea influenței mass-media asupra publicului a evoluat, orientându-se de la studierea impactului direct, imediat, al mass-media spre cercetarea fenomenului în profunzime, abordarea lui complexă. Apreciind la justa valoare aportul savanților la dezvoltarea teoriei privind influența mass-media asupra publicului, dorim să accentuăm, totodată, că, oricare ar fi opinia privitor la gradul de influen-

ță a mass-media, modalitatea de influență și condițiile, un lucru este cert: mass-media dețin un rol decisiv în formarea și exprimarea opiniei publice, rol care, de altfel, a fost desemnat și de noi pe parcursul cercetărilor efectuate.

Astfel, în anul 1990, în timpul cercetării efectuate în mediul tineretului rural la tema “Mijloacele de comunicare în masă și activismul social al tineretului”, am stabilit o dependență destul de mare dintre gradul de activism al tineretului manifestat în procesul comunicational și gradul lui de activism social. Cu cât tinerii citeau mai frecvent presa, vizionau mai frecvent emisiunile televizate sau radio, cheltuiau mai mult timp pentru aceste ocupații, erau mai activi în producerea informației, cu atât ei dispuneau de un nivel mai avansat de activism social: luau atitudine la adunările colectivului, participau activ la campaniile electorale, erau incluși în diferite asociații obștești de tip nou etc. Și invers: cu cât tinerii se pronunțau mai pasiv în ceea ce privește consumul mass-media, cu atât ei erau mai pasivi și în celelalte domenii de activitate.

Evident, atât activismul social al tineretului, cât și activismul în procesul comunicational este determinat și de un șir de alți factori, care influențează de rând cu mass-media, cum ar fi factorii social-demografici, social-culturali, social-economici, social-geografici etc., și este foarte dificil a determina în mod separat gradul de influență a fiecărui factor în parte. Un lucru însă este cert: consumul mass-media, nivelul înalt de informare a publicului despre diferite probleme și evenimente importante contribuie la amplificarea cunoștințelor lui, la crearea unor opinii adecvate și, în rezultat - la formarea atitudinilor și a comportamentului.

Rolul mass-media în formarea opiniei publice a fost determinat și în rezultatul cercetării “Mass-media și opinia publică”, efectuată în anul 1998. Astfel, la întrebarea: “Unii consideră că presa, radioul, televiziunea influențează opțiunile alegătorilor, alții consideră că nu. D-voastră, personal, considerați că mass-media a influențat considerabil, puțin sau deloc alegerile prezidențiale din 1999 din Moldova?” circa 27% din respondenți au menționat că presa, radioul, televiziunea au influențat considerabil, 39% nu au influențat într-o anumită măsură, 13,2% – au influențat puțin, 3,7% nu au influențat deloc și 17,2% – nu știu.

Opiniile experților la aceeași întrebare sunt mult mai radicale. Fiecare al doilea expert este de părere că mass-media a influențat considerabil opțiunile politice ale alegătorilor, 40,9% consideră că presa, radioul, televiziunea au influențat într-o anumită măsură și doar 4,5% cred că influența a fost destul de mică. Nici un expert nu a fost de părere că mass-media nu au influențat deloc opțiunile politice ale alegătorilor.

Prezintă interes în acest sens și răspunsurile respondenților cu referire la comportamentul lor în perioada postcomunicativă. Astfel, la întrebarea: “Deseori se întâmplă ca, ascultând radioul, televiziunea, citind presa, să vă schimbați opinia inițială despre un fenomen sau altul?”, 69,2% au indicat că deseori sau uneori și numai 12,2% – niciodată.

Majoritatea respondenților au menționat, de asemenea, că au obiceiul de a-și împărtăși impresiile despre informațiile interesante auzite la radiou, televiziune sau citite în presa periodică (83,2%). Și de cele mai multe ori o fac cu membrii familiei, rudele (47,4%), cu colegii de serviciu (36,4%), cu vecinii, cunoscuții (23,2%). Plus la aceasta, aproape fiecare al doilea chestionat a indicat că încearcă uneori sau frecvent să-i convingă pe alți oameni să aibă aceleași opinii ca și ei referitor la unele probleme sau altele.

Așadar, în rezultatul analizei diferitelor lucrări la temele ce țin de formarea opiniei publice, rolul mass-media în acest proces, interacțiunea dintre presă, radiou, televiziune și public, precum și în baza investigațiilor efectuate de către noi în acest domeniu pe parcursul ultimilor ani, putem conchide că mass-media în general este unul dintre factorii determinativi în procesul de formare și exprimare a opiniei publice și exercită un impact destul de puternic asupra concepțiilor și părerilor publicului, influențând atât atitudinile lui față de anumite probleme, precum și comportamentul.

3.2. Funcțiile mass-media în raport cu opinia publică

Rolul presei, radioului, televiziunii în formarea și exprimarea opiniei publice adecvate societății în schimbare este determinat de înseși funcțiile mass-media ca institut social și de mecanismul de realizare a lor în societate. În literatura de specialitate există diferite opinii și teo-

rii privind **clasificarea funcțiilor mass-media**. Cea mai complexă și mai aproape de realitate este, în viziunea noastră, clasificarea elaborată de Charles R.Wright. Pornind de la funcțiile de bază ale mass-media în societate, el delimitează funcțiile și disfuncțiile ei la diferite niveluri: social, individual, de grup. Astfel, Charles R.Wright distinge 4 tipuri de funcții generale, care au și disfuncții corespunzătoare:

- **Activitatea de supraveghere**, care constă în producerea de informații utile societății și cetățenilor pentru a-i preveni de anumite pericole și pentru a contribui la dezvoltarea culturală și a relațiilor interculturale. Informația ajută la stabilirea unor statusuri și poziții în societate. Disfuncțiile în acest caz pot fi crearea de panică, apatie, amenințarea prerogativelor puterii etc.

- **Funcția de punere în relație a comportamentelor** (prin interpretarea informațiilor). Atenuază amenințările la adresa stabilității sociale prin selectarea informației și comentariile utilizate. Oferă sugestii și prescripții pentru comportament în diferite situații. Disfuncțiile în acest caz pot fi sporirea conformismului social, reducerea spiritului critic.

- **Funcția de transmitere culturală**. Contribuie la transmiterea normelor și a valorilor de la o generație la alta, de la un grup de indivizi la altul, mărește coeziunea socială. Disfuncțiile posibile: depersonificarea indivizilor, amplificarea societății de masă.

- **Funcția de divertisment**. Contribuie la odihna, destinderea maselor. Disfuncțiile posibile: fiind o distracție pentru mase, poate duce la distragerea lor de la activitățile sociale.

Funcțiile și disfuncțiile mass-media sunt în continuare concretizate la nivel de societate, individ, grup. Astfel, la nivelul societății el distinge trei funcții pozitive: de avertisment, instrumentală, etică. La nivelul individului - funcția de supraveghere și cea personalizată. La nivel de subgrup: funcția de orientare a conduitelor, de formare a opiniei publice.

În contextul clasificării funcțiilor mass-media un interes deosebit prezintă pentru noi **funcțiile mass-media în raport cu opinia publică**. Astfel, în baza celor expuse putem conchide următoarele:

1. Prin informarea publicului, difuzarea știrilor brute, a noutăților, prezentarea diferitelor documente, a opiniilor raportate, mass-media

contribuie la creșterea gradului de informare a publicului despre anumite evenimente, fapte, fenomene etc. și, astfel – **la formarea unor opinii individuale privitor la acestea.**

2. Prin prezentarea și exprimarea diferitelor opinii, mass-media influențează **crearea curentelor de opinie** și, totodată, exercită **funcția de participare a opiniei publice la guvernarea societății**, la luarea deciziilor, la soluționarea problemelor.

3. Prin publicarea unui flux de opinii referitor la cele mai importante probleme, presa, radioul, televiziunea contribuie **la structurarea opiniilor** individuale, de grup, publică și **la modificarea atitudinilor și a comportamentelor.**

3.3. Mecanismul social de realizare a funcțiilor mass-media

Evidențind funcțiile mass-media în raport cu opinia publică, e cazul să menționăm că realizarea și manifestarea lor depinde de un șir de condiții și factori sociali de ordin obiectiv și subiectiv. În lipsa acestora, presa, radioul, televiziunea nu contribuie îndeajuns la informarea pe larg a populației despre evenimentele și fenomenele sociale, la circuitul liber al diferitelor curente de opinie și la structurarea lor și, în cele din urmă, la formarea unor opinii adecvate societății în schimbare. Informarea parțială a populației, dezinformarea ei poate conduce atât la crearea unor efecte sociale negative ale mass-media în raport cu opinia publică (ca manipularea, persuasiunea), cât și la excluderea publicului din procesul comunicațional, la dezvoltarea apatiei sociale etc.

Aceste condiții și factori sociali de ordin obiectiv și subiectiv constituie, după părerea noastră, **mecanismul social al realizării funcțiilor lor mass-media raportate la opinia publică.** Să încercăm în continuare să dezvăluim părțile componente ale acestui mecanism social, condițiile și factorii de care depinde realizarea eficientă a interacțiunii dintre mass-media și public în vederea formării unei opinii publice adecvate societății în schimbare.

Prin **condiții obiective** noi înțelegem acele condiții care influențează din exterior și care nu depind nemijlocit de subiecții procesului comunicațional: mass-media și public. În primul rând, este vorba de *condițiile economice, politice, juridice ale funcționării presei, radioului, televiziunii.* Astfel, de exemplu, în ceea ce privește *condițiile eco-*

nomice, într-o țară cu un nivel de dezvoltare economică redus, cu o piață informațională nedezvoltată, presa, radioul, televiziunea se află într-o situație dependentă de forțele politice, deservindu-le pe acestea din urmă și formând opinia publică adecvată lor. Și invers, într-o țară cu un nivel de dezvoltare economică înalt, care presupune și o piață informațională dezvoltată, mass-media deține o independență economică destul de mare.

Același lucru se poate afirma și despre *condițiile politice*. Într-o societate democratică, unde există interesul de a atrage cât mai pe larg segmentele de public în luarea deciziilor sociale importante, de a le implica în procesele politice, sociale, economice, accentul se pune pe creșterea nivelului de informare a populației despre cele mai importante evenimente și fenomene, în scopul sensibilizării și conștientizării importanței lor. În acest context rolul presei, radioului, televiziunii în calitate de comunicatori și informatori sociali este destul de mare. În-să, într-o societate autocrată, totalitară, unde puterile politice și financiare sunt cointeresate de a ține publicul cât mai departe de cunoașterea situației obiective pentru a putea mai ușor să-l manipuleze în situațiile necesare, rolul mass-media constă mai mult în informarea parțială sau dezinformarea populației, în formarea unor opinii premeditate, în manipularea cu opiniile publicului.

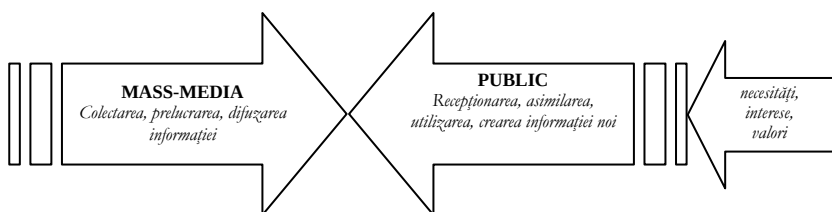
O importanță deosebită în desemnarea rolului mass-media în formarea opiniei publice îl are și *cadrele juridice ale funcționării presei, radioului, televiziunii în societate*. Asume legislația în vigoare trebuie să contribuie atât la asigurarea libertății de exprimare a cetățenilor, de realizare a dreptului lor la informare, cât și la asigurarea libertății mass-media, a accesului la informație. Și nu numai prin acte legislative aprobate, dar și prin desemnarea unui mecanism de aplicare a acestor legi în practică.

De rând cu aceste condiții de ordin obiectiv, o parte componentă a mecanismului de realizare a funcțiilor mass-media raportate la opinia publică sunt și **factorii subiectivi**, care țin nemijlocit de procesul de interacțiune dintre presă, radiou, televiziune și public. Aceștia sunt: *nivelul de satisfacere a intereselor și necesităților publicului, calitatea mesajelor informaționale (operativitatea, obiectivitatea, veridicitatea etc.), nivelul de reflectare a opiniilor publice ale diferitelor grupuri sociale, caracteristicile social-demografice ale publicului*.

Pentru a concepe mai bine modalitatea de influență a acestor factori, să încercăm a clarifica noțiunea de *proces comunicațional* și principiile de interacțiune dintre mass-media și public. În conformitate cu literatura de specialitate consultată, *procesul comunicațional* desemnează interacțiunea dintre doi subiecți sociali, care are loc, pe de o parte, în baza colectării, prelucrării și difuzării informației, iar, pe de altă parte – în baza recepționării, asimilării, utilizării, creării unei informații noi. Schematic, procesul comunicațional poate fi prezentat în felul următor:

Schema 2

Interacțiunea dintre mass-media și public

Subiecții principali ai procesului comunicațional sunt **comunicatorul**, care produce și difuzează informația și **publicul**, care recepționează, consumă și produce o nouă informație.

Comunicatorul are o structură ierarhică complicată și include: editorul – fondatorul și patronul ziarului, jurnaliștii, a căror sarcină constă în modelarea și reflectarea realității sociale, personalul tehnic, care multiplică și difuzează informația de masă.

Publicul este un ansamblu de indivizi constituit din consumatori ai informației. Caracteristicile de bază ale publicului sunt extensiunea, eterogenitatea, anonimatul. Când spunem extensiune, avem în vedere faptul că publicul este alcătuit dintr-un număr atât de mare de indivizi, încât comunicatorul nu poate să întrețină cu fiecare din ei o conversație personală. Prin eterogenitate se înțelege că persoanele care alcătuiesc un public pot fi diferite după sex, vârstă, profesie etc. Anonimatul înseamnă că persoanele care fac parte dintr-un public nu sunt cunoscute comunicatorului.

Interacțiunea dintre comunicator și public are loc în baza mesajului informațional care reprezintă, pe de o parte, intențiile comunicatorului, iar, pe de altă parte, necesitățile și interesele publicului.

Analizând procesul comunicațional ca un fenomen complex, în multe etape, e cazul să luăm în considerație faptul că interacțiunea dintre subiecții lui – comunicator și public – se realizează pe principii de parteneriat, sau, altfel spus, ei intră benevol în dialog, punctul de pornire fiind interesele și necesitățile proprii. Din aceste considerente, pentru ca mesajele difuzate de comunicator să fie recepționate de către recipient, este necesar, în primul rând, ca presa, radioul, televiziunea să cunoască *interesele și necesitățile publicului*.

Cu părere de rău, investigațiile efectuate în ultimii ani în domeniul mass-media denotă că presa, radioul, televiziunea sunt prea puțin orientate spre public, spre interesele și necesitățile lui, din care considerente ele sunt puțin cunoscute de către jurnaliști. Aceasta este o consecință a pieței informaționale nedezvoltate, precum și a condițiilor economice nefavorabile din republică, care pun mass-media în dependență nu de segmentele de public, ci de forțele politice din societate.

De rând cu interesele și trebuințele publicului, o importanță deosebită în realizarea procesului comunicațional îl deține *calitatea mesajului difuzat*, modalitatea de reflectare a realității sociale. În primul rând, este vorba despre actualitatea informației distribuite, operativitatea cu care a fost difuzată informația, precum și despre veridicitatea faptelor expuse în ea, nivelul de argumentare a lor. Este cert că publicul nu va manifesta interes pentru un material sau o emisiune care nu corespunde parametrilor indicați mai sus.

În acest context, ar fi cazul să amintim și de caracterul discutabil al materialului, de măsura în care materialul dat poate să conducă la inițierea unui dialog cu publicul, sau poate să mențină acest dialog. Acest fapt este foarte important, mai ales dacă ținem cont de faptul că opinia publică se formează în mare parte în baza conversației.

Atunci când ne referim la procesul comunicațional ca la o interacțiune dintre cei doi subiecți: mass-media și publicul, trebuie să ținem cont nu numai de realizarea funcției comunicatorului de a transmite mesajul informațional, dar și de realizarea funcției recipientului de a recepționa mesajul și de a reacționa la acest mesaj. Evident, în cazul dat nu este vorba despre participarea fiecărui recipient în discuție prin

intermediul mass-media, dar mai curând despre *posibilitatea diferitelor segmente de public de a-și exprima opiniile prin intermediul presei, radioului, televiziunii*, de a participa la formarea curentelor de opinii și, în rezultat, la luarea deciziilor privitor la unele probleme sau altele importante din societate.

În scopul realizării posibilității diferitelor segmente de public de a-și exprima opiniile, este necesară o atitudine echilibrată a presei, radioului, televiziunii față de diferite opinii din societate, publicarea intactă a acestor opinii, fără a face uz de diferite comentarii redacționale, precum și echidistanțarea mass-media de putere și actorii politici de influență. Numai în aceste condiții este posibil circuitul liber al informației, afirmarea pluralismului de opinii și includerea mass-media în procesul de democratizare a societății.

De rând cu acestea, e cazul să menționăm că interacțiunea dintre mass-media și public în procesul comunicațional depinde încă și de *caracteristicile social-demografice ale publicului*: sex, vârstă, studii, mediu rezidențial etc. Astfel, de exemplu, este bine știut că cu cât e mai înalt nivelul de studii al respondenților cu atât mai mult ei sunt orientați spre consumul mass-media și cu atât mai critică este atitudinea lor față de diferite mijloace de informare comparativ cu atitudinile celor cu nivel redus de studii. Și invers.

Așadar, din cele expuse putem conchide că rolul mass-media în formarea opiniei publice adecvate societății în schimbare reiese din funcțiile sociale ale presei, radioului, televiziunii. Totodată, realizarea funcțiilor sociale ale mass-media, în special cele raportate la opinia publică, depinde de un șir de condiții și factori sociali de natură obiectivă și subiectivă, cum ar fi: condițiile economice, politice, juridice ale funcționării mass-media, nivelul de satisfacere a intereselor informaționale ale publicului, calitatea mesajelor difuzate, gradul de reflectare de către radiou, televiziune, presă a opiniilor publice ale diferitelor grupuri și pătri sociale, caracteristicile social-demografice ale publicului etc. Aceste condiții și factori (obiectivi și subiectivi) constituie în integritatea lor mecanismul social al realizării funcțiilor mass-media raportate la opinia publică. De gradul de cunoaștere a lui, de luarea în considerație depinde în mare măsură aportul mass-media în procesul de formare și exprimare a opiniei publice și, în rezultat - în procesul de democratizare a societății în schimbare.

Întrebări recapitulative:

1. În ce constă esența fenomenului de opinie publică?
2. Care sunt elementele principale ale opiniei publice?
3. Numiți tipurile de public și criteriile principale care definesc obiectul opiniei publice.
4. Descrieți funcțiile opiniei publice în societate.
5. Numiți etapele de formare a opiniei publice, condițiile și factorii constituirii și dezvoltării ei.
6. Caracterizați pe scurt etapele specifice gândirii sociologice privind gradul de influență a mass-media asupra opiniei publice.
7. Descrieți mecanismul social de realizare a funcțiilor mass-media în raport cu opinia publică.

Bibliografie selectivă:

1. Bondrea A. *Sociologia culturii*. - București, 1993.
2. Buzărnescu Șt. *Sociologia opiniei publice*. - București, 1996.
3. Drăgan I. *Paradigme ale comunicării de masă*. - București, 1996.
4. Malcoci L. *Activitatea socială a tineretului și mijloacele de comunicare în masă*. - Chișinău: monografie deponată MOLD NIITI Nr.1313 M93, 1993.
5. Malcoci L. *Metodologia cercetării sociologice a mass-media*. - Chișinău, 1995.
6. Malcoci L. *Mass-media în Republica Moldova: studiu sociologic*. - Chișinău, 1998.

V

SECȚIUNEA

SOCIOLOGIA FAMILIEI ȘI A EDUCAȚIEI

- CAPITOLUL I. ► Abordarea sociologică a familiei: concepte și caracteristici**
- CAPITOLUL II. ► Socializarea – proces social fundamental**
- CAPITOLUL III. ► Teorii sociologice ale educației**

CAPITOLUL I

ABORDAREA SOCIOLOGICĂ A FAMILIEI: CONCEPTE ȘI CARACTERISTICI

1. Conceptul de familie. Tipuri de familie

Din punct de vedere etimologic, semnificațiile conceptului de familie pun în evidență variabilitatea istorică a instituției pe care o desemnează. Termenul “*familie*” provine de la latinescul “*famulus*” (servitor), ceea ce, potrivit Dicționarului etimologic al limbii latine, desemnează “ansamblul sclavilor și al servitorilor ce trăiau sub același acoperiș”, iar mai apoi casa în întregime: stăpânul - pe de o parte, soția, copiii și servitorii - pe de alta. Prin extensie de sens, familia a ajuns să cuprindă *agnati* (rudele pe linie paternă) și *cognati* (rudele pe linie maternă) și să devină sinonimă cu *gens* (comunitate formată din toate rudele de sânge) în limbajul curent, dar nu și în cel juridic.

Ceea ce unește familia antică este un fapt mult mai puternic decât nașterea, decât sentimentele sau decât forța fizică, este religia căminului și a strămoșilor. Familia antică este o asociație religioasă ce depășește simpla asociație potrivit naturii. În acest înțeles, termenul de familie îl întâlnim până în secolul al XIV-lea. Pentru *Calvin*, de exemplu, educația din familie înseamnă educația servitorilor și a cameristelor. Pentru *Olivier* și *Serres*, familia este ansamblul stăpânilor și al servitorilor, iar atunci când el vrea să îi distingă pe unii de alții, îi numește pe servitori “familia de jos”.

Însoțind omul în întreaga lui existență, familia s-a dovedit a fi una dintre cele mai vechi și mai stabile forme de comunitate umană, cea care asigură perpetuarea neamului omenesc, evoluția și continuitatea vieții sociale. Asupra genezei familiei, a evoluției și specificului, ca și asupra definirii ei, și-au spus cuvântul specialiști din diverse domenii de activitate.

Astfel, etnologul american *G.P.Murdock* definește familia ca “un grup social ai cărui membri sunt legați prin raporturi de vârstă, căsătorie sau adopțiune și care trăiesc împreună, cooperează sub raport economic și au grijă de copii”.

În opinia antropologului francez *Claude Levi Strauss*, familia este acel grup social care își are originea în căsătorie, constă din soț, soție și copiii născuți din relația lor (deși acestui grup restrâns i se pot adăuga și alte rude), unit prin drepturi și obligații morale, juridice, economice, religioase și sociale.

După *J.Szczepanski*, “familia este un grup de persoane unite prin legături de căsătorie și paterne, având misiunea de procreație și sarcina de socializare”.

Sociologii americani *Burges* și *Locke* apreciau că familia se deosebește de alte grupuri sociale prin următoarele caracteristici: este formată din persoane unite prin relații de căsătorie, sânge, adopțiune; membrii locuiesc, de regulă, sub același acoperiș, alcătuind un singur menaj; este compusă din persoane ce interacționează, intercomunică în cadrul rolurilor soț-soție, tată-mamă etc.; susține și perpetuează o cultură comună, derivată, în principal, din cultura societății date, prezentând și caracteristici proprii familiei respective.

T.Herseni sublinia că “familia ca instituție socială, organizată și sancționată prin reguli colective cuprinse în obiceiuri sau legi, cel puțin în societățile primitive și arhaice, dar în mare parte până azi, exercită mai ales două funcții: creșterea copiilor și completarea socio-economică a celor două sexe, pentru a forma împreună o unitate socială eficientă”.

Cu toate că nu există deplină convergență între punctele de vedere exprimate, se poate constata reținerea în toate definițiile, sau în majoritatea, a unor trăsături de bază ale familiei:

- este alcătuită din persoane unite prin căsătorie și, în cele mai multe cazuri, prin legături paterne (uneori de adopțiune);
- între membrii ei se stabilesc o diversitate de relații biologice, moral-afective, spirituale, juridice etc.;
- presupune un sistem determinat de drepturi și obligații, îndatoriri reciproce;
- are anumite sarcini specifice și îndeplinește anumite funcții specifice.

Astfel, putem conchide că *familia reprezintă, în orice societate, o formă de comunitate umană alcătuită din cel puțin doi indivizi, uniți prin căsătorie și/sau descendență, legați între ei prin relații biologice, economice, moral-afective, spirituale și juridice, care au anumite*

drepturi și obligații reciproce, legiferate sau nu, și care desfășoară o serie de activități, îndeplinește o serie de funcții specifice atât în folosul său ca grup și al membrilor acestuia, cât și al societății.

Propunem această definiție, având în vedere faptul că realitatea socială a generat o diversitate de familii ce se pot rezuma doar la unul din cele două aspecte prezentate în perechi.

În general, viața desfășurată de indivizi în cadrul instituțional al familiei cuprinde două elemente esențiale: o latură biologică, constantă, rămasă în forma aproape neschimbată de-a lungul timpului, și o latură socială, veșnic schimbătoare, reprezentând morala, educația, aspectele economice, juridice, psihosociale etc.

În încercările de a defini familia putem delimita două abordări: una sociologică și alta juridică.

Din *perspectivă sociologică*, familia poate fi definită ca un grup social constituit pe baza relațiilor de căsătorie, consanguinitate și rudenie, membrii grupului împărtășind sentimente, aspirații și valori comune. Din această perspectivă, familia este un grup primar în care predomină relațiile directe, informale, nemediate. Calitatea de grup primar nu semnifică absența normelor și a reglementărilor. Dimpotrivă, familia este unul dintr- grupurile primare cu cea mai mare responsabilitate normativă.

Din *perspectivă juridică*, familia este un grup de persoane între care s-au stabilit un set de drepturi și obligații, reglementat prin legi și alte acte normative. Aceste norme stabilesc modul de încheiere a căsătoriei, paternitatea, drepturile și obligațiile soților, relațiile dintre părinți și copii, modul de transmitere a moștenirii etc.

Cele două perspective se suprapun parțial. În unele situații sensul sociologic al noțiunii de familie este mult mai larg decât sensul juridic. De exemplu, cuplurile consensuale, care au luat o mare extindere în societatea contemporană, sunt considerate de către sociologii familiei, întrucât ele îndeplinesc majoritatea funcțiilor unei familii. Din punct de vedere juridic, cuplul consensual nu este o familie, deoarece raporturile dintre parteneri nu sunt sancționate prin căsătorie legală. În alte situații, sensul juridic poate fi mai larg decât sensul sociologic. De exemplu, un cuplu separat prin divorț nu mai este o familie, întrucât nu mai îndeplinește funcțiile definitorii esențiale ale familiei. Totuși, separarea celor doi parteneri în menaje diferite nu semnifică încetarea oricăror raporturi juridice între ei. În situația în care partenerii care divorțează au copii,

între ei continuă să existe anumite raporturi juridice privind încredințarea copiilor unuia dintre soți, obligațiile celui alt soț pentru sprijinul financiar al copiilor minori, dreptul la vizită etc. Cele două perspective de abordare a familiei se completează reciproc. În unele situații, perspectiva sociologică poate conduce la modificarea perspectivei juridice și, implicit, la schimbarea reglementărilor legale privind familia.

Familia reprezintă un ansamblu de relații sociale reglementat prin norme juridice sau prin norme sociale difuze. Relațiile din cadrul familiei pot fi reduse la câteva categorii principale:

- relații între soți (parteneri) reglementate prin căsătorie sau prin consens;
- relații între părinți și copii (între ascendenți și descendenți);
- relații între descendenți (între copiii aceluiași cuplu);
- relații de rudenie între membrii cuplului familial și alte persoane (părinții din familia de origine, socri, cumnați etc.).

În limbajul comun, termenul de familie este folosit în mod nediferențiat atât pentru familia din care provine individul, cât și pentru propria familie constituită prin căsătorie. Analiza sociologică distinge mai multe tipuri de familie, în funcție de anumite criterii:

1. În funcție de **numărul de generații**, există:

- *familia nucleară, restrânsă sau conjugală*, alcătuită din soț, soție și, dacă este cazul, urmașii lor. *Familia nucleară completă* presupune ocuparea celor trei poziții-tip (tată, mamă, copil) și, prin urmare, existența a cel puțin trei diade nucleare: soț-soție, tată-copil, mamă-copil (precum și, eventual, un număr variabil de diade copil-copil). *Familia nucleară incompletă* implică ocuparea doar a uneia sau a două poziții din cele trei posibile în familia nucleară;

- *familia extinsă sau lărgită*, formată din mai multe familii nucleare, aparținând unor generații succesive. Sociologul american *N.Smelser* aprecia că familia extinsă reprezintă o anumită continuitate, înțelegându-se prin aceasta că în aceeași casă bătrânească trăiesc mai multe generații, continuându-se tradițiile, preocupările și obiceiurile familiei respective. În acest caz, indivizii pot să dispară, sunt trecători, dar familia ca grup se menține peste generații. Putem delimita familia extinsă *patrilineară*, atunci când familiile sunt legate pe linie bărbătească, și familia extinsă *matrilineară*, când legătura este stabilită pe linie feminină.

2. În funcție de **criteriul locuinței**, putem delimita:

- *familia de rezidență*, care constă din toate persoanele ce locuiesc în aceeași casă, deci au locuință comună și desfășoară unele activități comune. Sociologul american *T.Burch* apreciază că persoanele care trăiesc în aceeași locuință, indiferent dacă sunt sau nu rude, sunt considerate membri ai aceleiași unități familiale;
- *familia de interacțiune*, care reprezintă grupul de persoane între care există, în primul rând, relații de rudenie, dar și relații de ajutor reciproc, de schimburi de produse, vizite reciproce etc. (este vorba, mai ales, de situația în care unul sau mai mulți membri ai unei familii sunt plecați la muncă / studii sau au părăsit familia, deci nu împart aceeași locuință, dar păstrează puternice legături cu familia din care au plecat).

3. În dependență de **poziția unei persoane** în cadrul familiei, putem distinge:

- *familia de origine (de orientare)*, prin care desemnăm familia în care te naști și crești și care este formată din mamă, tată, frați, surori. Mai este denumită și *familie consanguină* pentru a desemna faptul că între respectiva persoană și ceilalți membri ai familiei (părinți, frați și surori) sunt legături de sânge;
- *familia proprie* constituită prin căsătorie și care include soțul, soția și copiii acestora. Se mai numește și *familie de procreare* (avându-se în vedere funcția demografică a acesteia) sau *familie conjugală* (sugerând că se originează în căsătoria partenerilor ajunși la maturitate).

Este important a menționa că majoritatea oamenilor aparțin atât unei familii de origine, cât și unei proprii.

4. În funcție de criteriul **normalității**, vom deosebi, ținând cont de aspectele structural-funcționale, juridice și etice ale normalității:

- *familii normale*, alcătuite din soț, soție și copii; îndeplinesc adecvat funcțiile familiei; sunt constituite prin căsătorie încheiată conform normelor juridice existente și sunt întemeiate pe dragoste reciprocă, respect și stimă. Cu referire la viața de familie, termenul normal, dincolo de încărcarea axiologică, sem-

nifică ceea ce este permisibil social, ce se întâlnește, de regulă, în cele mai multe familii. Altfel spus, după cum se exprimă *H.H.Stahl*, sensurile termenului de normal variază de la:

- accepțiunea curentă, după care frecvența unui fenomen determină normalitatea sa. Potrivit acestui sens, familia normală este compusă din soț, soție și copii;
- sensul conferit de lege normalității. Din această perspectivă, normale sunt familiile întemeiate prin actul juridic al căsătoriei;
- sensul etic al normalității ia în considerare întemeierea familiei pe baza sentimentelor de dragoste, respect reciproc, stimă, cu precizarea că dimensiunea etică a familiei este dificil sau chiar imposibil de a o cuantifica;
- *familii anormale*, din care lipsesc copiii (*familie incompletă*) sau lipsește unul din partenerii cuplului conjugal (*familie monoparentală*); nu-și îndeplinesc corespunzător funcțiile care la revin; nu sunt constituite prin căsătorie; sunt constituite potrivit unor calcule și interese materiale.

O tipologie interesantă a familiei este prezentată de *F.Le Play* care a delimitat patru tipuri familiale, ultimele două reprezentând însă forme derivate ale familiei patriarhale sau instabile. Dar să vedem prin ce se caracterizează tipurile familiale identificate de școala lui *Le Play*, așa cum au fost ele sintetizate de *Ilie Bădescu*:

Familia patriarhală

În cadrul acestui tip de familie, individul este anihilat și complet absorbit de comunitate. Societățile care derivă din acest tip ori care și-l asociază sunt conservatoare, stagnante și, consideră elevii lui *Le Play*, înapoiate. Caracteristicile morfologice ale acestui tip sunt:

- autoritatea patriarhului;
- dependența completă a copiilor de comunitatea familiei;
- instrucția este familială, și nu personală.

Respectul este elementul strategic al ordinii în familia patriarhală. Sporirea numărului de membri peste capacitatea de hrană a domeniului și dimensiunile interioare generate de autoritatea slăbită a patriarhului sunt principalele cauze ale disoluției familiei patriarhale.

2. Familia tulpină

Reprezintă o reproducere, în cadre diminuate, a tipului patriarhal. Diferența esențială rezidă însă în faptul că acest sistem familial încurajează anatomia și dezvoltarea unor menaje noi, oferind – în acest scop

– suportul material și social. Familia tulpină îngăduie, așadar, înmulțirea familiilor tinere, păstrând o relativă interdependență între ele, grație provenienței din aceeași matcă familială. Așa cum remarcă *R.Nisbet*, acest tip combină ceea ce este mai bun din sistemul patriarhal cu individualismul familiei instabile.

3. Familia particularistă

În societățile în care predomină acest tip individul “prevalează asupra comunității, viața privată asupra celei publice, profesiunile utile asupra celor liberale și administrative”. Individul nu se bazează în acțiunile sale pe familie, ci pe capacitățile și inițiativa lui proprie. Familia particularistă formează caractere independente la tineri, capabili de inițiativă și cu putere organizatorică, pregătiți să conducă afaceri și activități comerciale în mod independent. Acest tip de familie, cel puțin din punct de vedere istoric, stă la baza familiei instabile.

4. Familia instabilă

Trăsăturile familiei instabile sunt cel mai bine sintetizate de *R.Pinot*. Acesta consideră că, spre deosebire de familia patriarhală, familia instabilă își crește copiii fără a le comunica respectul autorității și al tradițiilor și, în același timp, nu-i pregătește pentru a fi originali, așa cum se face în cazul tipului particularist de familie. În familia instabilă, calitatea subordonării și cea a inițiativei sunt deopotrivă absente, iar individul, care în realitate nu a primit nici o educație sau instrucție și care nu e capabil de nimic, devine pradă a statelor și a guvernelor.

Prezentând această tipologie am avut ca scop de a reliefa faptul că familia, ca grup social, constituie unul dintre cele mai complexe micro sisteme sociale, în ea regăsindu-se, practic, imensa majoritate a elementelor structurale ale sistemului global. Reprezentând “laboratorul” în care oamenii se formează și își petrec o bună parte a vieții lor, familia este cadrul în care se transmit valori și norme sociale, influențând decisiv formarea spirituală a oamenilor, modul de raportare a acestora la ei înșiși, la semenii lor, la societate în ansamblu.

2. Fenomenul rudeniei. Forme de rudenie

Se afirmă adesea că rudenia este “coloana vertebrală a societăților tradiționale și că înțelegând sistemul de înrudire poate fi înțeleasă societatea în ansamblul ei”. Elementul-cheie al înrudirii este, desi-

gur, familia. Familia de proveniență a oricărui individ se identifică cu grupul imediat de rude al acestuia: părinții, frații și surorile. În acest tip de familie rudenția este izvorul fundamental, reperul permanent și universal al comunității familiale.

Limbajul sociologiei și al etnologiei este deseori confuz atunci când încearcă să surprindă nuanțele și complexitatea fenomenului rudeniei. Familia este adeseori înțeleasă, în sens larg, cuprinzând oamenii legați prin înrudire: părinți, copii, surori, unchi, mătușe etc. În sens restrâns, ea cuprinde părinții și copiii ce provin din căsătorie. Frecvent sunt utilizați și termenii de filiație, clan, trib atunci când este vorba de societățile tradiționale. *Filiația* cuprinde grupul de oameni ce provine din același strămoș, care poate avea ramificații diferite și care în anumite societăți este foarte extins. *Clanul* cuprinde acel grup de oameni ce se consideră aparținând aceluiași strămoș, fără să poată asambla întregul lanț al filiației. Tribul recunoaște mai multe clanuri ce se definesc în parte prin teritoriul pe care trăiesc. Sistemul de înrudire are o structură fundamentală ce se multiplică de la generație la generație, prin creșterea numărului de frați și surori.

Etnologul american *Murdock* definește rudenția ca “un sistem organizat de relații, în care indivizii sunt legați unul de altul prin legături complexe, întrețesute și cu ramificații”. *Claude Levi Strauss* afirma că există un atom de înrudire și, în consecință, un limbaj minimal comun tuturor societăților în materie de înrudire. Mai mult, ele tind să le acorde o importanță crucială chiar și atunci când se află în umbra altor relații sociale. Familia extinsă, de exemplu, supune diferitele “celule nucleare” unei organizări colective, fără să inhibe însă “căminul nuclear”.

C.Zamfir și *L.Vlăsceanu*, în “*Dicționarul de sociologie*”, definesc rudenția ca apropiere biologică sau spirituală socialmente recunoscută între indivizii umani. *Rudenția biologică* poate fi considerată *consanguină* (bazată pe legături de sânge) sau *afină* (prin căsătorie). *Rudenția spirituală* (nașia, frăția de cruce) este o relație de tip convențional, dar ea poate reglementa atât raporturi sociale, cât și raporturi biologice (de exemplu, se interzice căsătoria între o persoană din linia nașilor cu o persoană de sex opus din linia finilor). Caracterul socialmente recunoscut al relațiilor de rudenie merită să fie evidențiat: nu numai că trăsătura lor esențială e mai curând socială decât biologică, dar rudenția reflectă adesea viziunea despre lume a unui grup uman.

În societățile tradiționale statutul omului, identitatea sa, conduita elaborată față de aceasta sunt determinate de apartenența la un grup de înrudire. În societățile dezvoltate, relațiile de rudenie își pierd din importanță, fără a fi însă neglijabile.

Care este importanța înrudirii? În toate societățile umane, relațiile biologice sunt categorii elementare ce permit omului să identifice și să ordoneze relațiile sociale. Societățile umane din toate timpurile recunosc și utilizează explicit aceste categorii biologice. Nici în acest caz socialul nu poate fi opus biologicului. Atunci când un om moare, el lasă în urma lui un statut, o poziție socială, anumite bunuri, pământ etc. Tot acest patrimoniu trece în folosința altcuiva și toate societățile au transmis reguli precise în ce privește moștenirea.

Juriștii apreciază că rudenția firească este legătura de sânge și, prin reglementare legală, legătura juridică dintre două sau mai multe persoane care coboară unele din altele (cum sunt, de exemplu, tatăl, fiul, nepotul de fiu) sau care nu descind unele din altele, dar au un autor comun (cum sunt, de exemplu, frații între ei, verii primari între ei).

Rudenția se prezintă sub două forme: *rudenția dreaptă* și cea *colaterală*, ambele interesând în studiul vieții de familie. Sunt rude drepte/directe: tatăl, fiul, nepotul de fiu. Sunt rude colaterale: frații între ei, verii primari între ei. Atât pentru jurist, cât și pentru sociolog, rudenția este studiată și din punctul de vedere al ascendenței și, respectiv, al descendenței. Legătura de rudenție poate avea intensități diferite, poate fi mai apropiată sau mai îndepărtată. Distanța între rude se măsoară cu ajutorul gradului de rudenție, grad ce se stabilește în funcție de numărul nașterilor, adică al generațiilor. În Codul familiei al Republicii Moldova nu se admite încheierea căsătoriei între rude în linie dreaptă până la al IV-lea grad inclusiv, între frați și surori, inclusiv între cei care au părinte comun (art.15). În cazul rudeniei drepte, gradul de rudenție se calculează după numărul nașterilor prin care se stabilește legătura de sânge între două persoane. Astfel, fiul și tatăl sunt rude de gradul întâi, nepotul de fiu cu bunicul sunt rude de gradul al doilea. La rudenția în linie colaterală, gradul de rudenție se calculează după numărul nașterilor, pornind de la una din rude, în linie ascendentă, până la autorul comun, și apoi de la acesta, în linie descendentă, până la cealaltă rudă. Frații sunt rude de gradul al doilea, unchiul și nepotul de frate sunt rude de gradul al treilea, verii primari – de gradul al patrulea.

Din punct de vedere juridic, legătura rudeniei prezintă interes în măsura în care legea îi recunoaște efectele juridice (de exemplu, în cazul divorțului, decesului, al transmiterii moștenirii). Pe lângă aceste aspecte de ordin legislativ, sociologul este interesat și de unele elemente psihosociale și morale (interdicții la căsătorie între rude, stabilirea obligațiilor materiale și morale pentru descendenții cuplurilor concubine etc.).

Diversele societăți din lume determină în mod diferit descendența. Există două modalități majore prin care poate fi stabilită descendența:

1. Descendența **uniliniară**, care stabilește descendența doar pe o linie părintească:

- descendența *patriliniară*, cea mai frecventă formă în lume, în care descendența se stabilește doar pe linie masculină;
- descendența *matriliniară* stabilește moștenirea doar pe linie feminină.

Proprietatea, numele și bunurile sunt transmise fie de la tată la fiu, fie de la mamă la fiică. Descendența patriliniară era mai răspândită în societățile agrare și pastorale preindustriale, deoarece bărbații asigurau o mai mare parte din bunurile necesare familiei. În societățile horticole (se ocupau de cultivarea pomilor, legumelor, florilor etc.), în care femeile asigurau o mai mare parte din bunurile necesare familiei, era mai răspândită descendența matriliniară.

2. Descendența **neuniliniară**, care stabilește moștenirea atât pe linie masculină, cât și pe cea feminină. Acest tip include:

- descendența *bilaterală*, care stabilește descendența în mod egal atât pe linia bărbaților și a femeilor din partea tatălui, cât și pe linia bărbaților și a femeilor din partea mamei. Sistemul existent în Statele Unite ale Americii și în multe alte societăți industriale este numit descendență bilaterală;
- descendența *dublă*, care reprezintă o combinație liniară justă a sistemelor de descendență matriliniară și patriliniară. Moștenirea este stabilită prin bărbații din partea tatei și prin femeile din partea mamei.

Astfel, putem conchide că familia poate fi privită dintr-o dublă ipostază. Mai întâi - ca unitate naturală fundamentală, fiind unicul grup reproducător care se înmulțește din interior, prin reproducere, asigurând descendența și permanența vieții sociale.

3. Din istoricul formelor de organizare familială

Originea familiei, ca de altfel originea oricărei alte instituții, nu poate fi pe deplin elucidată, deoarece în viața instituțională a omenirii nici o formă de organizare socială nu apare cristalizată dintr-o dată. În cazul familiei, poate mai pregnant decât la alte instituții, începutul este imperceptibil și, în ciuda unor elemente specifice, greu de stabilit în timp.

Criteriul de bază care separă formele de organizare familială se referă la practicile sexuale și maritale dominante, deci la ceea ce este defini-toriu în relația dintre un bărbat și o femeie. *W.M.Kephart* și *D.Jedlika* evidențiază trei factori principali care caracterizează această relație:

- 1) gradul de unitate al relației;
- 2) numărul partenerilor în relație;
- 3) prezența sau absența coitului.

În conformitate cu acești factori, distingem pe parcursul dezvoltării omenirii următoarele forme de organizare familială: ***promiscuitatea, căsătoria în grup, poligamia (poliandria și poliginia), monogamia.***

Pe primele trepte ale dezvoltării, când omul abia se desprinde din starea animalică, domină instinctul sexual, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători, ca *L.Morgan*, *J.Bachofen*, să emită ipoteza promiscuității.

Promiscuitatea se referă la interacțiuni sexuale neînfrânate, în afara căsătoriei. În societățile promiscue, orice bărbat poate fi eligibil pentru contactul sexual cu orice femeie, nefiind respectate barierele sau legăturile de sânge. Astfel de interacțiuni sunt caracteristice celor mai multe dintre speciile animale, pentru simplul fapt că sexualitatea lor, spre deosebire de cea umană, nu este guvernată de reguli culturale. Cea mai mare parte a acestor reguli este bazată pe relații de sânge și de vârstă și de prohibiții elaborate intra-clan (de exemplu, tabuul incestului).

Actualmente, promiscuitatea este incompatibilă cu anumite tipuri de organizare umană. Dacă oamenii ar fi îngăduit libertinajul sexual nelimitat, problemele create de gelozie și conflicte ar fi fost, probabil, de neînving. Relațiile promiscue ascund adesea relațiile amintind de cele dintr-un grup de alienați. Într-adevăr, supraviețuirea fiecăruia devine, în acest caz, problema de bază. Deși pe tot parcursul evoluției sale omul a continuat să rămână o ființă agresivă, dispunând de o infinită capacitate de a urî și a lupta, el a trebuit să-și asigure supraviețuirea. *K.Jaspers* menționa că singurul animal care ucide din plăcere este

omul. Astfel, omul a trebuit să se acomodeze, înainte de toate, cu sine. Baza acestei acomodări a constituit-o acomodarea dintre cele două sexe, relația lor trebuind să fie destul de suportabilă pentru a oferi un grad de protecție, securitate și grijă față de urmași.

Odată depășit stadiul promiscuității, intrăm în analiza celei mai vechi forme a familiei, reprezentând căsătoria între câțiva bărbați și câteva femei. Această formă de organizare familială este numită **căsătorie în grup** sau **poliginandrie**. Căsătoria în grup a fost semnalată încă de primii antropologi, cum ar fi *Frazer, Morgan, Briffault* etc. Cu toate acestea, este puțin probabil să fi existat în orice societate o dominantă a acestui tip de uniune familială, el fiind mai curând un construct teoretic decât o formă matrimonială instituționalizată.

În perioada orânduirii primitive gentile domina anume această formă de organizare familială sub forma familiei înrudite prin sânge și a familiei "*punalua*", ceea ce desemnează "tovarăș". *Familia punalua* este o familie de grup în care tatăl unui copil rămâne necunoscut și doar mama este cunoscută. Ea își îngrijește copiii, deși numește "fii" și "fiice" și pe ceilalți copii ai grupului. Descendența se calculează doar pe linie maternă. Mai răspândită este familia de grup. *Morgan* consideră căsătoria în grup ca fiind prezentă pentru unele zone geografice ale lumii chiar până la mijlocul secolului al XIX-lea. Numeroși gânditori din această perioadă propuneau ca viața de familie să fie înlocuită cu forme comunitare de conviețuire. Unele dintre aceste idei au fost puse în practică, printre cele mai cunoscute exemple fiind Comunitatea Oneida din Noua Anglie, în SUA, înființată la mijlocul secolului al XIX-lea. Aceasta era bazată pe convingerile religioase ale lui John Humphrey Noyes. Fiecare bărbat din comunitate era căsătorit cu fiecare femeie și toți se îngrijeau de copiii comunității. Grupul s-a extins până la 300 de persoane și a rezistat aproximativ 30 de ani înainte de a se destrăma. Au fost înființate și alte comunități, atât în Anglia, cât și în alte țări occidentale. O largă varietate de grupuri comunitare a luat ființă în anii '60, adesea implicând relații sexuale libere în interiorul grupului și responsabilitatea colectivă pentru creșterea copiilor. Cel mai elocvent exemplu actual de viață domestică comunitară este cel al kibbutz-urilor din Israel. Un kibbutz este o comunitate de familii și de indivizi care cooperează în vederea creșterii copiilor. În Israel există peste 240 de kibbutz-uri cuprinzând aproape 100 000 membri. Cele

mai mici nu depășesc 50 membri, în timp ce cele mai mari includ până la 2000 de oameni. Fiecare kibbutz se comportă ca și cum ar fi o familie, îngrijirea copiilor fiind considerată responsabilitatea întregii comunități, și nu a familiei. În unele dintre ele, copiii locuiesc în “case ale copiilor” construite special și nu cu părinții lor, deși își petrec, de regulă, sfârșitul de săptămână în familie.

În legătură cu această formă de familie s-a stabilit că a fost caracteristică numai regiunilor unde hrana se putea procura relativ ușor, fără a implica forța fizică a bărbatului pentru asigurarea traiului. Familia devine mai stabilă în organizarea ei atunci când se complică condițiile procurării hranei. Diviziunea muncii între sexe va determina trăsături specifice organizării familiei, diferențieri ce corespund evoluției economice și sociale.

Prin anii '70, ca o replică la adresa restricțiilor întru fidelitate, unii tineri au aderat la comunitatea sexuală în grup. Majoritatea acestor comunități deschise se destramă în câteva luni sau după cel mult câțiva ani. Drept exemplu poate servi și micul grup de tineri din San Francisco care își spuneau Kerista Village. Din relatările lui *P. Hauck* aflăm că acest grup era format din 5 femei și 3 bărbați și că au conviețuit împreună timp de 9 ani. Același autor se întreabă: dacă 8 persoane pot conviețui împreună, 90 de milioane de ce nu ar încerca?

Din punct de vedere psihologic, ne putem da seama că problemele geloziei și a conflictelor între sexe se intensifică, iar tabuul incestului devine serios zguduit în aceste familii comunitare cu copii ai căror paternitate nu este cunoscută.

O altă formă de organizare familială este **poligamia**. Poligamia reprezintă un principiu acceptat de unele popoare, conform căruia căsătoria se poate realiza între un partener de un sex și mai mulți parteneri de celălalt sex. Ea are două forme derivate: *poliandria* și *poliginia*.

Poliandria este definită de *Levinson* și *Malone* drept formă de familie, alcătuită dintr-o femeie-mamă, copiii ei și doi sau mai mulți bărbați. Pentru ca o familie să fie considerată poliandrică, fiecare dintre soți trebuie să fie tatăl al cel puțin unuia dintre copiii femeii. În acord cu această definiție, poliandria este foarte rară. Printre cele mai cunoscute societăți poliandrice sunt: Todas din India, Sherpa din Nepal, Țăranii din Tibet, Kandyani Sindhalese din Sri Lanka și Marquesani din Polinezia.

O caracteristică specifică în căsătoria poliandrică este că bărbații au avut, de regulă, anumite relații între ei, anterioare căsătoriei. Cel mai frecvent, ei sunt frați sau asociați în afaceri. În cazurile clasice, polian-dria este asociată cu condițiile grele ale existenței, care favorizează o atitudine socială pozitivă față de bărbați și descurajează nașterea fetelor. Astfel, în populația Todas se acceptă infanticidul fetițelor, ca formă de limitare a populației, ceea ce favorizează simultan menținerea poliandriei. Ea servește astfel unui dublu scop: să ofere o femeie mai multor bărbați și să asigure subzistența cu ajutorul mai multor susținători economici bărbați, situație mai avantajoasă decât în cazul unui singur bărbat. În afara factorului economic, e greu de susținut un alt beneficiu al poliandriei ca formă de familie. Determinarea paternității devine o problemă, iar sentimentul geloziei trebuie să fie sub un control constant.

Cea de-a doua formă a poligamiei – **poliginia** – reprezintă căsătoria unui bărbat cu două sau mai multe soții. Această formă de conviețuire este foarte răspândită, uneori chiar și în societăți în care domină monogamia, dar care permit, alternativ, poliginia. Ea este larg practică în Africa, dar este condamnată de Biserică în țările de religie creștină.

În unele societăți, cum ar fi Ashante, mai mult de 70% dintre femei fac parte din familii poliginice. Situația nu este însă tipică pentru toate țările africane. În Benin, Gabon, Senegal, Tanzania, Togo și Zair unul din patru bărbați căsătoriți trăiesc în familii poliginice.

La aborigenii din regiunile montane din Ecuador și Peru, numiți Jivaro, cunoscuți pentru ciudata lor abilitate de a-și “micșora” capul până la dimensiunile unei portocale, 90% din femeile lor trăiesc în familii poliginice, foarte numeroase din punctul de vedere al sexului feminin, numărul bărbaților fiind foarte redus.

În anumite societăți poliginice, echitatea poate fi consolidată prin restrângerea căsătoriei multiple la surorile primei soții. Aceasta este cunoscută sub numele de “sororal polygyny” și se referă la un aranjament contractual prin care un bărbat se angajează să-și ia toate nevestele din același grup familial. Astfel, când o soție decedează sau este sterilă, ea este înlocuită de una din surorile sale.

În mod similar, există și o practică prin care un bărbat este obligat să se căsătorească cu văduva fratelui său decedat (obicei numit în limba engleză “levirate”). Un studiu realizat asupra poliginiei nigeriene

ne indică o dificultate cu care se confruntă aceasta: există o incidență mult mai mare a delincvenței juvenile printre familiile poliginice, decât în cadrul celor monogame. Cercetătorul indian *Denga* a studiat, comparativ, cele două tipuri de familie sub aspectul vandalismului, luptelor între “bande”, furtului, utilizării drogurilor etc. Cu excepția luptelor între “bande”, unde comportamentul celor două grupe de familii era similar, copiii din familiile poligame comiteau în mai mare măsură infracțiuni, decât cei proveniți din familii monogame.

Un alt studiu comparativ între familii monogame și poligame a fost efectuat în anul 1985 de către *Durganand* și *Shalini* pe structuri familiale existente în India. Autorii constată diferențe în privința dezvoltării intelectuale a copiilor, în formarea celor crescuți în familii monogame (QI-ul copiilor era, în medie, mai crescut), față de cei din familiile, în ordinea: poliandrice, poliginice și poliginandrice.

Poliginia este considerată de către cei care o practică o formă de prestigiu și de profit, dar numai bărbații bogați își permit căsătoriile multiple, întrucât este necesar să se achite un preț al logodnei. Din acest motiv, chiar și în societățile în care poliginia se bucură de un prestigiu ridicat, un număr mare de familii, îndeosebi din categoriile sărace, sunt monogame.

Una dintre cele mai cunoscute forme de organizare familială specifică pentru majoritatea țărilor europene este **monogamia**. Monogamia reprezintă forma de căsătorie între un singur bărbat și o singură femeie. Deosebim *monogamia serială*, care permite după divorț, deces sau soluție recăsătorirea, și *monogamia strictă*, care este căsătoria până la văduvie, sau chiar mai restrictivă, nepermițând recăsătorirea după moartea unuia dintre soți.

Coexistența monogamiei cu poligamia atestă caracterul ei general. Acest lucru i-a determinat pe cercetători să o considere ca forma cea mai naturală și corespunzătoare speciei umane. Cercetătorii au constatat că în societățile primare întâlnim trăsături comune de organizare, și anume:

- grupuri familiale, la care apartenența este stabilită pe baza legăturilor biologice, reale sau presupuse;
- grupuri asociative, la care apartenența se stabilește pe baza unor afinități și a unor interese comune.

Famiiliile monogame cele mai cunoscute și care au avut ponderea cea mai importantă de-a lungul timpului sunt ***familia extinsă*** (caracteristică societății tradiționale) și ***familia nucleară*** (specifică societății moderne).

De exemplu, în societatea tradițională, instituția familială reproduce valorile, normele și comportamentele culturii majoritare. În raport cu această cultură, celelalte culturi care erau prezente (în proporție mică, atât ca număr, cât și ca intensitate) erau considerate “marginale sau derivate”.

Modernitatea se pare că reușește să treacă peste asemenea fenomene, deoarece o dată cu trecerea timpului începe să se impună tot mai mult o diversitate de moduri de viață, și nu un tipar unic, neblamabil social. În societatea modernă, mult mai instabilă decât cea tradițională, orice cultură, inițial minoritară, poate să se impună mai târziu și, de aceea, este mult mai riscantă etichetarea și stigmatizarea.

Mai mult, se poate observa că orice domeniu al realității sociale este afectat, iar ceea ce se întâmplă cu familia reprezintă, până la un anumit punct, o reflectare a crizei prin care trece societatea, o imagine a mutațiilor semnificative ce au răscolit contemporaneitatea în trecerea de la tradiționalism la modern.

Prezentul ne oferă seturi de valori diferite, iar diversitatea se impune cu tot mai multă putere în fața uniformității. Tocmai de aceea, suntem martorii unei oferte spectaculoase și atrăgătoare în materie de relații interpersonale. Din această perspectivă, familia s-a adaptat cu ușurință pulsionilor schimbării, cu toate că mulți specialiști o vedeau impenetrabilă și indestructibilă, baza unei stabilități într-o lume guvernată de haos.

Cercetarea familiei tradiționale a reliefat că valoarea focală a stilului său de viață o constituie “autoritatea”. Ea este susținută îndeosebi de următoarele valori: *ierarhie*, *conformism*, *represiune*. Acestea definesc un stil de viață al familiei ce consacră superioritatea părinților asupra copiilor, a vârstnicilor asupra tinerilor, a bărbaților asupra femeilor, a fraților mai mari asupra celor mai mici etc. Ierarhia este bine stabilită, iar cei care nu se conformează devin ținta represiunii, sub orice formă de manifestare a ei.

Valorile familiei contemporane întemeiază un stil de viață distinct de cel al familiei tradiționale: autorității i se substituie ca valoare focală “cooperarea”. Ea este susținută de valori ca: *egalitatea*, *schimbarea*,

comunicarea. Cooperarea dintre membrii familiei este rezultatul schimbării mentalităților, schimbare ce a fost impusă de o serie de factori. Această cooperare a făcut posibilă egalitatea, a înlesnit comunicarea, a favorizat chiar schimbarea, căci relațiile familiale nu mai sunt dominate de ierarhie și represiune.

Întrebări recapitulative:

1. Delimitați abordarea sociologică de cea juridică a familiei.
2. Definiți principalele tipuri de familie în dependență de criteriile: locuință, numărul de generații, poziția persoanei în cadrul familiei, normalitatea.
3. Caracterizați tipologia familiei înaintată de *Fr. Le Play*.
4. Explicați esența fenomenului rudeniei.
5. Analizați caracteristicile principale ale formelor de organizare familială.

Bibliografie selectivă:

1. Girard A. *Alegerea soțului – fenomen social // Sociologia franceză contemporană*. – București, 1971.
2. Iluț P. *Familia – cunoaștere și asistență*. – Cluj–Napoca, 1995.
3. Iluț P. *Sociologia familiei*. – Cluj–Napoca, 1993.
4. Mihăilescu I. *Schimbări în modelele familiale. Comunicări, studii*. – București, 1987.
5. Stănoiu A., Voinea M. *Sociologia familiei*. – București, 1983.
6. Harris C.C. *Relațiile de rudenie*. –București, 1998.

CAPITOLUL II

SOCIALIZAREA – PROCES SOCIAL FUNDAMENTAL

1. Definirea procesului de socializare

Omul este o ființă socială. Chiar din primele zile ale existenței sale el este înconjurat de semenii săi, este inclus în diverse relații sociale, prin intermediul cărora însușește și interiorizează valori fundamentale comune, simboluri, reprezentări colective, așteptări etc. Formarea personalității umane este rezultatul unui proces complex de socializare, în care interacționează factorii personali, de mediu și culturali. **Socializarea** este un proces psihosocial de transmitere-asimilare a atitudinilor, valorilor, cunoștințelor, modelelor de comportare specifice unui grup sau comunități în vederea formării, adaptării și integrării sociale a unei persoane. În acest sens, socializarea este un proces interactiv de comunicare, care presupune dubla considerare a dezvoltării personale și a influențelor sociale. Din punct de vedere psihologic, ea reflectă modul personal de receptare și de interpretare a mesajelor sociale.

Socializarea este modalitatea prin care un organism biologic este transformat într-o ființă socială, capabilă să acționeze împreună cu alții. Fără socializare, societatea nu ar putea supraviețui cum, de altfel, nici individul nu ar putea supraviețui în afara societății.

Procesul socializării începe din timpul copilăriei, când intervin primele contacte sociale și experiențe de viață, derulându-se de-a lungul întregii vieți, pe măsura dobândirii de către individ a noi statusuri și roluri succesive. Conținutul socializării are atât o semnificație psihologică (maturizarea), una culturologică (interiorizarea normelor și a valorilor sociale), cât și una sociologică (deprinderea cu rolurile sociale și elaborarea unor comportamente adecvate).

Socializarea cuprinde în mod necesar două laturi: *integrativ-adaptativă* și *transformator-creativă*. În acest sens, un individ este socializat atunci când este învățat să se comporte în mod creativ, în concordanță cu modurile de gândire și simțire specifice societății în care trăiește, să selecteze conduite compatibile cu cerințele rolurilor sociale pe care trebuie să le îndeplinească cu creativitate.

Procesul de socializare include în sine diferite aspecte: personal, moral, politic.

Socializarea profesională are două momente importante: pregătirea, în cadrul școlii, pentru viitoarea profesie (caracterizată preponderent prin manifestarea laturii anticipative) și integrarea profesională la locul de muncă. Începuturile socializării profesionale sunt marcate de opțiunea pentru o anumită profesie. Aici este remarcabilă următoarea constatare semnificativă: cu cât maturizarea (identificată cu existența preocupării pentru model și ideal) prezintă valori mai ridicate cu atât mai clar se definesc opțiunile profesionale.

Socializarea morală. Începuturile acestui studiu este stabilit în perimetrul cercetărilor efectuate de Jean Piaget asupra dezvoltării personalității. Pornind de la el, Lawrence Kohlberg distinge trei stadii în evoluția morală a personalității: de la stadiul *preconvențional*, în care respectarea normelor morale are la bază mecanismul pedepsei și răsplății, la cel *convențional*, caracterizat prin conformarea la colectivitate și, în sfârșit, la stadiul superior, *postconvențional*, în care respectarea normelor este o alegere individuală. Aceasta nu înseamnă însă că toți tinerii parcurg integral aceleași stadii.

Socializarea politică. Unii sociologi au ajuns la concluzia că atât convingerile și atitudinile, cât și comportamentul politic se formează și se dezvoltă în anii tinereții. Socializarea politică cuprinde următoarele etape succesive:

- perceperea unui univers simbolic (în jurul vârstei de 5 ani);
- recunoașterea unui univers politic (5-6 ani);
- constituirea unei ordini politice intuitive (7-11 ani);
- constituirea unei ordini politice concrete (12-13 ani);
- elaborarea unei ordini problematice conflictuale (14-16 ani);
- gândirea politică concretă, abstractă, ideologică (după 17 ani).

Adolescența și începutul vârstei adulte sunt perioade cruciale pentru formarea și dezvoltarea conștiinței și a comportamentului politic.

Socializarea se poate efectua atât pe verticală, prin intermediul adulților, cât și pe orizontală ("intersocializare"), prin intermediul celor de aceeași vârstă.

Sociologii fac diverse afirmații referitor la modalitățile de socializare și impactul lor asupra formării personalității umane. Em. Durkheim insistă asupra socializării ca constrângere exercitată de societate asupra

individului. G. Tarde interpretează socializarea ca voință individuală de a imita. H. Coolez spunea că socializarea depinde de modul în care ne contemplăm în privirea tuturor celorlalți, depinde de judecățile lor asupra noastră. E.H. Mead pretinde asupra faptului că "Sinele" nu este prezent la naștere, ci se dezvoltă prin experiența socială, atrăgând atenția asupra binefacerilor socializatoare ale jocului (de roluri).

Socializarea reprezintă, în ansamblul său, procesul început de la cea mai fragedă vârstă prin care individul își însușește normele, valorile, regulile de conduită compatibile cu modelul etico-normativ al societății.

2. Teorii ale socializării

Procesul de socializare a format obiectul numeroaselor analize științifice, având drept scop evidențierea factorilor determinanți ai socializării, a agenților de socializare, a mecanismelor prin care aceasta se realizează. Aceasta a dus la apariția diverselor teorii ale socializării.

Dintre cele mai importante și mai complete *teorii ale socializării* sunt menționate: *psihanaliza*, *teoriile învățării*, *teoriile dezvoltării cognitive*.

În continuare ne vom referi la analiza acestor teorii. Una dintre primele teorii ale socializării este ***psihanaliza***.

Autorul acestei teorii, psihologul german Sigmund Freud, aprecia importanța factorilor biologici (a naturii) și a experienței sociale (a educației) pentru dezvoltarea personalității umane.

Una dintre necesitățile umane fundamentale care ajută la modelarea comportamentului uman este erosul, "instinctul vieții", care explică nevoia oamenilor de a stabili legături între ei și de a-și manifesta afecțiunea. Cealaltă este thanatos, "instinctul morții", baza înclinației agresive a omului. Aceste două impulsuri deseori se află în opoziție, iar drama vieții umane este o consecință a acestui conflict.

În opinia lui S.Freud, personalitatea umană este compusă din trei elemente: Sinele, Supraeul și Eul, a căror interacțiune constituie substanța vieții mintale.

Sinele reprezintă impulsurile biologice universale, care deseori cer satisfacție imediată. El este, în mare măsură, inconștient și operează pe baza "principiului plăcerii". Din perspectivă psihanalitică, sugarul este esențialmente un sine, un mănunchi de nevoi biologice care cer satis-

facere imediată. În personalitate Sinele este reprezentat prin Supraeu, care este similar cu ceea ce numim "conștiință". Inițial, el este format din prescripțiile și prohibițiile impuse copilului de către părinți. Pe măsură ce copilul crește, contribuțiile la Supraeu se măresc.

Deseori Sinele și Supraeul se află în opoziție: Sinele vrea ceva, iar Supraeul îl constrânge din cauza normelor sociale. Aici intervine cel de-al treilea element – Eul, care are sarcina de a media acest conflict.

Eul este acea parte a personalității care este în contact cu realitatea. El mediază între pretențiile deseori irealiste ale individului și cerințele uneori restrictive ale Supraeului, încercând să le adapteze pe amândouă la realitatea socială.

În esență, personalitatea conține în ea conflictul care există între el și societate, între natură și educație.

Personalitatea umană se dezvoltă, trecând printr-o serie de stadii succesive pe care S.Freud le-a numit "stadiile dezvoltării psihosexuale", care sunt determinate de fixarea libidoului. Primul stadiu, care se manifestă în timpul primului an de viață, este *stadiul oral*, în care sugarul caută plăcere prin activitățile orale, cum este suptul și mușcatul. Al doilea stadiu, care se manifestă în timpul celui de-al doilea an, este *stadiul anal*, a cărui funcție constă în controlul instinctelor. Următorul stadiu, *falic*, cuprinde vârsta de la 3 până la 5 ani și reprezintă perioada conștientizării sexuale inițiale, fiind perioada conflictului oedipal, care se referă la tendința copilului de a forma un atașament afectiv puternic, cu complicații sexuale față de părintele de sex opus și de a dezvolta o realitate ostilă față de părintele de același sex. Acest conflict este rezolvat prin renunțarea la atașamentul puternic al copilului față de părintele de sex opus și identificarea cu părintele de același sex. În stadiul *latenței*, care începe aproximativ de la 5 ani și derulează până la pubertate, sexualitatea scade în importanță, dezvoltarea personalității fixându-se pe dezvoltarea fizică și pe deprinderile intelectuale. Stadiul *genital* constă în revenirea energiei sexuale, datorate schimbărilor hormonale ale pubertății. Însă, în acest stadiu instinctul sexualității este mai matur, implicând totodată împărtășirea plăcerii sexuale cu altcineva.

Aceste faze sunt considerate moștenire biologică universală a speciei umane. Răspunsul la libidoul care stârnește poftă este important pentru dezvoltarea personalității. Pentru S.Freud dezvoltarea personalității depinde de interacțiunea caracteristicilor noastre biologice și de experiența socială.

O altă teorie a socializării este **teoria învățării**. Conform acestei teorii, individul trăiește din experiențe în care constată anumite legături între fapte și anumite consecințe ale acțiunilor sale. Teoriile behavioriste au arătat că, dacă asupra individului se repetă un anumit număr de stimuli, la acesta se dezvoltă un anumit număr de reacții care devin, pe parcurs, mai mult sau mai puțin automatisme. Preluând analogic ideea reflexului condiționat al lui Pavlov, putem afirma că învățarea socială are ca rezultat dezvoltarea la copil a unui anumit număr de reflexe sociale. Reflexele sau reacțiile condiționate dobândite în copilărie se vor manifesta și la vârsta adultă, cu anumite diferențe rezultate din experiența de viață a individului.

Învățarea se realizează asociativ prin condiționare operantă și prin învățare. Prin *condiționare operantă* individul *învăță din experiențele sale trecute, reține consecințele comportamentului său*. În acest fel, el va putea repeta comportamentele ale căror consecințe le dorește și le va evita pe cele cu consecințe neplăcute.

Învățarea prin întărire poate fi realizată prin modul similar dresajului animalelor. În momentul în care animalul exercită o mișcare conformă cu intențiile dresajului, el primește un stimul pozitiv (de exemplu, hrană), iar când exercită o mișcare pe care dresorul nu o vrea, animalul primește un stimul negativ (spre exemplu, este lovit). Acești stimuli, fiind repetați de mai multe ori, la animal se formează reflexele, adoptând doar comportamente asociate cu consecințe pozitive. În mod analogic se procedează și cu copiii: sunt încurajate, stimulate comportamentele dorite și sunt reprimare, descurajate cele nedorite.

Învățarea se poate face nu numai prin condiționare sau prin propria experiență. Învățarea se mai realizează și prin observarea comportamentului altora, prin interacțiunea cu alți oameni. *Învățarea observațională constă în dobândirea unor răspunsuri prin observarea altor oameni, fără ca individul să fi fost în situația de a da primul aceste răspunsuri*. Învățarea se realizează progresiv, etapă cu etapă.

Socializarea este explicată și de **teoriile dezvoltării cognitive**. Reprezentant al acestei teorii este Jean Piaget.

Spre deosebire de S.Freud, J.Piaget și-a concentrat atenția asupra zonei dezvoltării cognitive.

Din experiențele efectuate în privința modurilor de gândire a ființei umane, J.Piaget a conchis că copiii nu colectează informația în mod pasiv, ci analizează, selectează, reactualizează ceea ce văd, aud și simt în lumea

înconjurătoare. Are loc un proces mental, denumit **cogniție**, de utilizare a informației provenite din mediu și din memorie în luarea deciziilor.

Dezvoltarea cognitivă parcurge mai multe stadii (etape). Fiecare stadiu implică dobândirea unor noi deprinderi și depinde de încheierea cu succes a celui precedent. J.Piaget distinge patru stadii în dezvoltarea cognitivă a copilului.

Primul stadiu, *senzorial-motor*, se manifestă în primii doi ani de viață. Până la vârsta de aproximativ patru luni, un bebeluș nu se poate deosebi pe sine de mediu. De exemplu, copilul nu diferențiază obiectele de persoane, nu este conștient că există altceva în afara câmpului său vizual. El învață treptat să deosebească oamenii de obiecte, ajungând să-și dea seama că acestea au o experiență independentă de percepțiile sale imediate. În decursul acestui stadiu copilul învață prin simțuri, prin atingerea obiectului, prin manipularea lui, prin explorarea fizică a mediului. În această perioadă copiii nu sunt în stare să folosească simboluri și nici nu se pot angaja în gândirea superioară. Lumea lor este experiența fizică directă.

Cel de-al doilea stadiu, *preconvențional*, durează de la vârsta de 2 ani până la 7 ani, când la copil începe să se dezvolte rapid capacitatea de a utiliza simboluri (în special limbajul). Copiii încep să conceapă, cel puțin într-o formă rudimentară, lucruri pe care nu le văd și nu le ating, putând astfel distinge între fantezie și realitate. Viziunea caracteristică a copiilor în acest stadiu este *egocentrismul*. Acest concept nu se referă însă la egoism, ci la tendința copilului de a interpreta lumea în mod exclusiv în termenii propriei sale poziții. De exemplu, băiețelul sau fetița nu înțeleg că alții văd obiectele dintr-o perspectivă diferită de a sa. Ținând o carte în fața sa, copilul poate întreba despre o imagine din ea fără a-și da seama că persoana care stă în fața lui nu poate vedea decât coperta cărții.

Stadiul al treilea, *operațional concret*, durează de la 7 ani până la 10 ani. Pe parcursul acestui stadiu la copil se dezvoltă capacitatea de a gândi logic și de a aprecia perspective alternative. Copiii concep natura cauzei și a efectului. Totuși, gândirea lor continuă să rămână legată mai curând de obiecte și evenimente concrete, identificabile, decât de idei abstracte. În acest stadiu ei încep să înțeleagă perspectiva altora și să vadă posibilitatea existenței punctelor de vedere alternative, acesta fiind un pas important spre dezvoltarea lor socială.

Al patrulea stadiu, și ultimul - *operațional formal*, cuprinde vârsta între 11-15 ani. În această perioadă adolescenții încep să gândească logic. Atunci când se confruntă cu o problemă, ei sunt capabili să analizeze toate modalitățile posibile de a o rezolva și le parcurg în mod teoretic spre a găsi o soluție. Această capacitate de a gândi abstract le îngăduie să depășească limitările timpului și ale spațiului.

În concepția lui J.Piaget, individul și mediul sunt într-o continuă interacțiune. Procesul de socializare nu este uniform pentru toți indivizii, deoarece intervin diferențe în capacitățile cognitive ale individului.

3. Etapele socializării și formele ei

Socializarea începe din primele zile de viață și continuă de-a lungul întregii vieți. Ca proces stadial și continuu, niciodată total sau încheiat, socializarea presupune două etape (stadii) principale: **etapa socializării primare** (de bază) și **etapa socializării secundare** (continue).

Socializarea primară este procesul prin care se formează primul univers social al individului. Individul devine capabil să facă față vieții sociale prin includerea lui în elementele sociale de bază: norme, valori, credințe, reguli de comportare etc. Socializarea primară debutează o dată cu nașterea și are funcția de a transforma ființa biologică în ființă socială prin apropierea lumii-viață a primelor grupuri de contact, printre care familia deține locul principal.

Fiecare individ este plasat prin naștere în interiorul unor structuri sociale obiective. Contactul său cu aceste structuri nu este însă direct, ci mijlocit. Agenți ai socializării primare sunt așa-numiții *alți semnificativi* (părinți, membri ai familiei, rude, alte persoane), care au rolul de a media pentru el realitatea obiectivă. Prin urmare, realitatea cu care copilul vine în contact din primele clipe ale vieții și pe care o interiorizează, făcând-o a sa, este lumea-viață a *celuilalt semnificativ*.

Conținuturile specifice apropiate în cursul socializării primare variază de la o societate la alta în funcție de definițiile date copilului și copilăriei. Ele variază chiar și în cadrul aceleiași colectivități, fiind transmise în mod diferit, atât în funcție de definițiile sociale ale unor particularități biologice (vârstă, sex), cât și de distribuția socială a cunoașterii. Instrumentul principal și privilegiat al socializării primare este limbajul.

Prin intermediul limbajului copilului îi sunt transmise modele de conduită, care pot fi aplicate imediat sau ulterior în viața cotidiană și care permit identificarea sau diferențierea sa în raport cu alte persoane.

Pe lângă dimensiunea cognitivă, socializarea primară implică și o importantă dimensiune afectivă, destul de importantă pentru perioada copilăriei. Aprecierea limii-viață este condiționată de identificarea emoțională a copilului cu *altul semnificativ*. Preluând rolurile și atitudinile acestuia, copilul le transformă în roluri și atitudini proprii, adoptând totodată și imaginea pe care o are *altul semnificativ* cu privire la persoana sa (a copilului). Astfel, copilul devine capabil de autoidentificare, dobândind o identitate subiectiv coerentă, ordonată și admisibilă.

În cursul diverselor experiențe cu diferiți *alți semnificativi*, rolurile și atitudinile apropiate parcurg un proces de abstractizare progresiv, de la cele asociate unei persoane concrete la cele generale și impersonale. Această abstractizare este numită *altul generalizat*. Din momentul în care *altul generalizat* s-a constituit în conștiința copilului, acesta dobândește o identitate în raport cu societatea, iar autoidentificarea sa capătă stabilitate și continuitate. Aici socializarea primară se încheie.

Dimensiunile sociale dobândite prin socializarea primară sunt completate pe parcurs cu elemente noi. *Procesul prin care persoana își modifică comportamentele și asimilează noi modele culturale și comportamentale, își asumă noi sisteme de valori, noi atitudini și roluri este definit ca socializare secundară*. Conținuturile interiorizate în cursul socializării secundare reprezintă o cunoaștere specializată. Cu alte cuvinte, ea asigură învățarea rolurilor instituționale. Agenții socializării secundare sunt percepuți, de obicei, ca funcționari ai instituției, dar pot coincide și cu agenții socializării primare (părinți, în principal).

Comparativ cu socializarea primară, identificarea emoțională a actorului este diminuată mult. Socializarea secundară se desfășoară în condițiile de neutralitate afectivă. Agenții socializării nu mai sunt, în mod necesar, *alții semnificativi*, ci sunt percepuți ca funcționari ai instituției. Simpla identificare mutuală pe care o impune comunicarea obișnuită este suficientă. Interacțiunea poate fi formalizată, iar rolurile au un înalt grad de anonim. Conținutul cunoașterii dobândite în acest fel este mai puțin subiectiv. Totuși, identificarea emoțională cu agentul socializării este, uneori, necesară. Este cazul socializării pentru roluri a căror exercitare impune implicarea afectivă a individului (spre

exemplu, rolurile artistice sau religioase). Însă, chiar și în aceste situații, identificarea emoțională nu este totală, ci merge doar până la un punct definit ca necesar și suficient pentru reușita socializării.

În condițiile în care diviziunea muncii și distribuția socială a cunoașterii au un nivel scăzut de complexitate, agenții socializării secundare pot coincide cu cei ai socializării primare (părinții, în special). O dată cu evoluția socială și cu creșterea gradului de complexitate a fenomenelor amintite, rolul familiei în socializarea secundară decade, ea revenind altor instanțe care necesită, de cele mai multe ori (dacă nu chiar totdeauna), un ansamblu de operații specializate și un personal specializat.

Socializarea secundară este condiționată de conținuturile însușite în cursul socializării primare. Realitatea subiectivă secundară este constituită pe fundalul celei cristalizate anterior, care are un accent de realitate mai mare. De aici rezultă două consecințe: 1) socializarea primară este deosebit de importantă pentru individ, întrucât ea plasează structurile de bază ale *Sinelui* și ale lumii; primii ani de viață și primii *alți semnificativi* (părinți, membri ai familiei, alte persoane sau grupuri) *oferă o orientare în și către lume*, conturând limitele receptivității ulterioare a individului; 2) reușita oricărei socializări secundare este condiționată de consistența conținuturilor noi cu cele achiziționate anterior, care funcționează ca filtru.

Deși socializarea este un proces global, ea se realizează în cadrul unor grupuri, în medii sociale diferențiate. Din acest motiv, socializarea poate avea o formă **pozitivă** conformă cu valorile, normele, așteptările sociale promovate de către societate, sau **negativă**, contrară așteptărilor, normelor, valorilor sociale generale, proprie unor grupuri periferice sau subculturi. Socializarea pozitivă mai poate fi numită și socializare *normală* și *concordantă*, deoarece se realizează în acord cu normele, valorile specifice societății date, iar socializarea negativă mai poate fi numită și *discordantă*, deoarece presupune un conflict cu normele și valorile specifice societății.

Utilizând aceste două perechi de tipuri de socializare, putem efectua o clasificare a acestora identificând patru forme:

SOCIALIZARE		SOCIALIZARE	
		concordantă	discordantă
	pozitivă	I	II
	negativă	III	IV

În prima formă (pozitiv-concordantă), socializarea se realizează conform unor valori și norme sociale fundamentale și în concordanță cu valorile și normele promovate de societatea globală.

În forma a doua (pozitiv-discordantă), socializarea se realizează în conformitate cu valorile și normele sociale fundamentale, dar în discordanță cu unele norme și valori promovate de unii agenți socializatori.

În forma a treia (negativ-concordantă), socializarea se realizează în conformitate cu normele, valorile promovate la nivel social, dar neconformă cu normele și valorile promovate de socializarea globală.

În forma a patra (negativ-discordantă), socializarea se realizează contrar normelor și valorilor fundamentale și celor promovate la nivel social global. În acest caz, avem o socializare deviantă în raport cu socializarea globală, dar conformă cu normele unui grup sau subculturi. O astfel de socializare poate fi întâlnită în cazul unor societăți marginale (care refuză societatea înglobată) sau delincvente, raportate la o subcultură delincventă.

Distincțiile dintre pozitiv-negativ, concordant-discordant nu sunt întotdeauna ușor de făcut. Ele presupun raportarea la anumite valori generale, dificil de operaționalizat în cercetarea sociologică.

O altă formă de socializare, *aptă să permită adaptarea în perspectiva unor mutații sociale viitoare, care ar cuprinde fenomenele socializatoare ce pot îndeplini o funcție pregătitoare pentru viitor*, este numită *anticipativă*.

Socializarea anticipativă are un caracter implicit și neformal, deoarece nu presupune forme instituționale sau persoane care să se ocupe special, în mod expres, de aceasta. Ea presupune o adaptare prospectivă la o succesiune posibilă de roluri viitoare, pregătind individul uman pentru "cicluri viitoare" ale vieții sale, motiv din care acest fenomen este deosebit de important sub aspect formativ (în pregătirea tinerilor pentru anumite activități și roluri socioprofesionale).

Știm că realitatea subiectivă este permanent modificată. Socializarea secundară modifică realitatea construită în cursul primei socializări; mai mult, pluralitatea "lumilor" trăite face ca multiplele socializări secundare să se succedă sau să se suprapună, fiecare aducând transformări identității individuale. În decursul vieții apar situații care determină individul să învețe roluri complet noi și să le abandoneze pe cele vechi. Spre exemplu, un student în primul an de studii va avea de învățat roluri foarte diferite de cele ale elevului. Dacă va locui într-un cămin studen-

țesc, el va trebui să se adapteze unui mediu de viață diferit de cel familial. O persoană care se pensionează își abandonează o mare parte din rolurile anterioare și intră într-un nou rol, de pensionar. În aceste situații intervine **re-socializarea**, care constă într-un proces de învățare a unor roluri noi și de abandonare a unor roluri anterioare. Eficacitatea re-socializării depinde, în mare parte, de receptivitatea individuală, dar și de intensitatea controlului social exercitat de noi agenți de socializare.

4. Agenții socializării

Socializarea este realizată de numeroși agenți, dintre care cei mai importanți sunt familia, grupurile-perechi (sau de vârstă), școala și mijloacele de comunicare în masă.

În orice societate **familia** constituie factorul primordial al formării și socializării copilului. Ea reprezintă cadrul principal în interiorul căruia se modelează personalitatea copilului. În familie se stabilesc primele și cele mai durabile relații intime.

Funcția de socializare a familiei se realizează în patru stadii specifice: 1) situațiile de "educație morală", având la bază relațiile de autoritate prin intermediul cărora copilului i se furnizează regulile morale; 2) situațiile de "învățare cognitivă" prin care copilul învață sistemul de cunoștințe, aptitudini, deprinderi necesare conviețuirii în societate; 3) situațiile care angajează invenția și imaginația, prin intermediul cărora se dezvoltă capacitățile creatoare ale copilului și gândirea "participativă"; 4) situațiile de "comunicare psihologică", care dezvoltă afectivitatea copilului.

Deși familiile realizează funcții socializatoare comune, în realitate intervin numeroase diferențe în ceea ce privește stilurile și modurile în care fiecare familie își socializează copiii. Există diferențe între categoriile profesionale sau între cele rezidențiale. Socializarea într-o familie de intelectuali este diferită de cea dintr-o familie de muncitori, iar cea dintr-o familie urbană diferită de cea dintr-o familie rurală. Diferențe specifice intervin și între familiile ce aparțin aceleiași categorii socioprofesionale sau rezidențiale. Chiar și în cadrul aceleiași familii intervin diferențe în raport cu rangul nașterii.

Un rol important în realizarea socializării familiale îl are imitația. În primii ani de viață mama reprezintă afecțiunea și autoritatea pentru copil. La o anumită vârstă băiatul se detașează de mamă și se apropie

de tată printr-un mecanism de identificare. Fetele realizează identificarea fără a se detașa de mamă.

Socializarea familială se face în funcție de rolul pe care părinții îl anticipează pentru copii (muncitor, stăpân, servitor etc.). Însă, rolul anticipat nu concordă întotdeauna cu rolul pe care și-l dorește copilul. Această neconcordanță poate provoca conflicte familiale și contestarea drepturilor părinților în socializarea anticipativă.

Socializarea în cadrul familiei este determinată și de faptul cum privește societatea copilul. În unele societăți copilul este văzut ca un mic animal, în altele - ca un om mai mic; în unele - ca o ființă pură, care trebuie apărută împotriva mizeriei sociale, în altele - ca o ființă sălbatică, impură, care trebuie transformată în om.

În diferite perioade de vârstă familia exercită acțiuni specifice legate de îngrijire, protecție, educație.

În perioada preșcolară familia pune accentul pe îngrijire, ocrotire, protecție; în perioada școlară ajutorul este centrat pe îndrumare și control în activitățile școlare; în perioada pubertății apar probleme legate de dispoziția sexuală.

Cercetările sociologice în domeniul socializării familiale pun în evidență faptul că în societatea modernă funcția socializatoare a familiei se exercită mai dificil și mai superficial, o parte din elementele ei fiind preluate de alți agenți socializatori.

Un alt agent al socializării este **școala** – un agent socializator complex, care oferă atât informații, deprinderi, cât și un întreg climat valoric și normativ, diferit de cel al familiei. Relațiile de familie sunt intime, speciale. În școală însă profesorul nu trebuie să aibă "relații speciale" cu elevii. Acțiunile lui trebuie să fie dirijate de ceea ce face copilul și cum face, și nu de cine este el. Socializarea în școală depinde de modul de organizare a ei. Fiecare școală își are trăsături, elemente culturale specifice, astfel încât elevii de la un liceu se vor deosebi de elevii de la alt liceu.

În școală elevii iau cunoștință de sisteme formale de evaluări: note și caracteristici periodice primite de elev și trimise părinților. Aceasta vine în contrast total cu practicile familiale lipsite de formalism și constituie o experiență nouă, deseori dificilă pentru unii copii. În școală elevul învață, de asemenea, multe deprinderi și interacțiuni interpersonale. El învață ce înseamnă să împartă cu alții, să facă un lucru cu rândul, să se compare cu egali săi. Această lume socială nouă contribuie substanțial la socializarea copilului.

Un agent important al socializării sunt **grupurile-perechi** (de vârstă). Acestea sunt grupuri formate din persoane care au aproximativ aceeași vârstă și statut social general. Ele se manifestă ca agenți puterici de socializare, în special în perioada copilăriei și a adolescenței.

Socializarea efectuată în rândul grupurilor-perechi diferă în multe privințe de cea familială. În primul rând, poziția socială a copilului în familie este autonomă, însă în grupul de vârstă ea trebuie câștigată. În al doilea rând, în familie (ca și în școală), socializarea este, deseori, gândită și planificată; în grupul de vârstă socializarea are loc în mare parte fără un plan gândit.

Grupul de vârstă oferă copiilor posibilitatea de a se manifesta independent, în afara controlului părinților. În relațiile cu părinții sau cu adulții copiii au o poziție subordonată; grupurile-perechi oferă copiilor posibilitatea să interacționeze ca egali, ca parteneri de cooperare și competiție cu același statut. Ele socializează caracteristici, trăsături, modele culturale și subculturi diferite de cele familiale, ignorate de către adulți; folclor, jocuri, informații despre relațiile sexuale etc.

Mijloacele de comunicare în masă (mass-media) tind să devină astăzi unul dintre principalii agenți de socializare. Ele desemnează ansamblul organizațiilor (radio, TV, filme, ziare, reviste, cărți, aparate video, înregistrări pe bandă, casete și compact discuri etc.) care vehiculează informații către un număr mare de oameni. Mass-media influențează socializarea, asigurând atât modele suplimentare și alternative de roluri, cât și norme, valori sociale. Efectele lor socializatoare pot fi atât pozitive, cât și negative, în dependență de conținutul mesajului. Emisiunile prosociale educă la copii spiritul de cooperare, ajutor, prietenie. În schimb, informațiile care prezintă (de regulă, în filmele artistice) violență, agresivitate, delincvență influențează negativ asupra copiilor, tinerilor, adulților.

Problema efectelor ambivalente de informare în masă nu a fost însă soluționată, generând în continuare numeroase dispute.

Socializarea nu se limitează doar la cei patru agenți amintiți. Ea este realizată și de către organizațiile religioase, politice, asociațiile voluntare, precum și de însăși comunitatea în care trăiește individul. Toate acestea contribuie la formarea concepției despre lume a persoanei și la percepțiile sale a ceea ce este un comportament dorit sau nedorit.

Socializarea realizată de diverși agenți poate fi unitară (când acțiunile tuturor agenților sunt determinate de norme și valori similare sau compatibile) sau contradictorie (când normele și valorile socializate de un agent sunt opuse celor socializate de alt agent). Diferențele puternice între agenții socializatori conduc la procese de socializare contradictorii și la formarea personalităților contradictorii.

Prin toate expresiile sale, anterior prezentate, socializarea are profunde influențe formative, la nivelul tuturor componentelor structurale ale personalității, ale individualității, modelând disponibilitățile individului de a participa la modificările sociale și de a se autorealiza. Prin mecanismele și formele sale socializarea contribuie la modelarea socială a ființei umane, la dezvoltarea personalității sociale (implicit, a personalității creatoare) cu toate structurile sale psihosociale de personalitate: sistemul de atitudini și valori, sistemul de aspirații și idealuri etc. Ea contribuie la crearea posibilităților de manifestare și realizare a personalității în cadrul diferitelor forme de comunitate și activitate umană. Totodată, ea contribuie la formarea și cultivarea *sociabilității* - capacitatea individului de a fi comunicativ, de a colabora, de a interacționa în grup. Indiferent de tipul extravert sau introvert căruia îi aparține, ființa umană își poate cultiva un anumit grad de sociabilitate necesară integrării sale în viața și activitatea socială.

Întrebări recapitulative:

1. Caracterizați aspectele principale ale procesului de socializare..
2. Care sunt funcțiile și etapele socializării?
3. Care este rolul socializării primare și al socializării secundare?
4. Ce tipuri, forme de socializare cunoașteți?
5. Numiți principalii agenți de socializare

Bibliografie selectivă:

1. Mihăilescu I. *Sociologie generală*. - București, 2000.
2. Giddens A. *Sociologie*. - București, 2000.
3. Stănciulescu E. *Teorii sociologice ale educației*. - Iași, 1996.
4. Rădulescu Șt. *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*. - București, 1985.

CAPITOLUL III

TEORII SOCIOLOGICE ALE EDUCAȚIEI

„Omul nu poate deveni om decât prin educație.
El nu este decât ceea ce-l face om”.
(Im.Kant. Tratat de pedagogie)

1. Educația din perspectiva funcționalistă

Educația este definită ca proces de devenire a ființei umane, de scoatere a omului dintr-o stare natural-inferioară și ridicare a lui la o stare calitativ nouă, superior-culturală. A educa înseamnă a schimba în mod intenționat comportamentul individual sau colectiv pentru a atinge *starea de ființare a omului din perspectiva universalului devenirii sale*.

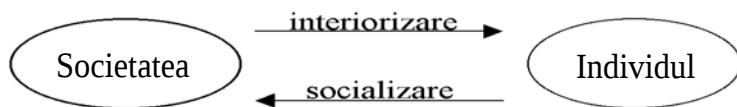
Ne naștem oameni, aceasta însă nu este de ajuns, trebuie să și devenim. Unitatea noastră biologică are nevoie de o confirmare ulterioară, ceva asemănător cu o a doua naștere în care, prin propriile noastre eforturi și relații cu alți oameni, ne formăm și ne cultivăm.

Explicarea educației comportă mai multe perspective: antropologic-culturală, istoric-generică, filosofic-praxiologică, sistemic-axiologică, sociologică etc.

În sens *antropologic*, educația desemnează procesul de umanizare a omului prin intermediul valorilor culturii și al relațiilor sociale. Explicația *istoric-genetică* vizează condițiile educației în anumite etape de dezvoltare a societății și ale cunoașterii umane. În sens *filosofic-praxiologic*, educația este privită ca acțiune de influențare a relațiilor interpersonale în societate. Interpretarea *sistemică* are în vedere globalitatea și dinamica funcțională a educației, acțiunea educativă fiind compusă dintr-o mulțime de componente interdependente. În sens *axiologic*, educația este interpretată ca proces de formare a spiritului uman, de cultivare a respectului pentru valorile morale și patriotice. În sens *sociologic*, educația constituie unul dintre mecanismele create de către societate în vederea perpetuării sale, prin care transmite, atât tinerilor, cât și adulților, ansamblul structural al informațiilor sale sub forma cunoștințelor, priceperilor și deprinderilor de comportament, estimate ca necesare.

Pe parcursul istoriei educația a format obiectul numeroaselor analize științifice, având drept scop dezvăluirea și evidențierea rolului educației, a factorilor determinanți și a mecanismelor prin care ea se realizează. Aceasta a dus la apariția diverselor teorii sociologice ale educației, dintre cele mai importante evidențiindu-se: teoria funcționalistă, teoria interacționalist-simbolică, teoria funcționalist-simbolică, teoria constructivist-fenomenologică.

Unul dintre promotorii teoriei funcționaliste, Em.Durkheim, susține teza că educația este, pentru oricare dintre membrii unei societăți, înainte de toate un dat. Aceasta înseamnă că noului-născut i se impune o realitate socială constituită, exterioară și constrângătoare. Identitatea societate-individ este un produs al experienței sociale a individului, în cursul căreia are loc *interiorizarea* elementelor conștiinței colective în conștiința individuală. În felul acesta, exterioritatea devine interioritate, constrângerea exterioară se manifestă ca opțiune personală, iar conștiința colectivă este immanentă conștiinței individuale. Această mișcare este dublă: dintre societate către individ, ca proces de interiorizare, și dintre individ către societate, ca proces de socializare.

Vectorul dublei mișcări îl constituie *educația*, care se află pe poziția de termen mediu între faptul social și faptul individual, între constrângere exterioară și constrângere interiorizată.

Este evident, că din nimic nu poate rezulta nimic. Personalitatea umană se dezvoltă, în mod necesar, în continuarea unor premise pe care natura le fixează în codul genetic al individului. Iar educația are rolul de a-i orienta și a-i stimula evoluția potențelor genetice, făcând posibilă realizarea naturii umane. Aceasta însă nu înseamnă că educația răspunde exclusiv unor nevoi naturale ale ființei umane, având ca scop realizarea în fiecare individ a unei naturi umane universale. La nivelul speciei umane, educația este necesară și posibilă tocmai din motivul că structurile genetice ale organismului uman mediu nu sunt specializate și prezintă o mare plasticitate. Chiar și în cazul indivizilor a căror înzestrare genetică prezintă o specializare superioară celei me-

dii, caracterul contradictoriu al atributelor native limitează dezvoltarea aptitudinilor, deoarece înaintarea pe o singură traiectorie poate bloca, total sau parțial, alte traiectorii posibile.

Prin urmare, nu natura, ci societatea comandă dezvoltarea personalității. Educația are o *funcție eminentamente socială*. Ea *socializează*, adică transformă un individ biologic asocial într-un membru al unei colectivități, asigurând interiorizarea comportamentelor “fixate” în calitate de comportamente *normale*, care se regăsesc la majoritatea membrilor societății. Interiorizând comportamentele normale, individul se înscrie în limitele *tipului individual mediu*.

Educația construiește în individ, din perspectiva scopurilor și a mijloacelor, o serie de structuri subiective, calitativ diferite de cele genetice. Esența acestor structuri o constituie discontinuitatea lor în raport cu dispozițiile native. Ele reprezintă forma interiorizată a constrângerilor exterioare exercitate asupra individului în cursul experienței sale sociale.

Privită astfel, educația constă într-un efort continuu orientat spre a impune copilului moduri de a simți și de a acționa, la care el nu ar fi ajuns în mod spontan. Din primele zile de viață copilul este constrâns să mănânce, să bea, să doarmă la anumite ore; mai târziu îl constrângem să țină cont de celălalt, să respecte uzanțele, consecințele, să muncească etc. Dacă peste un timp constrângerea încetează să mai fie resimțită, aceasta se întâmplă pentru că ea dă naștere unor obișnuințe (*habitudes*), unor tendințe interne care o fac inutilă.

Aceasta înseamnă că educația se manifestă ca o veritabilă *forță creatoare*. Consecințele educației se echivalează cu o a doua naștere. Ea creează în om un nou om.

Noul pe care educația îl creează în individ constă într-un ansamblu de comportamente normale pentru membrii unei colectivități date, în consens cu cele ale celorlalți, într-un sistem de idei, sentimente, obișnuințe care exprimă în noi personalitatea grupului sau a grupurilor din care facem parte (spre exemplu: credințele religioase și practicile morale, tradițiile naționale sau profesionale, opiniile colective de tot felul). Totalitatea acestora formează ființa socială, iar scopul educației rezidă în a forma în fiecare din noi această ființă.

Conținutul esențial pe care conștiința individuală îl reține din conștiința colectivă este un *conținut moral*. Ființa socială este o ființă morală.

Crearea ființei sociale (morale) este rezultatul acțiunii exercitate de către generația adultă asupra generației tinere. Educatorii se deosebesc de educați prin faptul că sunt cunoscători și purtători ai sistemului de valori – norme – reguli specifice colectivității date. Anume în această calitate ei îl pot transmite. Acest fapt constituie criteriul legitimității autorității educatorului.

În societățile simple familia era principalul arhitect al ființei sociale a copilului. O dată cu evoluția societății rolul educativ al familiei diminuează.

Soluția care se impune constă în constituirea unui nou tip de educație, care ar înlocui solidaritatea mecanică cu solidaritatea organică. Noul tip de educație nu mai este de competența exclusivă a familiei. *Educația domestică* este o educație specială: ea modelează ființa socială așa cum o cere structura familiei. Bineînțeles, o astfel de educație este insuficientă. Ea nu mai poate dezvolta în indivizi spiritul de disciplină din momentul în care funcționarea familiei este puțin dependentă de norme și autoritate și mai mult dependentă de împrejurări particulare și personale, de afectivitate și slabă autoritate.

Regula morală este universală și impersonală. Ea presupune neutralitate afectivă și autoritate din partea educatorului.

Pentru a răspunde nevoilor sociale, este necesar a lărgi universul copilului, a înlocui raporturile familiale personalizate cu raporturile școlare impersonale și neutre, în care se poate impune autoritatea educatorului.

Durkheim distinge *educația conștientă* și *educația spontană*. Criteriul principal al acestei distincții vizează, în special, nivelul de conștientizare și organizare: acțiunea exercitată de către generațiile adulte asupra generației tinere poate fi conștientă, metodică. În realitate însă această acțiune se exercită, de multe ori, spontan, în afara oricărui proiect ori anticipare a consecințelor.

În încheiere menționăm că Emile Durkheim definește educația ca fapt social constrângător și exterior atât în raport cu educatul, cât și în raport cu educatorul. Imaginea *copil-educat*, propusă de concepția durkheimiană, este asemănătoare cu cea a unui ignorant, incapabil de discernământ, un fel de *tabula rasa*. Dar anume din acest motiv copilul este total receptiv la cea ce i se oferă. Iar poziția adultului-educator este de a asigura transferul sistemului cultural din conștiința colectivă în conștiințele individuale.

2. Analiza educației în paradigma interacționalismului simbolic

O altă teorie, al cărei reprezentant principal este Georg Herbert Mead, vine să explice rolul educației în formarea conștiinței de sine a individului.

Mead susține că la baza comportamentului social al individului se află principiul comunicării (gesturile, limba), care implică o participare cu celălalt.

În mod normal se consideră că procesul comunicării este condiționat de conștiință. Cum însă este posibilă conștiința?

Referindu-se la rolul limbajului și al comunicării în procesul educativ de formare a conștiinței de sine a individului, Mead ne sugerează ideea că “spiritul conștiinței de sine” nu este un dat biologic, ci se constituie progresiv în cadrul experienței sociale, prin interiorizarea atitudinilor organizate ale grupului.

Mecanismul dezvoltării sale are la bază *asumarea unor roluri ale Celuilalt*, care implică limbajul și comunicarea. Acesta este mecanismul care explică atât evoluția populațiilor primitive, cât și pe cea a copilului. Dezvoltarea Sinelui este descrisă de Mead ca un proces stațial de trecere de la asumarea unor roluri (atitudini) izolate, după modelul oferit de *Altul semnificativ*, la asumarea unor unități de roluri organizate, prin interiorizarea unui *Altul generalizat*. În acest sens, activitățile ludice pot constitui ilustrări ale modului în care copilul este pus în situația de a interioriza atitudinile celorlalți.

În prima etapă, cea a jocului liber în care relația cu partenerul real sau imaginar nu este reglementată de reguli speciale, copilul își asumă rolurile unor adulți. Asumarea nu înseamnă însă imitare, întrucât copilul recrează continuu rolurile “jucate”. Astfel, mama, învățătoarea etc. se constituie în *Alții semnificativi*. Un *Alt semnificativ* este o persoană care se constituie în partener al copilului, într-un act social oarecare, al cărui rol este apoi asumat de copil, introducând o organizare în spiritul său.

În etapa a doua, cea a jocului reglementat prin reguli speciale (jocul de fotbal), copilul este pus în situația de a-și asuma un rol al cărui exercițiu impune cunoașterea și acceptarea rolurilor tuturor celorlalți. De această dată copilul este obligat să-și acomodeze reacțiile la un

alter colectiv și nu individual, la un “obiect” mai complex, care prezintă o organizare internă pe care trebuie să o înțeleagă și să o respecte. Colectivitatea organizată (echipa de fotbal, familia, clasa școlară etc.) care desfășoară o acțiune cooperativă, reglementată, în care partenerii au de “jucat” roluri complementare, formează un *Alter generalizat*. Interiorizarea unității interacționale (a *Celui alt generalizat*) conduce la dezvoltarea unității *Sinelui*.

În urma activităților educative exercitate în cadrul jocului reglementat are loc constituirea conștiinței de sine a individului.

Elaborând o teorie pe care o califică drept transpersonalistă, sociologică, Mead descrie inteligența umană și conștiința de sine ca proiecții ale conversației prin gesturi în conduita organismului individual. Aceasta implică 2 premise:

a) preexistența temporală și logică a procesului social în raport cu individul conștient de sine;

b) dezvoltarea conversației prin simboluri semnificative care permite interiorizarea de către individ a situației sociale exterioare.

Rolul fundamental în acest proces de emergență simultană a conștiinței și societății revine limbajului.

În acest context, *educația* poate fi definită ca activitate sistematică ce urmărește formarea dimensiunii sociale a conștiinței de sine, prin interiorizarea de către individ a atitudinilor comune ale grupului, utilizând mijloacele de transmitere a valorilor culturale ale colectivității.

În concepția lui Mead, pot fi recunoscute principalele teze ale sociologiei lui Durkheim:

1) disocierea și identitatea societate-individ;

2) înțelegerea personalității ca unitate între o componentă socială și una individuală;

3) definirea educației ca proces de creație a componentei sociale a personalității;

4) definirea educației ca termen mediu între individ și societate.

Mead însă are meritul de a fi deplasat analiza de la dimensiunea instrumentală a activității la cea comunicațională, evidențiind rolul esențial al interacțiunii și al limbajului în procesele educative.

Prin elaborarea conceptelor *Altul generalizat* și *Sine complet* el observă că educația constă în interiorizarea unor *totalități sociale* experimentate direct de către individ; relația educativă nu este pur și

simplic o relație între educat și educator, ci o relație între un subiect (educat) și un ambient complex (o situație) la care educatul și educatorul sunt co-participanți. În aceste condiții educația constă în interiorizarea unei colectivități organizate și a unei situații – proces în care educatul, educatorul, conținuturile transmise și însuși actul transmiterii formează elementele constitutive ale educației.

Subliniind funcția constructivă a *Sinelui*, concepția lui Mead conține 2 consecințe importante pentru analiza procesului educativ. Prima se referă la statutul epistemologic al educatului și al educatorului. Copilul nu este un simplu receptor al mesajului transmis; el procedează la o selecție și resemnificare a experienței, iar răspunsul (comportamentul) său este elaborat în funcție de noua semnificație.

Cea de-a doua vizează funcțiile sociale ale educației: în calitate de proces de comunicare prin limbaj (simboluri semnificative) educația are nu doar funcția de reproducere a structurilor sociale în structurile subiectului, ci și una de (re)constituire simultană și continuă a acestei structuri; ceea ce interiorizează individul nu este un *dat*, ci un *proces*.

3. Formarea personalității din perspectiva funcționalismului simbolic

Următoarea teorie care își propune să analizeze educația este funcționalismul simbolic. Reprezentantul de vază al acestei teorii este T.Parsons.

Metoda preferată de T.Parsons în analiza socialului este cea funcționalist-sistemică, iar construcția întreprinsă de autor în analiza educației poate fi interpretată ca o teorie a sistemelor ierarhizate, organizată în jurul conceptului de *sistem al acțiunii*.

Societatea și personalitatea pot fi analizate în calitate de subsisteme constitutive ale *sistemului general al acțiunii*. Societatea este un tip particular de sistem social (al acțiunii), iar personalitatea constituie o parte a mediului său. Societatea reprezintă tipul de subsistem care ajunge cel mai *înalt grad de autonomie* în raport cu mediul său. Autonomia rămâne, totuși, relativă. Conform unui principiu cibernetic, societatea, ca subsistem mai bogat în informație, controlează sistemul personalității; în schimb, personalitatea, ca subsistem mai bogat în energie, exercită o presiune în sens condițional asupra societății. Prin urmare, autonomia

unei societăți depinde de modul în care reușește să controleze relațiile cu fiecare dintre componentele mediului (să realizeze funcția de adaptare), de gradul propriei integrări interne. *Integrarea* este principala exigență funcțională a societății și se referă la raporturile dintre indivizi, colectivitățile particulare și colectivitatea societală.

Funcția de integrare se interpătrunde cu funcția de *menținere a modelelor culturale*, care presupune “materializarea” acestora în norme mai mult sau mai puțin instituționalizate, și cu o *funcție de realizare a scopurilor colective*, dependentă de transformarea, prin *internalizare*, a modelelor culturale în componente (dispoziții-necesități) ale personalității.

În același timp, atât societatea, cât și personalitatea pot fi analizate ca subsisteme ce posedă o anumită structură și care răspund aceluiași imperative funcționale de adaptare, integrare, menținere a modelelor și de realizare a scopurilor.

Societatea reprezintă un întreg constituit dintr-o pluralitate de subsisteme: *normele* și *colectivitatea*, ca elemente constitutive esențiale, *valorile* și *rolurile*, ca elemente ce asigură legătura dintre sistemul social, pe de o parte, și sistemul cultural, respectiv sistemul personalității, pe de altă parte.

În consecință, personalitatea se prezintă ca o pluralitate de sisteme și subsisteme *dispoziții-necesități* integrate într-un ansamblu organizat. De aceea, vom spune că societatea și personalitatea sunt sisteme ale acțiunii care se interpătrund, ambele fiind sisteme reale ale acțiunii organizate în jurul acestei valori instituționalizate–internalizate.

Cum funcționează sistemul dispoziții-necesități?

Fiind motivat pentru acțiune, *ego* încearcă să-și satisfacă nevoile, interesele și să provoace în același timp o reacție pozitivă a lui *alter*. Pentru a-și satisface necesitățile și a crea o reacție pozitivă a lui *alter*, interacțiunea *ego–alter* trebuie să se conformeze *ordinii normative*, care reglează viața societății, a cărei ordine este legitimată printr-un ansamblu de *valori împărtășite* de membrii colectivității. Orice sistem social orientează acțiunea membrilor săi, propunându-le *modele de interpretare și de acțiune*. Aceste modele reprezintă scheme interpretative și comportamentale care permit actorilor să evalueze și să definească: a) obiectul în funcție de care trebuie să-și orienteze acțiunea; b) natura relației actor–obiect (*ego–alter*).

La nivelul personalității modelele de interpretare și de acțiune (*the pattern variables*) se proiectează într-o organizare stabilă a comportamentelor (dispoziții–necesități) ca rezultat al *internalizării* unor obiecte sociale semnificative. Dispozițiile–necesități, care motivează și orientează din interior acțiunea, nu sunt înnăscute, ci sunt dobândite în experiența interacțională a individului.

Aderarea la valorile comune înseamnă, din punct de vedere motivațional, că agenții au “sentimente” comune favorabile tipurilor de valoare. Aceasta denotă că o conformare la așteptările relevante este considerată un “lucru bun”; mai mult, aderarea la valorile comune are întotdeauna un aspect “moral” prin aceea că conformarea definește, într-o anumită măsură, “responsabilitățile” agentului în sistemele sociale mai largi de acțiune socială. Principalul focar al acestor responsabilități este comunitatea. “Sentimentele” care susțin valorile comune sunt învățate sau dobândite. Sentimentele sau “atitudinile de valoare” sunt autentice dispoziții–necesități ale personalității. Doar în virtutea interiorizării valorilor instituționalizate are loc o integrare motivațională autentică a comportamentului în structura socială, iar structurile “mai profunde” ale motivării sunt atrase în procesul de realizare a așteptărilor de rol. Și numai atunci când această condiție este satisfăcută pe deplin putem spune că un sistem social s-a integrat superior și că interesele colectivității tind să coincidă cu interesele private ale membrilor săi.

Acțiunea unui actor este supusă unei duble constrângeri: interioare și exterioare. În cazul în care cele 2 tipuri de constrângeri orientează acțiunea în una și aceeași direcție, avem de-a face cu o acțiune *instituționalizată*. Prin urmare, *instituționalizarea* și *internalizarea* sunt procese inseparabile.

Originalitatea concepției lui T.Parsons constă în faptul că se afirmă *internalizarea obiectelor sociale ca sisteme*. Procesul prin care un obiect internalizat se stabilizează în structura personalității presupune corelarea a două aspecte: a aspectului de personalitate (intern) și a aspectului interacțiunii sociale (extern). *Ego* internalizează nu valori și roluri izolate, ci *sisteme de roluri complementare*, metodele de interacțiune.

Inspirându-se din psihanaliza lui S.Freud și psihologia genetică a lui J.Piaget, Parsons susține ipoteza *constituirii progresive, stadiale a personalității*, ca rezultat al experimentării–internalizării unor sisteme sociale integratoare din ce în ce mai complexe.

Prin internalizarea unor sisteme-obiect tot mai complexe și diferențiate, sistemul personalității se diferențiază și înregistrează o creștere a complexității, devenind tot mai competent de a intra în relație socială. La sfârșitul procesului individul devine membru deplin al sistemelor în cauză: internalizarea sistemelor-obiect conduce la *socializarea* individului. Socializarea este rezultat al interacțiunii subiectului (*ego*) cu diferiți *agenți ai socializării*. Agent al socializării este orice *alter* individual sau colectiv care joacă un rol complementar celui pe care *ego* îl “joacă” în sistemul respectiv.

Constituirea personalității este un proces fazial. Prima fază este faza *de adaptare*. În această fază prima colectivitate integratoare este familia de origine. Conform teoriei freudiene, nașterea echivalează cu trecerea bruscă a copilului dintr-un spațiu închis, cald, întunecos și protector al uterului într-un spațiu neonatal, deschis, luminat, zgomotos și amenințător. Din acest motiv nașterea este traumatizantă și constituie o sursă a anxietății.

Din punctul de vedere al teoriei lui T.Parsons, experiența traumatizantă a nașterii interesează întrucât îl aduce pe copil în contact cu mediul și îl obligă să învețe primele modele de reacție. În faza de adaptare noul-născut este pentru părinți un obiect al posesiei și al mândriei. Singurul rol activ în această fază este cel al mamei care acordă îngrijire. Atitudinea dominantă a ei este permisivitatea. Mama este treptat interiorizată ca obiect și are loc constituirea identității mamă-copil, ca produs al învățării.

A doua fază este faza de *fixare a dependenței afective și a autonomiei Sinelui*. Copilul nu mai este un beneficiar pasiv, ci are posibilitatea să-și manifeste dragostea față de partener. Are loc diferențierea primară mamă-copil. Copilul devine actor al acțiunii, membru al unui sistem social interactiv și diferențiat. Internalizarea acestui sistem conduce la prima fisiune binară: este internalizat nu un singur rol, ci un sistem de roluri complementare. O dată cu el, în structura personalității se fixează primul sistem de atitudini de valoare (dispoziții–necesități).

Următoarea fază este faza *de integrare*. Cele mai importante caracteristici ale acestei perioade sunt diferențierea sexuală și rapida înaintare în învățarea rolurilor de sex, asociate cu formarea grupurilor de vârstă–sex. În contextul concepției parsoniene, diferențierea sexuală

are semnificația primei expansiuni a universului social al copilului. Se trece de la sistemul mamă-copil, un sistem în doi, la sistemul familial, un sistem în patru. În această fază, pe lângă rolul de copil are loc achiziționarea rolului de sex.

Diferențierea sexuală și pe grupe de vârstă este asociată unui proces complex de identificare. *Identificarea* poate fi definită ca proces de internalizare a oricărei colectivități integratoare “noi” și a valorilor comune ale acestei colectivități. În perioada postedipală au loc trei identificări: 1) cu familia ca întreg; 2) cu frații (persoanele de aceeași vârstă); 3) cu persoanele de același sex.

Următoarea fază este *faza de latență*. Aspectul esențial al acestei faze constă în asumarea primelor roluri în afara familiei. Ceea ce permite o nouă lărgire și diferențiere a universului social al copilului “alter”, până acum nediferențiat, este “categorizat”. Se impun două noi identificări: cu grupul de egali și cu grupul școlar.

Grupul de egali îl plasează pe copil pentru prima dată într-un sistem social în care normele nu transcend grupul, ci sunt, cel puțin parțial, o creație a grupului însuși. În cadrul acestui grup are loc trecerea de la particularism la universalism și are loc interiorizarea principiului selecției în funcție de performanță.

Grupul școlar permite, pe lângă această trecere, și pe aceea de la *afectivitate* la *neutralitate afectivă*. Valorile sunt internalizate ca *valori universale ale societății*. Școala primară este o instanță a socializării. Ea îl pregătește pe copil pentru rolurile de adult, dezvoltându-i spiritul de angajare și capacitățile necesare pentru viitoarele performanțe de rol. Totodată, școala are o *funcție selectivă* și o *funcție integrativă*, hotărâtoare pentru sistem. Este prima instituție care permite interiorizarea unui status-rol dobândit, și nu prescris, în funcție de performanță, legitimizând o inegalitate funcțională între membrii colectivității. În această fază rolul familiei de origine rămâne a fi important. Familia oferă suportul emoțional necesar copilului pentru a minimaliza sentimentul de insecuritate provocat de presiunile școlii.

La nivelul personalității, în această fază are loc o nouă reorganizare a sistemului dispoziții-necesități, trecând de la un sistem de patru roluri la unul de opt roluri internalizate.

4. Constructivismul fenomenologic: rolul educației în constituirea ordinii sociale

O altă teorie care își propune să explice rolul educației în constituirea ordinii sociale este constructivismul fenomenologic, reprezentanți ai căruia sunt Peter Berger și Thomas Luckmann.

Rolul educației în construcția continuă a ordinii sociale este semnificativ. În explicarea acestei teze Berger și Luckmann pornesc de la premisa cu privire la caracterul problematic al ordinii sociale. Ei susțin că ordinea instituțională nu poate fi explicată prin mecanisme biologice. Relația organismului uman cu mediul se definește prin *deschidere către lume*. Organizarea instinctuală a ființei umane se desăvârșește nu în perioada intrauterină, ci după naștere, în relația cu mediul natural și social-cultural. Nu există *natură umană* în sensul unui substrat biologic fix. Omul își *constituie propria natură*, se produce pe sine; perioada în care organismul se dezvoltă, cristalizând relația sa cu mediul, coincide cu perioada formării *Sinelui*.

Relația organismului cu *Sinele* este *excentrică*: pe de o parte, omul este, în sens ontologic, corp, iar, pe de altă parte, el *posedă* un corp, însă nu poate fi redus la acesta; experiența sa reflexivă este mai mare decât experiența corpului său. Exteriorizarea subiectivității umane generează necesitatea și posibilitatea ordinii sociale.

Explicația caracterului ordonat al experienței umane poate fi formulată la două niveluri: ca ordine socială preexistentă în raport cu orice organism individual; ordine socială ca producție continuă a activității umane.

Procesul de instituționalizare Berger și Luckmann îl explică astfel: fie ca A și B sunt doi indivizi care exercită timp îndelungat o acțiune cooperantă. Repetarea acțiunii conduce la crearea unor *obișnuințe*. Între, timp acțiunile vor fi tipizate, socializarea structurală a cunoașterii generând obiectivarea unor modele de conduită. În același timp, are loc o tipizare a persoanelor: partenerii pot fi identificați ca executanți ai unei acțiuni obiective, care poate fi repetată de orice alt actor de acest tip.

Elaborarea tipurilor personale permite identificarea *Sinelui*: în cadrul actului actorul se percepe pe sine prin identificarea cu acțiunea. După încheierea acțiunii, se stabilește o distanță între el și acțiune,

astfel încât numai o parte a *Sinelui* este obiectivată în calitate de executant al acțiunii în cauză. Treptat, obiectivările parțiale se acumulează și are loc structurarea unui întreg sector al conștiinței de sine. Acest segment este adevăratul *eu social*, trăit de subiect ca distinct și în opoziție cu *eul total*.

În procesul tipizării persoanelor și autotipizării apar rolurile sociale. Rolurile reprezintă ordinea instituționalizată.

Extensia grupului face ca modelele de conduită să se transforme din rutină în fapte obiective exterioare și coercitive. Obiectivitatea modelelor comportamentale este întărită în procesul de transmitere a lor către un nou venit (C).

Instituționalizarea unor tipizări este condiționată de *obiectivarea lor într-un sistem de semne*, singurul care le poate acorda statut de anonim, făcându-le general disponibile și permițându-le transmiterea lor între generații sau colectivități. Principalul sistem de semne prin care poate fi obiectivată experiența este *limbajul natural*, el fiind, totodată, și instrumentul prin care se constituie realitatea vieții cotidiene.

Procesul transmiterii întărește sensul realității obiective pentru creatorii lui. El impune explicarea și justificarea modelului în fața noului venit, adică legitimarea lui. Însă, problema legitimării nu se impune de la primele faze ale instituționalizării, ci doar atunci când aceasta trebuie transmisă unei noi generații. Legitimarea se înfăptuiește printr-o dimensiune cognitivă (funcția explicativă): individul trebuie să știe nu numai *cum* este societatea ci și *de ce* este așa. Numai astfel poate fi justificat sistemul instituțional și poate fi impusă respectarea normei.

În vederea explicării ordinii instituționale, comunitatea elaborează, printr-un proces de *obiectivare și acumulare de cunoștințe*, un ansamblu de noi semnificații, a căror funcție este de a face obiectiv disponibile și subiectiv plauzibile obiectivările de “prim-ordin” care nu au fost instituționalizate. Totodată, ele servesc la *integrarea semnificațiilor* deja existente, asigurând, la nivel orizontal, legătura dintre ordinea instituțională totală și indivizii care participă la ea prin exercitarea diverselor roluri, iar la nivel vertical - legătura dintre întregul ordinii instituționale și diferitele momente ale biografiei individuale.

Legitimarea se efectuează la trei niveluri:

- *nivelul preteoretic* al cunoașterii comune, care debutează cu învățarea limbajului;
- *nivelul propozițiilor teoretice*, construite sub forma rudimentară a maximelor, proverbelor, legendelor etc.;
- *nivelul teoriilor elaborate explicit*, sub o formă superioară de sistematizare și integrare teoretică a legitimărilor cognitive și normative deja prezente în societate. Între schemele de explicare și justificare a ordinii sociale elaborate la nivelul simțului comun și construcțiile intelectuale de interpretare a “cosmosului” social există o continuitate. De altfel, toate “mașinăriile conceptuale de menținere a Universului” nu sunt altceva decât produse ale activității umane. Printre ele un rol important l-au avut mitologia, teologia, paradigmele filosofice și științifice, necesitatea lor decurgând din distribuția socială a cunoașterii și din formularea de către simțul comun a *definițiilor alternative ale realității*. Confruntarea dintre universurile simbolice, rudimentare sau conceptuale, alternative este o *problemă de putere*. Aceasta implică o organizare socială particulară, caracterizată prin apariția unui corp de *experți universali*, care pretind a cunoaște semnificația ultimă a lucrurilor.

Să vedem cum are loc construcția realității subiective, adică a individului social. Individul nu se naște, ci *devine* membru al societății: *eul social* se construiește în experiența cotidiană care impune tipizare și autotipizare. Punctul de plecare al devenirii îl constituie interiorizarea semnificațiilor instituite de predecesori cu funcție de legitimare. Interiorizarea trebuie însă înțeleasă ca un proces mecanic de transfer de cunoștințe dintre societate și individ. Ea este o *apropiere*, un *proces original* prin care individul *transformă lumea celorlalți în propria sa lume*. Procesul ontogenetic care permite adaptarea, includerea, instalarea unui individ în interiorul lumii obiective a societății este *socializarea*.

Ca proces stadial și continuu, socializarea presupune două stadii principale: stadiul *socializării primare* și stadiul *socializării secundare*.

Rezumând cele spuse, menționăm că orice ordine socială este, conform teoriei elaborate de P.Berger și Th.Luckmann, o construcție

intersubiectivă: modelele de acțiune rezultă dintr-un proces complex cu următoarele etape:

- exteriorizarea subiectivității;
- sedimentarea semnificațiilor;
- obiectivarea semnificațiilor în sistemele simbolice (limbaj);
- transmiterea / legitimarea lor.

Relația dintre instituție (în calitate de producție umană) și individ (în calitate de co-participant la procesul de producție) presupune unitatea dialectică a trei momente: exteriorizarea, obiectivarea și apropierea (interiorizarea).

Berger și Luckmann disting între socializare, ca proces de (auto) producere a eului social, și educație, înțeleasă ca socializare metodică (în manieră durkheimiană). Socializarea reprezintă genul proxim al educației. Educația constă în *transmiterea sistematică* a semnificațiilor de “gradul I și II” ale instituțiilor către actorii potențiali. Ea presupune un *aparataj social specializat* (tipuri de activități, proceduri) și tipuri umane specifice (transmițători și destinatari).

Educația este procesul care contribuie la autoproducerea *Sinelui*. Întrucât orice transmitere a unei semnificații instituționale implică o serie de proceduri de legitimare și control, educația are rol *legitimator*. Totodată, educația nu are pur și simplu funcția de conservare și de reproducere a unei societăți (ordini) date, ea contribuie la producerea și schimbarea socială.

În concluzie menționăm că educația este un proces de formare și de dezvoltare a personalității umane. Educația presupune întregul proces al vieții sociale prin care un individ sau grup social învață să-și dezvolte conștient, în cadrul și în beneficiul comunității, întregul ansamblu de capacități, atitudini, aptitudini și cunoștințe personale. Ea constă într-un efort continuu, orientat către a impune copilului diverse moduri de a vedea, a acționa și a ajunge la ceea ce el nu ar fi putut ajunge în mod spontan. În acest sens, educația se manifestă ca o adevărată forță creatoare a ființei umane, consecințele ei fiind echivalente cu o a doua naștere.

Întrebări recapitulative:

1. Cum are loc realizarea personalității umane din perspectiva teoriei funcționaliste?
2. Care este mecanismul de formare a conștiinței de sine în viziunea lui G.H. Mead?
3. Explicați ipoteza lui T.Parsons cu privire la constituirea progresivă, stadială a personalității.
4. Care este rolul educației în constituirea ordinii sociale din perspectiva constructivismului fenomenologic?
5. Definiți procesul de educație și determinați distincția dintre educație și socializare.

Bibliografie selectivă:

1. Stănciulescu E. *Teorii sociologice ale educației*. - Iași, 1996.
2. Bădescu I. *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*. - Galați, 1994.
3. Em.Durkheim. *Educație și sociologie*. - București, 1932.
4. Miftode V. *Sociologia educației*. Vol.I. - Iași, 1997.
5. Mahler F. *Sociologia educației și învățământului*. - În: Antologie de texte contemporane de peste hotare. - București, 1977.

VI

SECȚIUNEA

POLITICA SOCIALĂ – DOMENIU DE CERCETARE AL SOCIOLOGIEI

- CAPITOLUL I. ► Politica socială**
**CAPITOLUL II. ► Elemente de politici sociale în domeniul
populației și familiei**

CAPITOLUL 1

POLITICA SOCIALĂ

1. Conceptul politicii sociale. Paradigma sociologică a politicii sociale

Dezvoltarea țărilor pe plan mondial înregistrează în ultimele decenii multiple neconcordanțe între tendințele diferitelor procese, fenomene economice și sociale, întruchipate în creșterea inegalității în distribuția veniturilor, în pauperizarea populației, în proporțiile crescute ale șomajului, în degradarea stării de sănătate, a condițiilor de locuit, a gradului de instruire etc. Or, concomitent cu creșterea produsului intern-brut (PIB) crește și coeficientul Gini, urmat de o distanțare pronunțată dintre cei bogați și cei săraci. În 1960, spre exemplu, cincimea cea mai bogată din populația mondială beneficia de un nivel al venitului de 30 de ori mai mare decât cincimea cea mai săracă. Acest raport a fost în continuă mobilitate, devenind de 32:1 în 1970; 45:1 în 1980; 59:1 în 1989 și de 74:1 în 1997.

Contururi puternice au căpătat problemele sociale în țările aflate în tranziție de la sistemul totalitar spre cel democratic și marcate la această etapă de un profund declin economic. Cele menționate confirmă adevărul că astăzi individul nu mai poate surmonta injustițiile sociale care îl afectează puternic, impunându-se tot mai mult necesitatea intervenției statului, a puterii publice prin delimitarea de fonduri, de mijloace care pun în mișcare noi mecanisme de repartiție, impozite și taxe, modificări ale configurației serviciilor sociale, de învățământ, sănătate etc.

Or, **politica socială** este cea care poate contribui la prevenirea sau atenuarea unor probleme sociale cu impact puternic asupra vieții umane. Prin politică socială și programe sociale se poate obține "corectarea" imperfecțiunilor funcționării mecanismelor economice și a efectelor lor negative în plan social, pot fi evitate noi tensiuni sociale, procese și fenomene adverse pentru însăși dezvoltarea economică.

Până în prezent nu există o concepție unitară referitor la ceea ce este politica socială, care sunt granițele sale ferme și ce metode de analiză utilizează. Diversele opinii inserate în literatura de specialitate

mărturisesc că definirea conceptului de politică socială este în dependență de autorii ce abordează problema și curentul în care ei se înscriu. Totuși, răspunsurile la această întrebare pornesc în majoritatea cazurilor de la un set comun de criterii care iau în considerație anumite elemente caracteristice conceptului de politică socială: siguranța socială, serviciile sociale, programele sociale.

Problematica privind politica socială, originea și dezvoltarea ei constituie una dintre preocupările constante ale școlii engleze. În literatura anglo-saxonă există multiple și variate puncte de vedere referitoare la natura politicii sociale. În concepția lui *R.M.Titmuss* (1976), spre exemplu, politica socială reprezintă un întreg sistem de principii și măsuri pe care întreaga societate (nu numai Guvernul) le utilizează pentru alocarea și distribuirea resurselor economice, pentru a reglementa poziția între indivizi și grupuri, ordonând astfel relațiile de tip social.

Kahn (1982) consideră că nimeni nu poate oferi o paradigmă pentru o politică socială, care să reflecte și să fie reflectată de dezvoltarea economică, căci dacă ar fi așa, această paradigmă și-ar dovedi aplicabilitatea în toate deciziile privind serviciile sociale.

Stein (1992), referindu-se la motivația politicii sociale, consideră că ea se naște din starea conflictuală. La rândul ei, această stare derivă din divergențele scopurilor și intereselor diferiților indivizi, clase, grupuri, rezultatul fiind un set politic de măsuri care poate deveni irațional prin respectarea cu precădere a unora sau altora dintre aceste interese.

Șirul opiniilor cu privire la conceptul politicilor sociale, abordat din cele mai diverse aspecte, poate fi completat încă cu multe alte nume: Glazer, Boulding, Rawls, Barr, Stone etc. Generalizând aceste opinii, putem face concluzia că ***conceptul de politică socială se referă la o sferă largă de activități ale statului (strategii, programe, proiecte, legislație etc.), care au ca scop promovarea bunăstării individului, familiei sau comunității, precum și a societății în ansamblul ei.***

Unii teoreticieni acordă o semnificație mult mai generală conceptului de politică socială, incluzând în sfera acestuia și programele, activitățile organizațiilor nonguvernamentale, care au un obiectiv similar: modificarea caracteristicilor vieții sociale ale unei colectivități într-o direcție considerată a fi dezirabilă. De remarcat însă că

influențele ONG-urilor, ale Bisericii sau ale organizațiilor internaționale sunt incluse în politicile sociale doar dacă au fost preluate de instituțiile statului.

Termenul *politici sociale* uneori este identificat cu termenul ***politici publice*** (public policy). Ultimul însă, prin conținutul său, este mai larg și, pe lângă politicile sociale, include de asemenea politicile economice, politica externă, politicile de urbanism etc., adică toate acțiunile actorilor din sistemul politic, în toate sferele administrației / guvernării. Toate celelalte politici publice (în special cele economice) au o influență substanțială asupra politicilor sociale, fapt ce face ca definițiile cele mai largi ale politicilor sociale să includă adesea majoritatea politicilor publice¹; drept urmare, cei doi termeni sunt uneori utilizați ca sinonime. În realitate însă noțiunea “politici sociale” se referă doar la o parte importantă a politicilor publice.

În limba engleză, limba de origine a conceptului, se face de asemenea deosebire între politici (*policy*) ca strategii, planuri de acțiune promovate într-un domeniu anume (politică socială, politică economică, politică fiscală, politică externă etc.) și politică (*politics*) ca viață politică referitoare la partide politice, instituții politice, ideologii etc.

Politica socială poate fi definită și ca fiind o disciplină în cadrul științelor sociale, care are puncte comune cu alte științe sociale, precum sociologia, economia, științele politice, asistența socială etc., fiind totodată și distinctă de acestea.

Conceptul *politică socială* are o istorie relativ scurtă, de circa un secol, și se află într-un proces de transformare și completare. Reflecțiile asupra politicilor sociale au explodat concomitent cu marile schimbări sociale care au avut loc în special după cel de-al doilea război mondial ca efect al creșterii economice sub forma dezvoltării **statului bunăstării**. Statul bunăstării s-a dezvoltat nu ca materializare a unui proiect elaborat de sociologi, ci ca rezultat al acțiunii actorilor politici și a instituțiilor politice de a schimba colectiv realitatea. Deținând resurse importante și pe baza unei voințe politice generale de compensare a limitelor sociale ale economiei de piață, s-a constituit un sistem social complet nou. Așadar, reflecțiile asu-

---

¹ Termenul de “public” este opus celui de “privat” (se referă în bună măsură la grupuri de oameni în general), așa cum și termenul de “social” este opus celui de “individual”.

pra politicilor sociale nu au premers constituirii statului bunăstării, ci au urmat-o, exprimând preponderent discursuri constructive la nivelul ideologiei politice teoretice.

În paradigma politologică a politicii sociale sociologul nu era prezent. Criza statului bunăstării din anii '70 – '80 ai sec. al XX-lea a generat însă necesitatea unei tratări riguroase de tip științific a întregii problematice a politicii sociale. Pe de o parte, criza financiară a statului bunăstării a dezvoltat un interes imens pentru **evaluarea** eficienței diferitelor sisteme: în ce măsură rezolvă ele problemele preconizate; cu ce costuri etc. Pe de altă parte, criticile venite din partea ideologiilor neoliberale, care contestau capacitatea statului de a rezolva eficient problemele sociale, au înaintat problema eliberării de dezideratele abstracte și a efectuării unei testări/măsurări riguroase a efectelor complexe ale politicilor sociale asupra societății. Or, situația nou-creată (când problemele sociale în loc să se rezolve prin efortul politic adesea se multiplicau, când costurile intervenției sociale păreau a depăși beneficiile, când au ieșit la lumină multe efecte perverse) a schimbat profilul studiilor de politici sociale. Din acest moment ele capătă un caracter mai pragmatic, dar totodată mai științific, devenind un mix de abordare sociologică și economică. **Politica socială devine un domeniu de drept al sociologiei.** Din această perspectivă, în ultimii douăzeci de ani au fost realizate dezvoltări esențiale în Suedia (țările nordice, în general), Marea Britanie, SUA și în cadrul marilor organisme internaționale: Banca Mondială, UNICEF.

Paradigma sociologică a politicilor sociale este diferită structural de **paradigma politologică**, în cadrul căreia s-au dezvoltat inițial preocupările de politică socială. În locul analizei teoretice a marilor ideologii de politică socială se prefigurează următoarele mari secțiuni tematice ale paradigmei sociologice:

1. Analiza problemelor sociale. Politicile sociale au pornit, după cum s-a menționat deja, de la evidența problemelor sociale (sărăcie, șomaj, delincvență, violență socială, lipsă de locuințe etc.). Conștiința colectivă avea însă doar o imagine vagă a dimensiunilor acestor probleme. De aici și caracterul mai mult intuitiv al răspunsului politic și dificultatea de a evalua efectul politicilor sociale adoptate. Pentru a pune pe baze științifice politicile sociale, după cum menționează cu-

noscutul sociolog român Cătălin Zamfir¹, este nevoie de a porni de la o metodologie complexă de **diagnoză a problemelor sociale și a dinamicii lor**. Cu alte cuvinte, este nevoie să ai măsurători exacte ale stării de sărăcie, ale delincvenței etc.

2. Evaluarea politicilor sociale. Discursul politologic nu putea, structural, evalua politicile sociale decât prin prisma valorilor, a opțiunilor ideologice sau, în cel mai bun caz, prin cel al unor efecte mai degrabă intuite decât măsurate cu instrumente suficient de exacte. Intervenția sociologiei a adus dezvoltarea metodologiilor complexe de evaluare în care pot fi identificate elemente ca:

- **Estimarea (măsurarea) eficacității** (a gradului în care o politică socială rezolvă problema).

- **Estimarea costurilor** (cât costă rezolvarea unei probleme).

- **Identificarea și măsurarea efectelor secundare/perverse ale unei politici sociale** (în ce măsură o anumită modalitate de suport social poate crea o stare de dependență de ajutor).

3. Proiectarea propriu-zisă a politicilor sociale. În locul construcției realizate de actorii sociali cu utilizarea masivă a ideologiilor pre-constituite, abordarea sociologică presupune o proiectare a politicilor sociale pornind de la măsurători mai exacte ale problemelor sociale și de la predicția efectelor diferitelor tipuri de politici sociale.

4. Analiza empirică a mecanismelor sociale prin care politicile sociale sunt adoptate și schimbate².

Acestea sunt câteva din aspectele importante ale paradigmei sociologice de abordare a politicilor sociale care ne permit să conchidem că în condițiile actuale realizarea cu succes a reformelor în Republica Moldova depinde și de implicarea științei sociologice în schimbarea socială sub semnul politicilor sociale.

2. Obiectivele și rolul politicilor sociale

În plan practic, politica socială se concretizează în “seturi de măsuri” orientate spre:

---

¹ *Politici sociale în România*. –București, 1999, p.18.

² Ibidem, p.15-19.

a) obiective sociale “globale”, cum sunt: eradicarea sărăciei, o distribuție echitabilă a bunăstării, a veniturilor etc.;

b) realizarea unor obiective pe domenii sociale, cum sunt: sănătatea, învățământul, locuințele, securitatea socială etc.;

c) realizarea unor programe sociale ce vizează categorii defavorizate ale populației: programe de susținere pentru bătrâni, tineri, copii, handicapați etc., programe de preocupare și protecție a șomerilor, programe de protecție a familiilor etc.

Orice stat are o politică socială proprie, caracterizată prin anumite obiective specifice. Elementul de referință al obiectivelor politicilor sociale îl constituie problemele sociale reale ce se manifestă în spațiul național în anumite perioade. Începând cu ultimele 6-7 decenii ale sec. al XX-lea, societățile dezvoltate au înaintat explicit ca obiectiv central al politicilor sociale **bunăstarea**. După cel de al doilea război mondial, în Occident a fost lansat conceptul **statului bunăstării** (welfare state), care, de fapt, își avea începutul încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea în țările europene și cele ale Americii de Nord, țări intrate într-un ciclu rapid de dezvoltare industrială. Concomitent, statul își modifică substanțial funcțiile sale. Datorită unor factori specifici, el își asumă responsabilități în asigurarea **bunăstării colective**, concept ce se referă la asigurarea întregii colectivități cu bunurile și serviciile necesare realizării unui mod de viață considerat a fi normal la nivelul respectivei colectivități. Standardele normalității variază, desigur, în funcție de condițiile respectivei colectivități (socioculturale, climatice, de mediu etc.), de acumulările realizate în cadrul ei, precum și la nivelul întregii umanități. Așadar, conceptul de bunăstare colectivă se bazează pe cel de standard de viață normală, decentă, la nivelul colectivității respective.

Conceptul de **standard de viață** al unei colectivități caracterizează *o stare a aspirațiilor* respectivei colectivități, modelate în special de disponibilitățile interne, dar și de cele externe, de sistemul de valori al acesteia. Menționăm însă că standardul de viață, considerat normal/dezirabil de o colectivitate, posedă un conținut destul de muabil, acesta fiind influențat de acțiunea factorilor în direcții opuse. Astfel, pe de o parte, noile bunuri și servicii inventate chiar și dacă nu sunt disponibile la nivel de colectivitate, generează aspirații spre trepte superioare; pe de altă parte, inexistența resurselor acționează invers, în sensul moderării aspirațiilor, apropiindu-le de posibilitățile existente.

Bunăstarea colectivă implică un anumit tip de egalitate: toți membrii colectivității trebuie să dispună de un stoc minim de bunuri și servicii considerat a fi decent, normal. Societățile actuale prezintă o orientare pronunțată spre asigurarea unei bunăstări colective. În secolul al XX-lea s-au confruntat două modele distincte de producere a bunăstării colective: **statul capitalist al bunăstării**, dezvoltat în Occident pe baza unei economii de piață, și **statul socialist al bunăstării**, fondat pe o economie de tip socialist. Ambele modele ale statului bunăstării au reprezentat în realitate o reacție la limitele economiei de piață de a realiza o bunăstare colectivă acceptabilă.

Rolul politicilor sociale constă în *compensarea limitelor economiei de piață*. Deși economia de piață reprezintă cel mai bun mecanism economic cunoscut, el este departe de a fi perfect. Economia de piață generează o serie de distorsiuni sistematice în bunăstarea pe care o produce. De aceea, este nevoie de a fi introduse unele “corecții” prin mecanisme exterioare economiei, precum sunt și politicile sociale. Pot fi desprinse două mari tipuri de limite în cadrul economiei de piață: 1) în sfera *producției și consumului*; 2) în sfera *distribuției resurselor economice*.

În sfera producției și consumului piața nu asigură producția optimă a tuturor bunurilor, ci doar a unora dintre ele. Drept urmare, piața liberă nu asigură o distribuție optimală a resurselor colectivității.

În sfera distribuției sistemul economic al pieței generează prin el însuși o distribuție inegală a resurselor. Astfel, o parte însemnată a colectivității câștigă prea puțin sau chiar deloc, plasându-se sub nivelul minim de viață considerat a fi acceptabil în contextul respectivei colectivități. O altă parte câștigă foarte mult, ceea ce, în raport cu lipsa de venituri sau cu veniturile nesatisfăcătoare ale celorlalți, colectivitatea este tentată să considere a fi prea mult. Pot fi desprinse mai multe surse de dezechilibre mari în distribuția primară realizată prin intermediul pieței:

1) *Limitări ale capacității individuale de obținere a veniturilor*. Nu din vina lor (sau din propria opțiune) unele segmente ale populației nu au deloc capacitatea de a câștiga sau au o posibilitate redusă de a o face. Drept exemplu pot servi bătrânii, copiii, handicapații, persoanele cu boli cronice etc.

2) *Inegalități în șansa de câștig datorită unor factori sociali structurali, dar nu individuali*. Este vorba, în primul rând, de ocuparea parțială a forței de muncă, de șomaj. În al doilea rând, veniturile obținute

din proprietate și capital sunt, de regulă, mai ridicate decât veniturile salariale; de asemenea, posturile de muncă calificată presupun venituri substanțial mai mari decât cele slab calificate.

3) *Dezechilibrul dintre nevoi și posibilitățile de câștig.* Distribuția realizată prin mecanismele pieței economice este legată doar de capacitățile și proprietățile individuale, și nicidecum de necesitățile reale ale unei persoane sau familii. Anumite împrejurări pot crea însă necesități mult mai mari în raport cu capacitățile efective de câștig ale persoanelor: este cazul, în mod special, al familiilor cu copii. S-ar putea spune că a avea copii reprezintă un handicap economic în societățile moderne. Copilul, din punct de vedere strict economic, reprezintă doar un consumator suplimentar, afectând negativ capacitatea familiei de a spori veniturile prin efort propriu. Să nu uităm însă că copilul reprezintă nu numai un “bun” individual, ci și unul social dezirabil, în care și colectivitatea este interesată, căci altfel este de neconceput viitoarea existență și dezvoltare a societății umane.

De asemenea, a te îmbolnăvi sau a avea un handicap, care anulează sau limitează capacitățile de muncă, creează un dezechilibru grav între venituri și nevoi. O situație similară o constituie și bătrânețea, pentru care nevoile sunt dezechilibrat mai ridicate decât posibilitățile economice efective. Or, în condițiile economiei de piață există câteva grupuri tipice de persoane/familii care au dificultăți de obținere a veniturilor necesare unei vieți decente, la nivelul colectivității respective: a) bătrânii; b) persoanele care au suferit accidente/îmbolnăviri soldate cu pierderea temporară/definitivă a capacității de muncă; c) handicapații; d) șomerii; e) persoanele cu copii, care nu dețin capacități de obținere a veniturilor, dar care grevează consumul părinților, au o serie de necesități pe care multe familii nu le pot asigura/acoperi pentru o integrare eficientă în viața socială. Aceste grupuri pot fi completate încă cu două categorii sociale cu venituri insuficiente și destul de frecvente în societățile bazate pe economia de piață. Este vorba de: a) salariații cu salarii mici sau familiile ai căror membri nu au loc de muncă; b) familiile monoparentale, în care nevoile ridicate produse de existența copiilor au ca sursă de îndestulare un singur venit.

Așadar, distribuția primară în cadrul economiei de piață conține largi segmente ale populației fără nici un venit sau cu venituri plasate sub nivelul unui prag decent de viață (al sărăciei). De aceea, distribuția

veniturilor pe care o creează piața liberă poate fi, în grade diferite și din motive diferite, inacceptabilă pentru colectivitate.

Ținând cont de toate aceste limite esențiale ale economiei de piață, politicile sociale urmăresc drept scop ultim să “corecteze” producerea bunăstării colective, generată de mecanismele pur economice. Indiferent de variantele concrete propuse pentru atingerea obiectivelor statului privind furnizarea bunăstării individuale, aceste obiective trebuie să conțină o componentă “morală” axată pe ideea de reducere a inegalităților/inechităților sociale la nivelul societății sau de diminuare a diferențelor sociale. Specialiștii preocupați de bunăstare, în special economiștii, nu se limitează doar la obiectivele “morale” (justiție sau echitate socială) ale politicilor sociale. Ei le completează întotdeauna cu obiectivele economice, care sunt reunite în termenul de eficiență. Or, pentru a menține ceea ce a fost numit statul bunăstării trebuie să existe un echilibru între componenta morală (echitate socială) și cea economică, între piață, ca exponentă a libertății individuale, și funcția de redistribuire a statului, ca instituție a justiției sociale.

3. Structura sistemului de politici sociale

Politicile sociale sunt elaborate și promovate de stat prin intermediul instituțiilor centrale și locale, cu sprijinul comunităților. Parlamentul adoptă legislația socială (inclusiv Legea bugetului de stat și Legea asigurărilor sociale), iar Guvernul propune legi și le promovează în practică prin intermediul ministerelor și agențiilor naționale și al structurilor din teritoriu.

Politicile sociale pot fi concepute și realizate cu succes doar în condițiile când există următorii factori importanți:

- **Legislația socială** – stabilește cadrul politicilor sociale, responsabilitățile privind finanțarea, implementarea și evaluarea politicilor sociale;

- **Finanțarea** – asigură resursele necesare pentru programe, proiecte și beneficii sociale. (Ponderea cheltuielilor sociale din PIB reprezintă imaginea efortului de finanțare a politicilor sociale făcut de fiecare stat).

- **Resursele umane** – alcătuite din specialiști în politici sociale, asistență socială, sociologie, economie etc., care elaborează și implementează politicile sociale.

În calitate de **componente structurale** politicile sociale includ:

- securitatea socială;
- serviciile sociale fundamentale;
- politicile sociale punctuale sau programele sociale.

Securitatea socială prevede:

- **Asigurările sociale** (beneficii contributive – riscurile majore ale populației salariale). De regulă, aceste forme de sprijin se acordă doar acelor persoane care au adus o anumită contribuție, fie și minimală, la formarea respectivului fond și nivelul respectivului sprijin e determinat de mărimea contribuției (numărul de ani în care a contribuit, cuantumul respectivei contribuții în fiecare an). Acestea sunt:

- asigurările de bătrânețe (pensiile);
- asigurările de boală;
- asigurările de naștere;
- asigurările de șomaj;

- **Asistența socială** care include beneficiile non-contributive, acestea fiind specificate în:

- beneficii *categoriale, sau universale*. În această categorie de beneficii intră o serie de transferuri care sunt determinate doar de detectarea simplei nevoi, fără condiția vreoa unei contribuții oarecare. Aceste transferuri nu sunt în general determinate de situația financiară a destinatarului. Cele mai importante din ele sunt: alocațiile familiale – alocații pentru copii, pentru mamele cu mai mulți copii, pentru persoanele cu handicap, pentru invalizii de război etc.;

- beneficii *focalizate pe testarea mijloacelor*. În acest caz sprijinul este acordat doar persoanelor aflate efectiv în nevoie și este determinat de nivelul resurselor disponibile ale fiecărei persoane în parte;

Serviciile sociale fundamentale includ:

- învățământul;
- sănătatea;
- sistemul serviciilor de asistență socială (asistența socială propriu-zisă, servicii de îngrijire socială, voluntariat etc.)

Politicile sociale punctuale sau **programele sociale** reprezintă o activitate colectivă orientată spre obținerea unei modificări, delimitate în timp, a unei stări sociale (spre exemplu: promovarea egalității între sexe; prevenirea abandonului copiilor; promovarea construcției de locuințe în mediul urban etc.).

4. Tipologia politicilor sociale

Într-un plan concret și din perspectivă temporală, politica socială a evoluat diferențiat pe țări, ceea ce se poate observa și astăzi. Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în anii '30 ai secolului al XX-lea se pot distinge **două modele** deosebite de politică socială. Primul model se stabilește în regimurile liberale din țările anglo-saxone, iar unul dintre cei mai mari creatori ai acestui model este economistul britanic W.H. Beveridge (1879-1963). Politicile sociale din această categorie au fost orientate spre sisteme tradiționale de combatere a sărăciei și de încurajare a soluțiilor private de asigurări sociale. Această abordare a fost conformă cu ideile economiei politice liberale clasice. Politicile sociale aveau ca principale instrumente sisteme de verificare a mijloacelor de trai și prestații publice orientate numai spre nevoi care pot fi dovedite în mod real că nu sunt acoperite și care nu afectează esențial bugetul public.

Cel de-al doilea model – stabilit în Europa continentală – a fost bazat pe asigurarea socială lansată de Otto von Bismark, cancelarul Germaniei, în anul 1880. Acest model era axat pe ideea unui rol puternic și direct al statului, favorizând dezvoltarea de programe de asigurări sociale pe principii ocupaționale, cu statut distinct și administrare autonomă.

Politicile sociale au înregistrat ritmuri rapide în evoluția lor, în special după cel de-al doilea război mondial. Creșterea economică puternică din anii '50, '60 a permis elaborarea și punerea în practică a unor programe sociale importante, care acopereau în întregime problematica socială, evident cu particularități și accente diferite de la o țară la alta. Politicile sociale au avut la baza construcției și funcționării lor concepții politice diferite, în esență de nuanță *liberală* sau *social democrată*, dar nu s-au dezvoltat în aceste forme pure. Astfel, pe de o

parte, se poate observa existența a numeroase aspecte comune chiar în toate domeniile esențiale ale politicilor sociale din diferite țări. Spre exemplu, eradicarea sărăciei, un nivel înalt de ocupare a forței de muncă, un nivel „adecvat” de securitate socială etc. au devenit obiective ale guvernelor din toate țările.

Pe de altă parte, se constată deosebiri semnificative între țări sau grupuri de țări privind unele caracteristici majore ale politicilor sociale. Astfel, dacă în Franța și Suedia au căpătat o amploare deosebită programele de protecție a familiilor cu copii, apoi în SUA și în alte țări acest gen de programe nu este semnificativ.

În literatura de specialitate au fost lansate de-a lungul anilor mai multe clasificări ale modelelor de politici sociale. Ele au cunoscut schimbări de la un autor la altul, fiind determinate de un șir de factori importanți, precum: cultura țării respective, orientarea politică a partidelor aflate la guvernare, starea economiei etc. În acest context prezintă interes lucrările autorilor Richard Titmuss, Gøsta Esping-Andersen, Ramesh Mishra, Stephan Leibfried, Catherine Jones, Bob Deacon etc.

Mult citată în ultimii ani este clasificarea politicilor sociale realizată în 1990 de *Gøsta Esping-Andersen*, care este întruchipată în trei regimuri ale statului bunăstării:

a) **statul bunăstării liberal**, puternic axat pe mecanismele de piață (SUA, Canada, Australia);

b) **statul bunăstării conservativ-corporatist**, în care preocuparea liberală privind eficiența pieței nu este importantă, fiind caracterizat concomitent și de principiul subsidiarității, care prevede intervenția statului doar pentru prestarea acelor servicii pe care instituțiile “intermediare” (piața, familia, Biserica) sunt incapabile să le asigure (Austria, Franța, Germania, Italia);

c) **statul bunăstării social-democrat** cu principala sa caracteristică – universalismul serviciilor sociale; statul este principalul “furnizor” de bunăstare socială și este preocupat de menținerea ocupării “totale” a forței de muncă, pentru a limita dependența totală de serviciile sociale (Suedia, Norvegia).

În linii generale, diversitatea opiniilor cu privire la clasificarea politicilor sociale permite a fi distinse următoarele modele de politici sociale:

1. Țările care au reformat numai marginal modelul de asistență socială de tradiție liberală, denumit uneori și „**statul bunăstării reziduale**”. Exponentul cel mai tipic al acestui model îl constituie SUA, unde se urmărește cu prioritate combaterea sărăciei, intervenția statului în domeniul social fiind mult redusă și caracterizată ca reziduală în comparație cu modelul european, în special cu cel nord-european. Modelul SUA se circumscrie, în linii mari, la programe centrate pe asistență socială, pe prestații acordate în special săracilor pe baza unei verificări drastice a veniturilor. Criteriul de accesibilitate la prestații sociale este definit, în principal, de nevoie sau de capacitatea de plată. Drept urmare, avem un proces de redistribuire redus și o inegalitate mare în distribuția veniturilor, comparativ cu modelele vest-europene.

2. Țările Scandinave, cu exemplul cel mai mult admirat: Suedia. Politicile sociale au evoluat aici sub influența concepțiilor social-democrate și au tins să se extindă asupra întregii populații, indiferent dacă nevoia era sau nu manifestată. Principalele obiective le-au constituit: eradicarea sărăciei; realizarea solidarității sociale; echitatea prin politică socială. În această concepție se promovează o politică de venituri de bază garantate într-o gamă largă de prestații sociale, dintre care cele mai importante sunt: alocațiile universale pentru copii, pensiile de bază, îngrijirea sănătății etc. Obiectivele politicilor sociale se realizează preponderent pe căi redistributive, prin transferuri și prin sistemul de impozite și taxe.

3. Țările din zona vest-europeană, ale căror politici sociale sunt de inspirație bismarkiană, reprezentate mai întâi de Germania și Austria. Acest model de politică socială, situat între cel liberal și cel social-democrat, este constituit prin reformarea schemei tradiționale de asigurări sociale și prin stabilirea unui sistem puternic de protecție pentru grupuri care nu se pot proteja singure. Modelul german de politică socială este astăzi cunoscut ca fiind bine integrat în cerințele economiei de piață, iar literatura de specialitate utilizează pentru economia germană termenul de „**economie socială de piață**”. Or, se urmărește ca funcționarea pieței să nu fie stânjenită de dezvoltarea programelor sociale, ceea ce, la rândul său, nu înseamnă nici limitarea dezvoltării politicilor sociale.

4. Modelul japonez de tip paternalist, deosebit în multe privințe de modelele vest-europene și de cel american, este un model care se ba-

zează pe îmbinarea elementelor tradiționale de întrajutorare în mediul familial cu intervenția statului și antrenarea substanțială a patronatului în soluționarea problemelor sociale.

5. *Catherine Jones* (1990, 1993) lansează în discuție statul bunăstării caracteristic Asiei de Sud-Est (Hong-Kong, Singapore, Coreea de Sud și Taiwan), pe care îl numește inițial statul bunăstării oiconomic (1990), iar apoi **statul bunăstării confucianist** (1993). Caracteristicile acestui model (asiatic) al bunăstării au fost determinate de tradiția și cultura comună, având în centru preceptele gândirii confucianiste, care pentru această parte a Asiei este de multe secole un mod de viață. "Economia gospodăriei (oikos)", cum o mai numește Jones, a creat un model total diferit de cel vest-european, caracterizat de o influență foarte mare a familiei și comunității, care au lăsat în seama statului puține probleme de rezolvat. Familia și comunitatea își asumă și azi responsabilități majore pentru îngrijirea bătrânilor, persoanelor cu handicap etc. De asemenea, familiile investesc foarte mult în educația copiilor care vor face carieră pentru a ajuta apoi pe ceilalți membri ai familiei.

Indiferent de modelele aplicate, țările capitaliste dezvoltate au trecut, între 1950-1973, printr-o perioadă de prosperitate economică și de dezvoltare fără precedent a politicilor sociale. Șomajul foarte redus, uneori "șomaj zero", a caracterizat aproape întreaga perioadă amintită. Acest fenomen a avut însă și consecințe care ulterior s-au dovedit a fi negative atât în plan economic, cât și în planul politicilor bunăstării. Astfel, "șomajul zero" a condus la presiune salarială ridicată (datorită ofertei scăzute de muncă) și, drept urmare, la inflație (datorită devalorizărilor care s-au produs din necesitatea de a compensa măririle salariilor). Soluțiile promovate de guverne pentru contracararea acestor consecințe negative au fost valabile doar temporar. În alți termeni, începând cu anii '70 statul bunăstării în varianta sa keynesiana¹ intră într-o perioadă de criză, aceasta fiind marcată și de declanșarea șocului creșterii prețului la petrol în 1973.

Christopher Pierson sintetizează semnificațiile atribuite expresiei "criza statului bunăstării" astfel:

---

¹ Ideile lui J.M. Keynes aveau ca piloni centrali creșterea rolului statului în reglarea proceselor economice de piață și stabilirea ca obiectiv a "șomajului zero".

- *criză* înțelesă ca *punct de cotitură* în politicile sociale și economice;

- *criză* ca *șoc exterior* (statului), prețul petrolului în toate țările fiind impus doar de cele câteva țări exportatoare de petrol grupate în OPEC;

- *criză* înțelesă ca o *problemă de lung termen*, fără soluție previzibilă.

În opinia lui Cătălin Zamfir, termenul de *criză* are în vedere două componente distincte pe care le găsim fie separat, fie împreună, în diferite abordări:

- *criză în sensul de imposibilitate de a continua finanțarea statului bunăstării*;

- *criză în sensul de evidențiere a ineficienței statului bunăstării*.

Soluțiile imediate promovate de statele capitaliste pentru ieșirea din situația de *criză* pot fi grupate în trei tipuri majore:

• **Tipul SUA**, care a recurs la combinarea reglării pieței cu managementul ciclului de afaceri politic (asigurarea unor indicatori favorabili în perioadele electorale pentru a asigura succesul în alegeri).

• **Tipul Suedia**, una din puținele țări care a continuat să susțină ideea "șomajului zero", statul bunăstării devenind principalul său susținător prin angajarea forței de muncă excedentare din industrie și comerț în sfera serviciilor sociale și în administrație sau prin subvenții.

• **Tipul Germania**, care a recurs la politici de austeritate de tip conservator, la încurajarea rămânerii unei părți mari a femeilor în afara pieței muncii și la "dezangajarea" vârstnicilor prin pensionare înainte de termen, adesea pe cheltuiala statului, dar având ca efect raționalizarea și eficientizarea firmelor.

Criticile vehemente aduse statului bunăstării au generat schimbări în opinia publică față de principiile politicilor sociale. Ulterior, "purtătorii de cuvânt" ai noilor idei de dreapta au reușit să convingă mari părți din populație să împartă săracii în merituoși (deserving) și nemerituoși (undeserving), astfel justificând nevoia de restrângere a activităților de protecție și asistență socială doar la clienții "merituoși" ai statului, adică la bătrâni, copii orfani, handicapați etc. Alegerile din Marea Britanie și SUA de la începutul anilor '80 au adus la putere două personalități de dreapta - R. Reagan și M. Thatcher - care și-au legat numele pentru totdeauna de *politicile sociale rezidualiste* și de *limitarea rolului de furni-*